

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ӘОЖ: 373, 2:502

Қолжазба құқығында

ЖАКУПОВА АЛТЫНАЙ ЖҰМАБЕКҚЫЗЫ

**Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық
құзыреттілігін дамыту**

6D010100 - Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін орындалған диссертация

Отандық ғылыми кеңесші
п.ғ.д., профессор
Манкеш А.Е.

Шетелдік ғылыми кеңесші
PhD, профессор
Тезел Шахин Ф.

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2022

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР	3
АНЫҚТАМАЛАР	4
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	5
КІРІСПЕ	6
1 БОЛАШАҚ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУТUDЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	14
1.1 «Экологиялық құзыреттілік» ұғымының мәні мен құрылымы	14
1.2 Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту ерекшелігі	24
1.3 Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың мүмкіндіктері	39
2 БОЛАШАҚ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУТУ ӘДІСНАМАСЫ	51
2.1 Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдіснамалық тұғырлары мен ұстанымдары	51
2.2 Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары	58
2.3 Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі	70
3 БОЛАШАҚ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУТУ ӘДІСТЕМЕСІ	80
3.1 Зерттеу мәселесі бойынша анықтаушы эксперименттік жұмыстарының диагностикасы	80
3.2 Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту механизмі	92
3.3 Зерттеу мәселесі бойынша жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыс нәтижелері	109
ҚОРЫТЫНДЫ	126
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	128
ҚОСЫМША А - С.А. Жданованың мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеуге педагогтердің дайындығын өзіндік диагностикалауға арналған сауалнама	141
ҚОСЫМША Ә - Т.И. Ильинаның жоғары оқу орындарында білім алу мотивациясын зерделеу әдістемесі	142
ҚОСЫМША Б - В.И. Андреевтің жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау әдістемесі	144

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Бұл диссертациялық жұмыста нормативтік құжаттарға сәйкес сілтемелер қолданылған:

Қазақстан Республикасының Конституциясы. (2019 жыл 23 наурыздағы берілген өзгерістер мен толықтыруларымен);

Қазақстан Республикасының 2007 жылы 27 шілдеде № 319-III ҚРЗ бұйрығымен бекітілген «Білім туралы» заңы, Астана, Ақорда және 2011 жылғы 24 қазанында бұйрыққа толықтырулар мен өзгертулер енгізілген № 487–IV ҚРЗ, Астана, Ақорда;

2030 жылға дейінгі Тұрақты даму мақсаттары. 1-қаңтар 2016 жылғы;

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан - 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси амалы атты Қазақстан Халқына Жолдауы, 14 желтоқсан 2012 жылғы;

Педагогтің кәсіби стандарты. «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы № 133 бұйрығына қосымша;

«Педагог мәртебесі туралы». Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсан № 293-VI ҚРЗ, Нұр - Сұлтан, Ақорда;

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы 27.12.2019 ж., ҚР Үкіметінің № 988 қаулысы;

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (№604 бұйрық);

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек 2020 жылғы;

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2020 жылғы 24 қыркүйектегі №412 бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы;

Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 182 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2020 жылғы 6 мамырда № 20580;

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек 2021жылғы;

«Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы;

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ.

АНЫҚТАМАЛАР

Бұл диссертациялық жұмыста келесі терминдерге сәйкес анықтамалар қолданылған:

Құзырет – маманның меңгерген білімін, оқу іскерліктері мен дағдыларын, әрекет тәсілдерін өмірде тәжірибелік және теориялық міндеттерді шешу үшін пайдалана алуы.

Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі.

Экологиялық құзыреттілік - адамдардың өздерінің табиғатпен тікелей байланыстылығын (экологиялық сауаттылық), биосфера заңдылықтарын сақтаудың қажеттілігін (экологиялық мәдениет), қоршаған ортаның тұрақтылығын жеткілікті қамтамасыз етуді ұғынудың (экологиялық қызмет) жоғары деңгейлі көрсеткіші.

Экологиялық сауаттылық - адамның табиғатты өз үйі, оның тіршілік ету ортасы ретінде түсінуі; жаратылыстану туралы білімдерінің жиынтығы, табиғат пен адамның өзара әрекеттесу заңдылықтарын білуі; табиғатты қорғау іс-әрекетіне қабілеттілігі.

Экологиялық мәдениет - әлеуметтік ортаның әртүрлі топтарының өзіндік қызметтері, деңгейлері, құрылымды құрушы элементтері арқылы дараланатын әлеуметтік-мәдени болмыс.

Экологиялық қызмет - белгілі бір нысанға бағытталған үдеріске адамның белсенді қатысуы немесе ықпал етуі.

Экологиялық білім - адамзат қауымының, қоғамның табиғаттың және қоршаған ортаның үйлесімділігінің ең тиімді жолдарын ұрпаққа түсіндіру.

Экологиялық тәрбие - адам мен қоғамның табиғатқа тәуелділігін сақтау және оны жақсарту қажеттілігін түсіну, қоршаған дүниедегі әсемдікті бағалай білетін, сондай-ақ табиғаттың жай-күйі үшін азаматтық жауапкершілік сезімін игерген, жетілген жеке адамды қалыптастыру.

Экологиялық іс-әрекет - белгілі бір нысанға бағытталған үдеріске адамның белсенді қатысуы немесе ықпал етуі, яғни тұлғаның экологиялық қызметке даярлығы.

Экологиялық ойлау - экологиялық санамен тығыз байланыста, «адам-қоғам- табиғат» жүйесіндегі заңдылықтарды түсінуге және оны танып білуге деген алғашқы экологиялық сананы қалыптастырушы мотив.

Экологиялық сана - адамның қоғамдық тарихи дамуы процесінде табиғатпен қарым-қатынас туралы қалыптасқан ғылыми-практикалық білімнің жиынтығы.

Экологиялық эмпатия - табиғатқа психикалық сезімталдық нәтижесінде пайда болатын өзінің қоршаған ортасы мен табиғи ортасының жалпы әл-ауқаты мен жағдайларын сезіну қабілеті.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

ҚР – Қазақстан Республикасы

ҚР БЖҒМ – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі;

ҚР МЖМБС – Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты

ТДМ – Тұрақты даму мақсаты

БҰҰ – Біріккен Ұлттар ұйымы

РИО+20 – Бразилияның Рио-де-Жанейро қаласында өткізілген конференция

ЮНЕСКО – Біріккен Ұлттар Ұйымының білім, ғылым, мәдениет мәселелері жөніндегі халықаралық, үкіметаралық ұйымы

ЖОО – Жоғары оқу орны

МДҰ – Мектепке дейінгі ұйым

БТ – Бақылау тобы

ЭТ – Эксперимент тобы.

КІРІСПЕ

Зерттеудің өзектілігі. Қоршаған табиғи ортаның күрделі экологиялық проблемаларын шешу – мемлекетіміздің саяси, экономикалық және әлеуметтік маңызы зор міндеттерінің бірі. ҚР Президенті Қ.Тоқаевтің «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауында: «Қоршаған ортаны қорғау және экологиялық даму - Қазақстан күн тәртібінің бірінші жоспарына шығарылуда. Бұл мәселемен бүкіл әлем бойынша өркениетті мемлекеттер айналысуда және бізде негізгі тенденциядан алшақ қала алмаймыз. Өскелең ұрпақты, мектептер мен жоғары оқу орындарында экологиялық тәрбиелеуге тиісті назар аударылуы керектігін» [1], сонымен қатар, қоғамдағы экологиялық құндылықтарды нығайтуға бағытталған, еліміздегі бірқатар проблемаларды жүйелі шешуге арналған және қоршаған ортаны қорғау жүйесіне серпін беретін бірыңғай экологиялық саясатты қалыптастыру қажеттілігін айтып өтті.

Экологиялық білім мен тәрбиенің құқықтық негізі болып табылатын нормативтік құжаттар ҚР «Экологиялық Кодексында» [2], «Қазақстан 2030 тұрақты даму мақсатында» [3] және «Қазақстан-2050» [4] стратегиялық даму бағдарламаларында: адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы жағдай жасау үшін қоршаған табиғи ортаны қорғау, халқымыздың өсіп-өркендеуі мен жас ұрпаққа нәтижелі білім мен тәрбие беруде «экологиялық бағыттылығын» үздіксіз білім беру саласындағы, мемлекеттік деңгейдегі, саяси талап ретінде көрсетілген. ТДМ-ын енгізу және оған қол жеткізу үшін, білім беруді жаңғыртудың жетекші идеяларының бірі экологиялық құзыретті тұлғаны қалыптастыру - болашақ маман дайындайтын жоғары оқу орындарының педагогикалық мәселелерінің бірі деп айтуымызға негіз бар.

Жоғары оқу орындарында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту – «адам мен қоғам», «адам мен табиғат» қарым-қатынасын тиімді экологиялық іс-әрекетке бағыттай алуға қабілетті тұлға. Бұл жеке тұлғаның «адам–табиғат» жүйесінде өзара іс-қимыл жасау қабілетін көрсетеді. Ол тұлғаның игерген экологиялық білім, іскерлік, дағдыларына, экологиялық құндылық ұғымдарына, экологиялық маңызды қасиеттеріне және экологиялық қызмет тәжірибесіне негізделеді.

Мектепке дейінгі экологиялық білім беру мен тәрбиелеуді ұйымдастырушы педагог – мектеп жасына дейінгі балалардың ақыл-ойы мен сана-сезіміне әсер етуші негізгі субъект. Ол - табиғатты сұлулықтың нышаны ретінде танып, қабылдайтын кіші жастағы балалармен айналысады. Демек педагогтің жетекшілігімен мектеп жасына дейінгі балалар «Жер әлемінің тіршілік көзі - табиғат» болып табылатындығын, табиғатпен қарым-қатынаста өзіндік жауапкершілігін, «обал-сауап» ұғымдарын түсінуі қажет.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жүйке жүйесінің икемділігіне орай табиғатқа, қоғамға деген дұрыс көзқарастарын қалыптастыра алатын, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту керек.

Бұл ретте, экологиялық білім беру субъектілерін даярлауда, жоғары оқу-тәрбие үрдісінде экологиялық сананы қалыптастыруға бағытталған жүйелі педагогикалық шараларды ұйымдастырып, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамытудың әдістері, құралдары, формаларын іздеу және ғылыми-тәжірибелік негіздерін терең зерттеу міндеттерінің туындауы заңдылық. Аталған мәселені шешу, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамытуға ықпал ететін экологиялық білім мен тәрбие беруді тиісті жолға қою нәтижесінде жүзеге асады.

Экологиялық білім беру негізінде «экологиялық құзыреттілік» біздің зерттеу жұмысымызда, тұлғаның өмірдегі басты құндылықтары - экологиялық игіліктер екендігін білуі, табиғи процестерге ойланбастан араласуының теріс әсерін түсінуі, оны сақтап-қорғауда сауатты дұрыс шешімдер қабылдау үшін қажетті білімі, қоршаған ортаны қорғау қызметіне қабілеттілігі деген мағынада қарастырылады.

Тұлғаның даму сатысында IX-XV ғғ. шығыстың көрнекті ғұлама ғалымдары Әл-Фараби, Ж. Баласағұн, Қожа Ахмет Яссауи, М. Қашқари т.б. табиғат, қоғам, адам дамуының біртұтастығын өздерінің ғылыми дүниетанымына арқау еткен. Сонымен қатар, «табиғат-адам» қарым-қатынасының әсем көріністерін қазақтың ақын-ағартушы зиялылары Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, Ж. Аймауытов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ш. Құдайбердиев т.б. өз шығармаларында қарастырған.

Болашақ маман даярлау педагогикалық білім беру жүйесінің дамуымен тікелей байланысты болғандықтан, жоғары білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуы, ондағы оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру мәселелері бойынша М.Ә. Құдайқұлов [5], Т.С. Сабыров [6], Н.Д. Хмель [7], А.А. Бейсенбаева [8], С.Т. Каргин [9], Е.Ө. Жұматаева [10] т.б. еңбектері қаралды.

Бүгінде нәтижеге бағытталған білім беруде «құзыреттілік» ұғымы - маманның меңгерген білім деңгейін, сапасын өлшеу тәсілі десек болады.

«Құзырет», «Құзыреттілік» ұғымының педагогикалық және психологиялық аспектілерін Дж.Равен [11], А.В. Хуторской [12], Қ.Г. Құдайбергенова [13], М.А. Абсатова [14] және т.б. қарастырған.

Экологиялық білім мен тәрбие беруде, балаларға «табиғат-адам-қоғам» туралы ғылым негіздерін меңгертудің мазмұнын, ұйымдастыру жолдары мен әдістерін қалыптастыруда Ө.Т. Танабаев [15], Н. Сарыбеков [16], А.Д. Болтаев [17], Д.І. Жангелдина [18], Р.Т. Төлегенова [19], С. Орынбеков [20], Қ-Д.Н. Сарыбеков [21], К.Ж. Бұзаубақова [22], Қ.А. Аймағанбетова [23], А.Е. Манкеш [24], М.К. Сайлауова [25], Д. Чилдебаев [26] т.б. еңбектерін келтіруге болады.

ТМД елдерінде тұлғаға экологиялық білім мен тәрбие берудің тиімді жолдары мен әдістерін саралап, оны оқытып-тәрбиелеу мәселесінің деңгейін көтеруде кешенді зерттеу жұмыстарын жүргізгендер: А.Н. Кочергин [27], А.Н. Захлебный [28], С.Д. Дерябо [29], Н.А. Рыжова [30], И.Д. Зверев [31], А.В. Гагарин [32] т.б.

«Экологиялық құзыреттілік» ұғымының мәні мен құрылымын талдауда Л.В. Панфилова [33], А.И. Новик-Качан [34], К.У. Темиров [35], А.Я. Алиева [36], М.О. Исакова [37] т.б. еңбектері негіз болды.

Маман бойында экологиялық құзыреттілікті қалыптастыру мен арттыру жағдайында кәсіби даярлығына қатысты әртүрлі аспектілерін зерттеген шетелдік И.М. Максимова [38], Т.И. Симонова [39], А. О. Лагутин [40], Е.А. Макарова [41], Е.А. Шульпина [42] т.б. және отандық ғалымдар: Ә.С. Бейсенова [43], М.Н. Сарыбеков [44], К.О. Шайхеслямова [45], Г.З. Сауытбаева [46], И.Н. Бодықова [47], М.М. Рахимжанова [48], К.Ш. Бакирова [49], Э.О. Сағындықова [50], Э.Ж. Әлімқұлова [51], К.М. Беркімбаев [52], Ж.С. Сихынбаева [53] т.б. еңбектеріне талдау жасалынды.

Экологиялық білім беруді адамзат дамуының маңызды аспектісі ретінде көріп, қоршаған ортаны қорғауда адамзат қарым-қатынасының әлеуметтік және эмоционалдық дағдыларын терең зерттеген ғалымдардың ғылыми көзқарастары тұлғада экологиялық құзыреттілік ұғымының мәні мен құрылымын, оның қалыптасуы мен дамуын анықтауға мүмкіндік берді.

Ал болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мәселесін зерттеуімізде ресей ғалымдары М.В. Емельянова [54], Л.А. Яковлева [55], А.А. Нестерова [56], С.А. Жданова [57] т.б. еңбектері және мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеуге маманды кәсіби даярлауда отандық ғалымдар Х.Т. Шеръязданова [58], Р.Т. Бупебаева [59], А.И. Балабаева [60], Г.Қ. Белгібаевалардың [61] еңбектері маңызды орын алды. Дәл осы еңбектерді талдау барысында кәсіби жоғары білім беру негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің бойында кәсіби құзыреттілігін жан-жақты дамытып қалыптастырумен қатар экологиялық проблемаларды саналы түсініп, қоршаған ортаны дұрыс бағалауы тұрақты дамитындығын айқындауға болады.

Десекте, зерттеу мәселесі бойынша мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби қалыптасуында экологиялық білімін педагогикалық тұрғыдан дамыту мәселесі болғанына қарамастан, заман талабына сай болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудағы мәселені кешенді түрде бейнелеген ғылыми еңбектер әлі де жеткіліксіз.

Біз болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту жөнінде психологиялық, ғылыми педагогикалық зерттеу еңбектерін талдау барысында төмендегі **қарама-қайшылықтарды** анықтадық:

- әлемдік деңгейде экологиялық сауаттылықты қалыптастыруға деген қажеттілік пен Қазақстандағы білім беру жүйесін реттейтін құжаттарда, білім беру стандарттары мен оқу бағдарламаларында мәселенің қажетті деңгейде көрініс таппауы;

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамытуға, оларды мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие беруге даярлауға деген заман талабына сай әлеуметтік және кәсіби қажеттілік, оны тәжірибеде жүзеге асырудың мазмұны мен әдістемесінің жеткіліксіздігі;

- кәсіби жоғары білім беру жүйесінде аталмыш мәселеге жете көңіл бөлінбегендіктен, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға бағытталған арнайы дайындықтың ұйымдастырылмауы сияқты шешімі табылмаған мәселелердің бар екендігі айқындалды.

Аталған қарама-қайшылықтар болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктерін анықтап, оны нәтижелі ететін педагогикалық шарттарды ғылыми тұрғыда негіздеу мәселесін туындатты. Осыған сәйкес зерттеу тақырыбын **«Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту»** деп таңдап алуымызға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуды теориялық-әдіснамалық тұрғыда негіздеу, педагогикалық шарттарын айқындап және тәжірибелік-эксперименттен өткізу.

Зерттеу нысаны: жоғары оқу орындарындағы біртұтас педагогикалық үдеріс.

Зерттеу пәні: болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту.

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту теориялық-әдіснамалық тұрғыда негізделсе, құрылымдық-мазмұндық моделі жасалып, оны жүзеге асырудың педагогикалық шарттары айқындалса, әдістемесі даярланып, жоғары оқу орнының білім беру ортасына бірізділікпен ендірілсе, онда болашақ педагогтердің экологиялық құзыреттілігін дамытудың жоғары деңгейіне қол жеткізу мүмкін болады. Өйткені жоғары оқу орындарында болашақ экологиялық құзыретті маманның даярлануына мүмкіндіктер қаланады. Нәтижесінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің танымдық біліктері, тұлғалық-сапалық қасиеттері артып, қоғамға қызмет етуі белсендіріледі, бәсекеге қабілеттілігінің даму деңгейі көтеріледі.

Зерттеудің міндеттері:

- мектепке дейінгі ұйым педагогінің *экологиялық құзыреттілік* ұғымын нақтылау;
- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуды теориялық-әдіснамалық негіздеу;
- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттарын анықтау;
- мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделін дайындау;
- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдістемесін жасап, оның тиімділігін тәжірибелік-эксперименттен өткізу.

Зерттеудің жетекші идеясы: болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыретті болуы, Қазақстанның тұрақты даму мақсатын іске

асыруда «адам мен қоғам», «адам мен табиғат» қарым-қатынасын тиімді экологиялық іс-әрекетке бағыттай алуға ықпал етеді.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері: адам, қоғам табиғаттың өзара байланысы туралы, экологиялық білім мен тәрбие беруге байланысты психологиялық, педагогикалық еңбектер; өзін-өзі дамыту, жеке тұлғаның дамуы мен кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру жағдайындағы ғылыми еңбектер. Мәселені зерттеуге қажетті әдіснаманың құзыреттілік тәсіліне бағдарланған жүйелілік, синергетикалық, аксиологиялық, тұлғалық іс-әрекеттік тұғырлары мен дидактикалық (тұтастық), өзін-өзі ұйымдастырушылық, гуманистік, табиғатпен үйлесімділік ұстанымдары болып табылады.

Зерттеу көздері: зерттеу мәселесіне қатысты психологтар мен педагогтердің еңбектері, шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектері мен іс-тәжірибелері, тұлғаның экологиялық құзыреттілігін дамыту туралы жетекші құжаттар мен оқу материалдары, мерзімді басылым материалдары, автордың педагогикалық және зерттеушілік іс-тәжірибелері.

Зерттеу әдістері:

- зерттеліп отырған мәселеге қатысты педагогикалық, психологиялық, және экологиялық ғылыми теориялық әдебиеттерге, білім беру бағдарламаларына, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдарға теориялық талдау жасау, сараптау, салыстыру, қорытындылау;

- студенттермен әңгімелесу, сұқбаттасу, сауалнама жүргізу, бақылау, тест, тәжірибелік-эксперимент жүргізу;

- зерттеу нәтижелерін диагностикалау, математикалық-статистикалық өңдеу және қорытындылау.

Зерттеу базасы: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті және Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде жүргізілді.

Зерттеу кезеңдері:

Бірінші кезеңде (2018-2019ж.ж.) – зерттеу мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық, ғылыми теориялық, әдістемелік әдебиеттерге талдаулар жасалып, материалдар жүйеленді. Зерттеу жұмысының өзектілігі негізделіп, зерттеудің ғылыми аппараты нақтыланды. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың мазмұны айқындалды.

Екінші кезеңде (2019-2020 ж.ж.) – болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалып, айқындаушы эксперимент барысында аталған сапаның бастапқы деңгейі анықталды. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдістемесі: «Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігі» тақырыбында элективті курс бағдарламасы және «Экологист» экоклуб жұмыс жоспары әзірленіп, «Экологиялық құзыреттілік» оқу-әдістемелік құрал дайындалып оқыту үдерісіне енгізілді.

Үшінші кезеңде (2020-2021 ж.ж.) – тәжірибелік-эксперимент нәтижелері шығарылып, математикалық-статистикалық өңдеуден өтті. Ғылыми негізделген

ұсыныстар берілді. Пайдаланылған әдебиеттер бір жүйеге келтіріліп, диссертациялық жұмыс талап бойынша рәсімделді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

- мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілік ұғымын нақтылап, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігінің дамытылуы теориялық-әдіснамалық тұрғыдан негізделді;
- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары айқындалды;
- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі дайындалды;
- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдістемесі жасалып, оның тиімділігі тәжірибелік-эксперимент барысында тексеріліп, ғылыми негізделген ұсыныстар берілді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы:

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту әдістемесі:

- «Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курс бағдарламасы;
- «Экологиялық құзыреттілік» оқу-әдістемелік құралы;
- «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы аясында «Экологист» экоклуб бағдарламасы дайындалып, тәжірибеге ендірілді.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беру міндеттерін шешудегі интеграцияланған кәсіби-тұлғалық қабілеті мен экологиялық құндылықты бағдарланған жеке басының көрсеткіші.

2. Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары: өздігінен экологиялық білім алуға ұмтылысы, кәсіби қызметінің ерекшелігіне дайындығы, зерттеушілік іс-әрекетте өзін-өзі дамытуын сипаттайды.

3. Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі құрастырылып, дайындалды. Ол өзара байланысқан жүйелілік, синергетикалық, аксиологиялық, іс-әрекетті тұлғалық тұғырларды қамти отырып, когнитивті-мазмұндық, құндылықты-мотивациялық, іс-әрекетті-практикалық тұрғыдан стандартты емес экологиялық білім беру жағдайында ізденіске даярлайтын өзара байланысқан жиынтық ретінде, жоғары экологиялық мәдениетті және саналы жеке тұлғаны қалыптастыру.

4. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мақсатындағы педагогикалық үдерісте: «Экологиялық құзыреттілік» оқу-әдістемелік құралы, «Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курс бағдарламасы мен «Экологист» экоклуб жоспарын енгізуімен қамтамасыздандырылады.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелділігі мен негізділігі: зерттеу мазмұнының ғылыми аппаратқа сәйкестілігімен; автордың бастапқы әдіснамалық және теориялық ұстанымдарымен; зерттеудің теориялық және эмпирикалық әдістерінің жиынтықтарын пайдалануымен; алынған деректердің дәлелділігімен, тәжірибелік-эксперименттік зерттеу нәтижелердің математикалық-статистикалық әдістермен өңделіп, бастапқы және соңғы көрсеткіштер нәтижелерінің тиімділігімен; зерттеу болжамының жұмыстағы нәтижелерінің расталуымен байланысты.

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу және тәжірибеге ендіру: талапқа сай теориялық-әдіснамалық қағидалармен, зерттеу пәніне сәйкес әдіс-тәсілдерді қолдануымен, эксперимент бағдарламасының мақсатқа сәйкестілігімен, бастапқы және соңғы көрсеткіш нәтижелерінің қорытындыларымен, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту жағдайында олардың тиімділігін тексерумен қамтамасыз етілді.

Зерттеу нәтижелерінің талқылануы мен жүзеге асырылуы: Зерттеу жұмысының негізгі тұжырымдары, теориялық және практикалық нәтижелері келесідей зерттеу материалдары бойынша 13 ғылыми еңбек жарияланды. Оның ішінде 1-Scopus ақпараттық базасына кіретін жуналда, 3-БжҒМ Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті бекіткен басылымдардағы журналдарда, 5-халықаралық конференция материалында, 4-шетелдік конференция материалында талқыланды.

1. Opportunities for the development of ecological competence of the future preschool teachers. Cypriot Journal of Educational Sciences. – 2022. – Vol.17, Iss.1.P. 238-249.

2. Мектепке дейінгі ұйым мамандарға экологиялық білім берудің ерекшелігі. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршы «Педагогика ғылымдары» сериясы. Алматы. -2019-№1(61) Б.212-217

3. Мектепке дейінгі ұйым мамандарының экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық және психологиялық негізі. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршы «Педагогика ғылымдары» сериясы. Алматы.-2019.-№4(64) Б.256-263,

4. Абай шығармалары мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбие беру құралы ретінде. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Алматы. – 2020.-№12(2) Б.180-186

5. Педагог дошкольной организаций как субъект экологического образования и воспитания. Международная научно-практическая конференция. «Образование в XXI веке» Москва, РФ: Международный институт профессионального развития педагога. 28-29 февраль -2020. С.413-420.

6. Кәсіби бағытта экологиялық іс-әрекетке бағдарланған білім беру жүйесі. OECD studies conference on transformative educational studies. Ankara, Turkey: Iksad Kongre академиялық ұйымы. 19-21MARCH -2020. P.65-72

7. National consciousness in Kazakh literature as a means for shaping prospective specialists` ecological culture» II ULUSLARASI BEYDAĞI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ. Malatya, Turkey: Iksad Kongre академиялық ұйымы. 10-12 NISAN-2020. P.68-74, ISPEC Yayınevi-2020

8. Балабақша ойындарының бала психологиясына әсері. Al-FARABI 8th International Conference on Social Sciences. Almaty: Iksad Kongre академиялық ұйымы. 21-22 JULY -2020. P.26-29

9. Болашақ мектепке дейінгі педагогтардың кәсіби даярлығын дамытуда экологиялық білім берудің маңыздылығы. «Жас ғалым-2019» атты VII Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы Тараз: 22 ақпан-2019 жыл Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті Б.164-167.

10. Экологиялық білім беруде мектепке дейінгі тәрбиеші-педагогтің кәсіби құзыреттілігін дамыту. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция «Көшбасшылық және менеджмент: теория мен практиканың қазіргі даму тенденциялары», «Ұлағат»-Алматы.-2019. Б.191-193

11. Мектепке дейінгі ұйым маман мамандарының экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық негізі. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция. «Білім беру жүйесін модернизациялау: тенденциялар, проблемалар және перспективалар» Алматы: 18 қазан -2019ж. Абылай хан ат.ҚазХҚ жӘТУ Б.404-407.

12. Жаңартылған білім мазмұнындағы инновациялық әдістер. Халықаралық қашықтық ғылыми-практикалық конференция. «Психологиялық-педагогикалық білім берудің өзекті мәселелері мен перспективалары» Алматы: 18 қазан-2020ж. Абай ат.ҚазҰПУ Б.65-68

13. Ерте жастағы балаларда моторлық белсенділіктің дамуы. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция. «Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі» Арқалық: 20 қазан -2021ж. Ы.Алтынсарин ат.Арқалық педагогикалық институты. Б.141-145.

Диссертацияның құрылымы: диссертациялық жұмыстың құрамы негізгі бет, нормативтік сілтемелерден, анықтамалардан, белгілеулер мен, қысқартулардан, кіріспеден, 3 бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады.

1 БОЛАШАҚ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 «Экологиялық құзыреттілік» ұғымының мәні мен құрылымы

Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі даму стратегиясының мақсаты: дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құра отырып, Қазақстанды әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына қосу. Бұл мақсатқа қол жеткізу кәсіби машықты – заманауи білім беру жүйесі арқылы іске асыруды қарастырады.

Бүгінде білім қоғамның әлеуметтік-экономикалық, интеллектуалдық және рухани дамуының стратегиялық бағдары ғана емес, сонымен қатар қоғамымыздың даму көрсеткіші. Сол себепті адамзаттық капиталға, оның ішінде білім беру жүйесіне салынған инвестициялар экономика мен қоғам үшін маңызды.

Қазіргі кезде меңгерілген білім деңгейі, сапасы құзыреттілік бойынша өлшенеді. Мұндай бағыт Болондық келісім шартқа сәйкес қабылданып, ғылымның әртүрлі саласында құзырет, құзыреттілік (өз ісін жетік, терең білетін маман деген ұғымда) типті сипаттағы сөздер кеңінен қолданылып келеді.

«Құзырет» термині латынның «compete» деген сөзінен шыққан, тікелей аударғанда «білу», «жасай алу» деген мағынаны білдіреді. «Құзыреттілік» термині латынның «competentis» - бейім сөзінен туындап, белгілі бір сала бойынша жан-жақты хабардар болу мағынасын бере отырып, оқу пәнін оқыту үдерісінде қалыптасатын білім, іскерліктер мен дағдылар жиынтығы және қандай да бір қызметті орындай алу қабілеттілігі болып табылады.

Педагогикалық-психологиялық зерттеулердегі «құзырет» терминіне қатысты ең жиі кездесетін анықтамалар:

- Құзырет – маманның меңгерген білімін, оқу іскерліктері мен дағдыларын, әрекет тәсілдерін өмірде тәжірибелік және теориялық міндеттерді шешу үшін пайдалана алуы;

- Құзырет – пайда болған мәселелер мен міндеттерді жедел түрде шешуге мүмкіндік беретін, түсініктілік жүйесін және соған сәйкес сыни ойлауды талап ететін, тәжірибелік әрекеттерді жүзеге асыруға қабілеттілік;

- Құзырет – адамның өзінің іс-әрекет саласына сай іскерліктер мен дағдыларды меңгеруі.

«Құзыреттілік» термині ХХ ғасырдың ортасында Н. Хомскийдің енгізуімен басталып, бүгінгі күні оқыту үдерісінде білімді қолданудың ақырғы нәтижесі ретінде қарастырылуда. Оқыту үдерісіндегі құзыреттілікке ғалымдар әртүрлі анықтамалар берген.

И.А. Васюкова, құзыреттілікке – базалық білімі бар, кез-келген саладан хабардар, кез-келген нәрседен бір нәрсе туралы айтуға, түсінуге мүмкіндік беруі деп анықтама береді [62].

Білім беру саласындағы құзыреттіліктерді жан-жақты зерттеген И.А. Зимняя [63], құзыреттілікті білім алу нәтижесінде тұрақталған, білім мен

тәжірибеге негізделген жеке тұлғаның әрекет жасауға дайындығы ретінде сипаттайды. Сонымен қатар, И.А. Зимняя құзыреттілікті үш ірі топқа топтастырады:

1) адамның жеке тұлғалық, іс-әрекет және қарым-қатынас субъектісі ретіндегі құзыреттіліктер: денсаулықты күту, әлемге құндылықты-мәнді бағдарлану, өзін-өзі реттеу, дамыту және жетілдіру, интеграция және азаматтық құзыреттіліктері;

2) адамның әлеуметтік өзара әрекеті мен әлеуметтік сферасына қатысты құзыреттіліктер: әлеуметтік өзара әрекеттесу, қарым-қатынастағы құзыреттіліктері;

3) адамның іс-әрекетіне қатысты құзыреттіліктер: танымдық іс-әрекет, іс-әрекет (ойын, оқу, еңбек), ақпараттық технология мен жұмыс істеу құзыреттіліктері.

Н.В. Кузьмина құзыреттілікті педагогтің кәсіби іс-әрекетінің сапасы, оның шеберлігі мен кәсіпқойлығы, педагогикалық қабілеттер мен педагогке қойылатын талаптары бойынша зерттеп қарастырады. Ол педагогикалық құзыреттіліктің негізгі элементтері ретінде келесілерді атап көрсетеді:

- *арнайы құзыреттілік* - оқыту жүргізілетін белгілі бір мамандық немесе оқытылатын пән бойынша терең білімдерді, біліктілік пен өндірістік іс-әрекет тәжірибесі;

- *әдістемелік құзыреттілік* - оқытудың алуан түрлі әдістерін меңгеруі, дидактикалық әдістер мен тәсілдерді білуі және оқыту үрдісінде оларды қолдана білу іскерлігі;

- *психологиялық-педагогикалық құзыреттілік* - педагогикалық диагностиканы меңгеруді, педагогикалық мақсатқа сәйкес қатынасты құра білу іскерлігі, педагогикалық диагностика нәтижелерінің негізінде жеке жұмыстарды жүзеге асыруды жобалайды;

- *дифференциалды-психологиялық құзыреттілік* - оқушыларға нұсқау және бағыт-бағдар беру, олардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін көрсете білу іскерлігі, адамдардың эмоционалды жағдайын анықтай білуі;

- *аутопсихологиялық құзыреттілік* - өз әрекетіндегі өз қабілеттерінің деңгейін саналы түрде меңгеру іскерлігін; кәсіби өздігінен жетілу әдістері туралы білуді; өзінде және өзінің жұмысында жіберген кемшіліктердің себептерін көре білу іскерлігін; өздігінен жетілуге ұмтылуды жобалайды [64].

Жоғары білім беру жүйесінде өз ісін жетік меңгерген кәсіби құзыретті маман даярлау мәселесі біздің елімізде де көптеген ғалымдардың зерттеу нысаны болып келеді.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық және практикалық аспектілерін жан-жақты қарастырған ғалымдар: Б.Т. Кенжебеков – жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін [65], Ш.Т. Таубаева – болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін дамытуды әдіснамалық тұрғыдан [66], Г.Ж. Меңлібекова – болашақ маманның әлеуметтік құзыреттілігін [67], О.С. Сангилбаев – өзін-өзі дамыту негізінде педагогтің тұлғалық-кәсіптік

құзыреттілігін дамыту [68], М.В. Семенов – жоғары оқу орындарында болашақ педагогтерінің кәсіптік құзыреттілігін [69] және т.б. атап өтуге болады.

К.С. Құдайбергенова «Құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарының айырмашылығын түсіндіруде: «құзырет» — әр түрлі кенеттен пайда болған жағдайларда мәселелерді шешу үшін қажетті білімді немесе іс-әрекетті көрсете білу қабілеті, білім мен өмірлік жағдаяттар арасындағы байланысты орнату мүмкіндігі; ал «құзыреттілікті» адамның өзіндік деңгейіне, даралық қасиеттеріне тікелей байланысты, тұлғалық, теориялық, практикалық өлшеу дәрежесі жоғары деңгейде кіріктірілген құрылым ретінде ажыратып көрсетеді.

Ал, Б.Т. Кенжебеков кәсіби құзыреттіліктің келесідей түрлерін ажыратып көрсетеді:

- арнайы құзыреттілік - өзінің кәсіби қызметін жеткілікті дәрежеде меңгеру, өзінің кәсіби дамуын жобалай білу;

- әлеуметтік құзыреттілік - бірлесе қызмет атқару, ынтымақтасу мен кәсіпке қатысты қарым- қатынасты меңгеру, кәсіби еңбегінің нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілік;

- жеке тұлға құзыреттілігі - өзін көрсете білу мен дамытудың амалдарын, құралдарын игеру және кәсіби еңбектегі даралық;

- дара құзыреттілік - өзінің қабілетін жүзеге асыру, кәсіп аясында өз даралығын дамыту қабілеттігі, кәсіби тұрғыдан өсуге деген дайындық, өзінің даралығын сақтау қабілеті, еңбегін ұтымды ұйымдастыруға икемділігі, еңбекті қиындықсыз, шаршаусыз, тіпті сергіту арқылы нәтижеге жеткізу деп саралап берді.

Еліміздегі отандық зерттеулерде болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі өзіндік кәсіби білім деңгейімен және жеке дара қабілеттерімен, өзін-өзі жетілдірумен, іске деген шығармашылық және жауапты қатынасының интегративтілігімен анықталады екен.

Жоғарыдағы анықтамаларды талдай келе, «құзырет» - бұл адамның алған білімі мен дағдылары екендігін, ал «құзыреттілік» - сол білім, білік, дағдыны практикалық іс-әрекеттерде дұрыс, әрі тиімді қолдана алу мүмкіндігі мен қабілетілігі екендігін түсінеміз.

Бүгінгі күні болашақ маманның кәсіби құзыреттілігімен қатар, оның қоғамда әлеуметтенуі, тұлғаның танымдық белсенділігіне негізделген қоршаған ортада табиғатпен тиімді қарым-қатынасын анықтайтын экологиялық құзыретті болуы да аса маңызды, әрі өзекті мәселе ретінде қарастырылып келеді.

Жалпы зерттеу нысанымызға алынған «экологиялық құзыреттілікті» педагогикадағы көп аспектілі түсініктердің бірі ретінде қарастырамыз. *Біріншіден*, адамның қоғамға, табиғатқа әсер ету ортасындағы экологиялық білімнің ғылыми дүниетанымдық жүйесі, *екіншіден*, жеке тұлғаның әлеуметтік ортадағы мәдениетті іс-әрекетін негіздейтін тұлғалық сапасы ретінде көреміз.

«Экологиялық құзыреттілік» ұғымын терең ашу үшін, алдымен экология түсінігінің пайда болуына тоқталып өтсек.

Экология сөзі XIX ғ. неміс биологы Э. Геккель және дат ботанигі Й.Э. Варминг есімдерімен тығыз байланысты. Негізі «Экология» гректің «oikos» («үй,

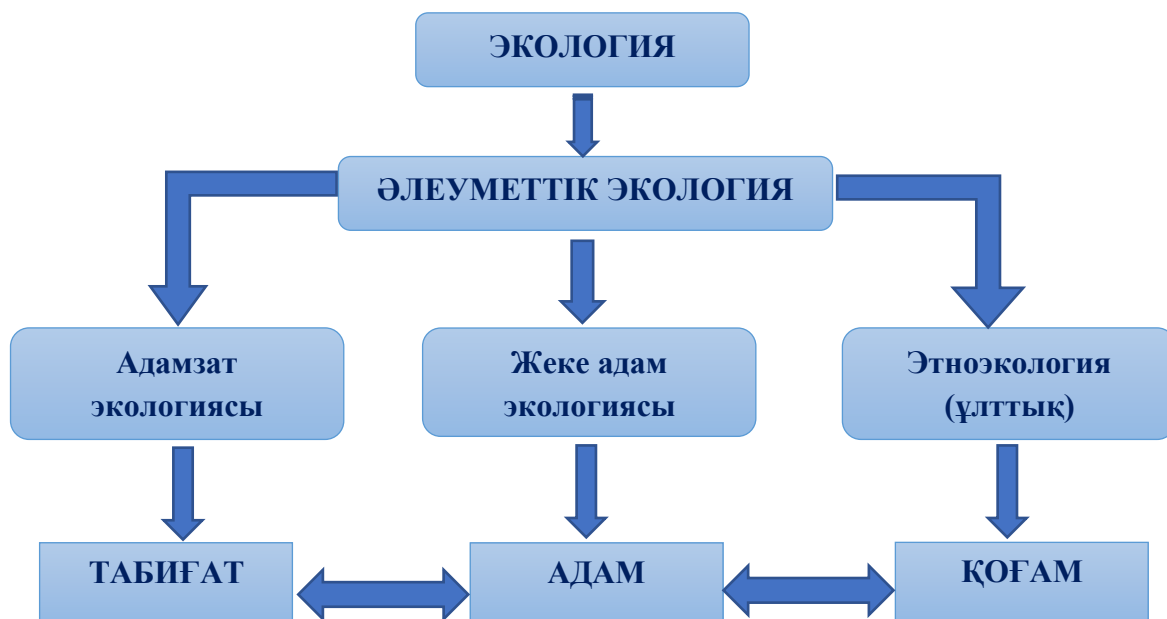

отан») және «logos» («түсінік, ілім») сөздерінен пайда болғандығы белгілі, сондықтан тікелей аудармасы «үй туралы ғылым» (өз үйінді зерттеу) дегенді білдіреді.

Эрнст Геккель «Экология» терминіне «Организмдердің жалпы морфологиясы» деген еңбегінде «Экология дегеніміз – тірі организмдердің өздері тіршілік ететін айналасындағы ортамен қарым-қатынасын зерттейтін ғылым» деп ең алғаш ғылыми анықтамасын берсе (1866 ж), Й.Э. Варминг (1895 ж.) ботаника ғылымына енгізді. Ч. Дарвин ғылыми еңбектерінде «экология» ұғымына толықтырулар енгізе отырып, оның зерттеу аясын, мазмұны мен мақсат-міндеттерін кеңейте түсті.

Экология - ол тірі ағзаның бір-бірімен қарым-қатынасын, байланысын, айнала қоршаған ортамен байланысынтыра отырып зерттейтін ғылым [70]. Оның ғылым ретінде мақсаты – биосфера шегіндегі ғаламдық мәселелерді бақылап, ондағы тіршіліктің тұрақтылығын сақтау.

Адам экожүйесінің басқа тіршілік етушілер (өсімдіктер, жануарлар, микроорганизмдер, су ағзалары) экожүйесінен елеулі айырмашылығы бар екенін алғаш байқаған В.И. Вернадский «ақыл-ой сферасы» деген мағынаны енгізді. Мұның мәнісі экожүйеге адамның ақыл-ойының ықпалы тиетіндігін түсініп, табиғатқа адамның іс-әрекеті тұрғысынан қарастырған жөн деп санады. Осылайша адам іс-әрекетінен болатын экожүйедегі өзгерістерді зерттейтін – әлеуметтік экология саласы пайда болды (сурет 1).

Сурет 1 - Әлеуметтік экология саласының қарым-қатынас құрылымдық схемасы

Алғашында тірі организмдерге қатысты бағыт алған экология ғылымы қазір өзінің зерттеу саласын дамыта отырып, «адам-қоғам-табиғат» арасындағы қарым-қатынастарды және биосфера шегіндегі ғаламдық өзгерістерді адамның іс-әрекетімен байланыстыра отырып зерттейтін кешенді ғылымға айналды.

Әлеуметтік экологияның зерттеу нәтижесі табиғи ортаны жақсартып қана қоймай, қоғамдық, әлеуметтік ортаны жөндеуге жөн сілтейді. Мұның мәнісі әлеуметтік экология жеке адам, адамзат және ұлт экологиялық жүйесінен құрыла отырып, «табиғат-адам-қоғам» қарым-қатынасы жүзеге асатын біртұтас кеңістік ретінде қарастырылады. Ол мына қағидаларға сүйене отырып іске асады:

- «адам -қоғам- табиғат» жүйесінің бірлігі;
- адам-табиғат бөлшегі, оның дамуы табиғатта өзгеріс факторы;
- адам тарихы - табиғат тарихының бір бөлігі, оны жаңарту адам тіршілігінің негізі;
- жаңа экологиялық мәдениет қалыптастыру, адамның табиғатқа қатынасының деңгейі [71].

Демек, әлеуметтік қоғамдағы тіршілік көзінің жойылмай әрі қарай өсіп-өркендеуі, әрбір адамның өзіндік экологиясын танып білуі қажет деп білеміз. Сондай-ақ, өзі тіршілік етіп отырған, қоршаған ортаның экологиялық жағдайын толық түсініп, ондағы болып жатқан қандай да бір күрделі мәселелерге ғылыми көзқараспен бағдарлай алуы үшін, «экологиялық құзыретті» тұлға болуын талап етеді.

Экологиялық құзыреттілік түсінігінің ғылымда термин ретінде қолданылып, талдануына келетін болсақ, 1-кестеде ғалымдардың экологиялық құзыреттілік ұғымына берген мазмұндық анықтамасын ұсынамыз.

Кесте 1 - «Экологиялық құзыреттілік» ұғымына берілген анықтамалар

Экологиялық құзыреттік дегеніміз -	Ғалым
1	2
Экология саласындағы интеграцияланған білім мен дағды және табиғатқа деген моральдық көзқарас, жеке қасиеті, қоршаған ортаны құндылық ретінде танудағы білімдер жиынтығы, адамның қоршаған ортамен әрекеттесудегі нормалары және әсер ету іс-әрекеті; оқудағы экологиялық тапсырмаларды шығармашылық тұрғыдан шеше алу дағдылары; қоршаған орта жағдайын жақсартуға және қорғау іс-шараларына қатысудағы практикалық тәжірибесі; экологиялық маңызды жеке тұлғалық қасиеттері: гумандық, эмпатия, үнемділік, өзінің экологиялық іс-әрекетінің нәтижесіне деген жауапкершілік	Е.А.Шульпина [72]
бұл кәсіби жеке сипаттама: оған адам өміріндегі маңызды құндылық ретінде табиғатты тануы, адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасы туралы білімі; экологиялық жағдайды оңай шеше білуі, шығармашылықпен ойлау қабілеті; қоршаған ортаны жақсарту бойынша практикалық іс-әрекеті мен мәселелерді шешу тәжірибесі; экологиялық маңызды жеке қасиеттерге (адамгершілік, сүйіспеншілік, қорғаушылық) ие болуы жатады	Л.Е.Пистунова [73]
Жеке тұлғаның білім, білік, дағды және ішкі мотивациясының ерекшелігі	А.А.Насонова [74]
Экологиялық бағыттағы қызметтерді жүзеге асыру үшін қажетті іс-әрекет, саналы игерілген теориялық білім, дағды, шешім қабылдау тәсілдері, моральдық нормалар, құндылықтар мен дәстүрлер	Д.С.Ермаков [75]

1 – кестенің жалғасы

1	2
Білім беру жүйесіндегі маңызды құрылымдарды (эко-бағдарлы тұлға, экологиялық сана, экологиялық мәдениет, эко-бағдарлы дүниетанымдық) байланыстырушы буын: ол экологиялық бағдарланған қызмет және дүниетанымдық, әдіснамалық, экологиялық, құндылықты, болжамды, әлеуметтік, мәдени, кәсіби функцияларды жүзеге асыруда көрінеді	Е.Л.Базаров [76]
Интеллектуалды экологиялық білімдер мен дағдыларының әлеуметтену үрдісінде қалыптасуы, оның жеке адамның күнделікті іс-әрекеттерінде көрініс табуы	М.Ахметова [77]

Қоғам мен табиғаттың жалпы даму заңдылықтарын білуге негізделген және әрбір маманның кәсіби іс-әрекетіндегі экологиялық жауапкершілігі тұрғысынан зерттеген отандық ғалымдардан А.Р. Сейтжанова экологиялық құзыреттілікті - өмір бойы адамның саналы және жүйелі түрде қоршаған орта туралы білімін қалыптастыруы екендігін айта келіп:

- қоршаған ортаның негізгі сипаттамалары туралы ғылыми дүниетанымды қалыптастыру;
- онымен дұрыс қарым-қатынаста бола алу;
- адамзат баласының бүгін және болашақта тіршілік етуін қамтамасыз ететін қоршаған ортаны қорғау және жақсарту тәсілдерін меңгеруі екендігін ашып көрсетеді [78].

А.Я. Алиева экологиялық құзыреттілік – «адам-қоғам-табиғат» жүйесінде үйлесімді қарым-қатынасқа бағытталған саналы іс-әрекетін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік, дағдылар жүйесі деп, оның құрылымын былай береді:

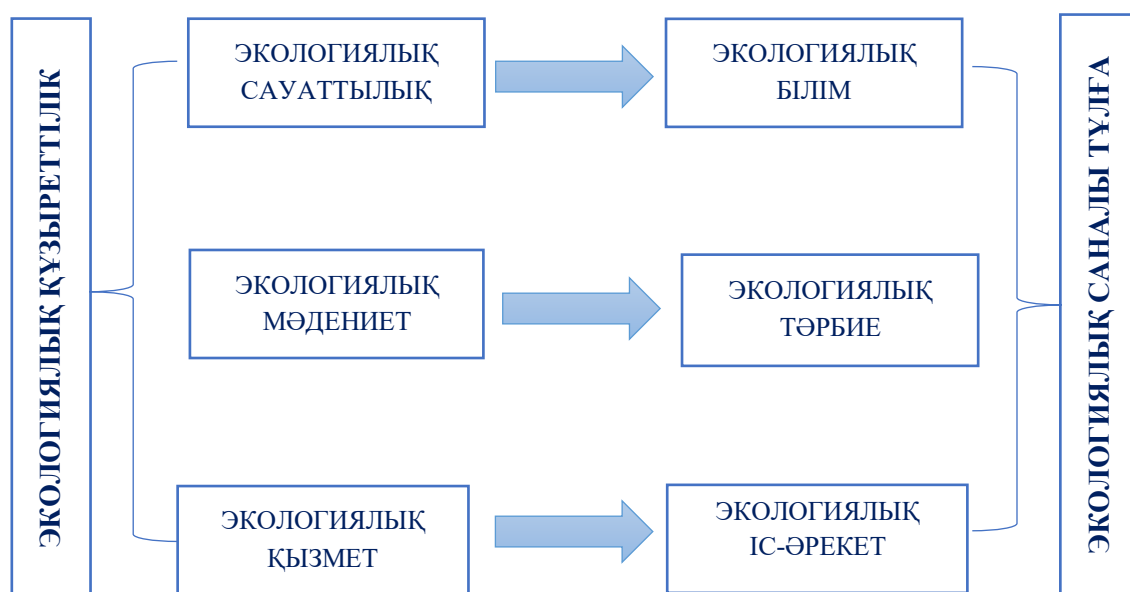
- мәдениеттік (денсаулық сақтауға, қолайлы әлеуметтік-экономикалық дамуға және елдегі экологиялық жағдайды жақсартуға ықпал ететін табиғи ортаға қатысты адам өмірінің тәжірибесі ретінде ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыратын мәдениет ретінде);
- кәсіби (кәсіби қызметті игеруде экологиялық дағдыларды қолдануды көздеуге бағытталуы);
- қызметтік (қоршаған ортаның жай-күйін сақтау және жақсарту, экологиялық проблемалардың себептері мен салдарларын зерттеу, жергілікті және жаһандық деңгейлерде экологиялық проблемаларды шешуге ықпал ететін оңтайлы шешімдер);
- әлеуметтік (ол қоғамдағы адамдардың қарым-қатынасымен, адамның азамат, кәсіпқой ретінде қоғамдағы әртүрлі функцияларды орындауымен анықталады).

М.О. Искакова экологиялық құзыреттілік құрылымын былайша сипаттайды:

- сауаттылық (білім, білік, танымдық белсенділік);
- тәрбие (өзіне және айналаңдағы адамдарға, қоршаған орта табиғатқа деген махаббат, сүйіспеншілік, жауапкершілік);

- қызмет (рефлексия, экологиялық іс-әрекет, белсенділік).

Жоғарыдағы ғалымдардың экологиялық құзыреттілікке берген анықтамаларын талдау барысында барлығының ойы білімділік пен іс-әрекеттілік аспектілерінде түйісетіндігін көріп отырмыз. Осы анықтамаларға сүйене отырып, **жеке тұлғаның экологиялық құзіреттілік ұғымын** - «адам-қоғам-табиғат» жүйесіндегі экологиялық бағдарланған жеке тұлғаның маңызды құрамдас бөліктері: экологиялық сауаттылық, экологиялық мәдениет, экологиялық қызметті байланыстырушы буын ретінде қарастыруға болады. Осы негізде тұлғаның экологиялық құзыреттілік ұғымының құрылымын былайша ұсынамыз:

Сурет 2 - Экологиялық құзыреттілік ұғымының құрылымы

Экологиялық құзыретті тұлғаның экологиялық сауаттылық көрсеткіші «экологиялық білімнің», экологиялық мәдениеттілік көрсеткіші «экологиялық тәрбиенің», экологиялық қызмет «экологиялық іс-әрекетке» даярлығында бірін-бірі толықтыра келе синкреттік (тұтастық) сипатта өзара ұштасып, тұлғаны жоғары деңгейге көтеру мақсатындағы экологиялық санаға бағытталған экологиялық құзыреттілік жүйесінің орнығуымен жүзеге асырылады деп білеміз.

Экологиялық саналы тұлғаны қалыптастырудағы бірінші, әрі маңызды міндеті *тұлғаның экологиялық сауатты* болуы. Ол жеке тұлғаның экологиялық мәселелерді шешуде экологиялық білімге деген танымдық белсенділігімен және оны күнделікті өмірде пайдалана білуге негізделуі тиіс.

Экологиялық сауаттылықтың қалыптасуы мен дамуын қарастырған ғалымдардың көзқарастары: Н.Е. Яценко табиғат қорғау қызметіне саналы түрде қатысуға мүмкіндік беретін ғылыми жаратылыстану білім деңгейі, арнайы білік дағдылар, сондай-ақ адамның адамгершілік қасиеттері [79] десе, Л.В. Панфилова қоғамның өндірістік-шаруашылық қызметінің табиғатқа келтіретін залалын болдырмау және жою жөніндегі қызметке қатыса алу қабілеті деп сипаттайды. Л.Е. Макарова және т.б. тұлғаның экологиялық сауаттылығын табиғат қорғау қызметіннен хабардарлығы, біліммен қарулануы деп көрсетеді.

Экологиялық сауаттылық – экологиялық мәселелерге адекватты жауап бере алуы. Бұл адамның табиғатты өз үйі, оның тіршілік ету ортасы ретінде түсінуі; жаратылыстану туралы білімдерінің жиынтығы, табиғат пен адамның өзара әрекеттесу заңдылықтарын білуі; табиғатты қорғау іс-әрекетіне қабілеттілігі арқылы анықталады екен [80].

Ол үшін, әрине экологиялық біліммен қарулануы керек. Экологиялық білім беруді әлеуметтік проблемалық сипаттан, тұлғаның санасын әлеуметтендіруге алмастыру қажеттілігін көтерген А.Н. Захлебный: «Экологиялық білім берудің мақсаты қоғамның моральдық ұстанымдары мен құқықтық нормаларынан туындайтын, қоршаған ортаға жауапкершілік қатынас сипаттағы мәдениетті қалыптастыру» екендігін көрсете отырып, экологиялық білім беру міндетін тұлғаның экологиялық мәдениеттілігінің қалыптасуын анықтайтын жетекші іс-әрекеттің үш жоспарын анықтап ұсынды. Ол – білім, дағды, жауапкершілікті экологиялық қауіпсіздік, денсаулық және адам қауіпсіздігіне байланысты өзіндік іс-әрекетінің қатынасына теңеді.

«Экологиялық сауаттылық» жеке тұлға тән қасиет, оның көрсеткіші білім, білік, дағдыны игеруімен қатар, осы білімді қоршаған ортада қолдануға даярлығымен өлшенеді. Сонымен қатар, әр түрлі күрделіліктегі экологиялық мәселелерді шешу қабілетімен анықталады. Адамзат болашағы үшін, өскелең ұрпақ үшін күнделікті қамқорлық жасау, қоршаған табиғи ортаны сақтау іс-әрекетінде жаңа бағытты қалыптастырудың маңызды құралдарының біріне айналдыра алуы болып табылады.

Э.А. Тұрдықұлов: «Экологиялық білімді табиғат ресурстарын қорғап, қалпына келтіре отырып тиімді пайдалану. Табиғатты қорғау туралы ғылыми негіздегі білім соған орайлы, жарамды, сенімді дағдылар қалыптастыратын психологиялық-педагогикалық үрдіс» [81] екендігін айта отырып, «экологиялық сана» мен «экологиялық мәдениет» өзара ұштасқан жағдайда ғана, адамның өзі өмір сүріп отырған тіршілік ортасымен тиімді қарым-қатынастарын қалыптастыруға болатындығын айтты.

Экологиялық құзыретті тұлғаның қалыптасуында келесі маңызды көрсеткіші *экологиялық мәдениеті*. Қ.О. Шайхеслямова өз еңбегінде экологиялық мәдениет, экологиялық саналы тұлғаны қалыптастыру тұрғысынан алғанда білім беру жүйесінің ажырамас бір бөлігі екендігін айта отырып, тұлғаның экологиялық сауаттануы мен қоршаған ортаға тиімді қарым-қарым қатынас экологиялық тәрбие беру жүйесінде ғана жүзеге асады. Сонымен қатар, қоғам мен табиғаттың өзара әсері жөніндегі тәрбие беру жүйесі, экологиялық

кұндылыққа бағдарлануы деп көрсетеді. Ал, осы орайда И.Д. Зверев: «Экологиялық тәрбиенің мақсаты ғылыми білім жүйелерін, көзқарас пен сенімдерді, адамгершілік мораль нормаларына сәйкес қоршаған ортаның хал-жайына азаматтық белсенді қатынастарды қамтамасыз ету» – екендігіне баса назар аудартады.

Демек **экологиялық мәдениет** - «адам-табиғат-қоғам» жүйесіндегі заңдылықтарға сәйкес табиғатты танып білу, пайдалану және жаңартумен байланысты білім, білік, дағды және іс-әрекет жиынтығы [82].

Экологиялық мәдениетті тұлғаның қалыптасуы экологиялық тәрбие беру процесінде жүргізіледі. Б.Г. Иоганзен: «Экологиялық тәрбие - адам мен қоғамның табиғатқа тәуелділігін сақтау және оны жақсарту қажеттілігін түсіну, қоршаған дүниедегі әсемдікті бағалай білетін, сондай-ақ табиғаттың жай-күйі үшін азаматтық жауапкершілік сезімін игерген, жетілген жеке адамды қалыптастыру» деп, экологиялық саналы тұлғаны қалыптастыруда табиғаттың рөлі зор екенін жоғары бағалай біліп, табиғатпен қарым-қатынас арқылы білім беру, тәрбиелеу, дүниетанымын қалыптастыру аспектілері негіздегі педагогикалық үрдісте іске асатындығын айтты.

Демек, экологиялық құзыретті тұлғаны қалыптастырып, дамытудағы келесі құрамдас бөлігі **экологиялық қызмет** деп көрсетуіміздің дұрыстығына көз жеткіземіз. Экологиялық қызмет ұғымына А.Д. Урсул экологиялық мәселелерді шешуге, қоғамдық қызмет пен қоғамдық өндірісті экологияландыруға байланысты адамдардың барлық іс-әрекет түрлері мен формаларын қарастырады [83]. Ю.П. Ожегов экологиялық қызметті жоғары экологиялық саналы тұлғаны қалыптастырудың негізі, әрі анықтаушы көрсеткіші деп көрсетеді. Ал, М.О. Искакова экологиялық қызметті - қоршаған ортаға жауапкершілікпен және саналы көзқарасқа негізделген экологиялық құзіретті тұлғаны қалыптастырудың негізгі шарты екендігін айтады.

Зерттеу материалдарына сүйене отырып, **экологиялық қызмет** - бұл «адам-табиғат» экожүйесінде өмір сүруді жақсарту үшін, әлеуметтік-экологиялық шараларға қатысуға мақсатты бағытталған белсенді іс-әрекеті деп түсінеміз. Ал, экологиялық іс-әрекет – белгілі бір нысанға бағытталған үдеріске адамның белсенді қатысуы немесе ықпал етуі, яғни тұлғаның экологиялық қызметке даярлығы деп танымыз.

Жоғарыда талданған зерттеу материалдарына сүйеніп, біз экологиялық құзіреттілік ұғымын анықтауда, оның құрылымының негізгі компоненттері ретінде экологиялық сауаттылық, экологиялық мәдениет және экологиялық қызмет екендігін айқындадық. Сондай-ақ, оның құрамдас бөлігі, әрі көрсеткіші ретінде экологиялық білім, экологиялық тәрбие, экологиялық іс-әрекет болып табылатындығын түйіндедік. Нәтижеде экологиялық құзыретті тұлға – бұл, экологиялық саналы тұлғаны қалыптастырушы дәнекер деп білеміз.

Психолог С.Д. Дерябо мен В.А. Ясвин зерттеулерінде экологиялық психологиясында табиғи ортаның адам психикасына әсерін анықтап берді [84].

Ал, экологиялық сананы тудырушы, ол экологиялық ойлау. **Экологиялық ойлау** - экологиялық санамен тығыз байланыста, «Адам-табиғат-қоғам»

жүйесіндегі заңдылықтарды түсінуге және оны танып білуге деген алғашқы экологиялық сананы қалыптастырушы мотив деп білеміз (сурет 3).

Сурет 3 - Экологиялық құзыретті тұлғаның қалыптасуы

Экологиялық саналы тұлғанының қалыптасуында **экологиялық эмпатия** – табиғатқа психикалық сезімталдық нәтижесінде пайда болатын өзінің қоршаған ортасы мен табиғи ортасының жалпы әл-ауқаты мен жағдайларын сезіну қабілеті. Яғни, табиғат тіршілігінің бір бөлігі ретінде, өзін қоршаған объектілерге (жанды, жансыз табиғатқа) деген жанашырлық сезімі, басқа адамның, заттың, құбылыстың эмоционалдық күйін түсіне алуы [85].

Экологиялық сана - адамның қоғамдық тарихи дамуы процесінде табиғатпен қарым-қатынас туралы қалыптасқан ғылыми-практикалық білімнің жиынтығы. Әрбір жеке тұлғаның экологиялық санасы оның өмір сүрген қоғамдық ортасына, халықтық салт-дәстүріне, алған тәлім-тәрбиесіне тәуелді.

Бұл жайлы Я.А. Барлукова [86] экологиялық саналы тұлға контекстінде сүйіспеншілікке толы шығармашыл тұлғаның ең маңызды құрамдас бөліктері ретінде - ішкі үйлесімділік, адамгершілік пен парасаттылықтың бірлігі, адамның табиғатпен бірлескен үйлесімді сезімі, табиғи ортаның жағдайы үшін жеке жауапкершілік сезімі, тұтынушылық пен зорлық-зомбылықтан өзін-өзі шектей алуы деп қарастырады.

Экологиялық саналы тұлға – қоғамдағы барлық адамдардың өздерінің табиғатпен тікелей байланыстылығын (экологиялық сауаттылық), биосфера заңдылықтарын сақтаудың қажеттілігін (экологиялық мәдениет), қоршаған ортаның тұрақтылығын жеткілікті қамтамасыз етуді ұғынудың (экологиялық қызмет) жоғары деңгейі экологиялық құзыретті тұлға болып табылады. Сонымен, экологиялық құзыретті тұлғаны дамытудың негізгі идеясы – адамның табиғатпен ажырамас байланысын, адамның табиғатқа тәуелділігін, оны құрметтеу мен сақтау.

Біз адам өмірі белгілі бір ортадағы әрекеттен бөлінбейтіндігін түсініп отырмыз, сондықтан, тұлға бойында экологиялық құзыреттілікті дамыту мәселелері халықтың барлық топтары мен категорияларын экологиялық қауіпсіз өмірге дайындай алатын білім жүйесін экологияландыруға байланысты екендігі түсінікті. Осы орайда, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілік деңгейінде жаһандық экологиялық дағдарыспен қандай корреляциялық қарым-қатынаста екендігін де түсінуіміз қажет.

Осы көзқарастарды талдау барысында, Ф.С. Гайнуллованың [87], Л.А. Яковлева [55, с. 181], А.А. Нестерова [56, с. 166], А.С. Жданова [57, с. 199], А.Е. Манкеш [88], ғылыми жұмыстарында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігі – бұл, педагог тұлғасының интегративті

сапасы, ол экологиялық мәдениеттің жоғары деңгейінің болуын, сондай-ақ мектепке дейінгі балалардың экологиялық білімін жүзеге асыруға дайындығының көрсеткіші ретінде тұжырымдайды. Сондай-ақ, экологиялық кәсіби міндеттерді шешудің ең жақсы тәсілін таңдауы үшін жеткілікті білім, іскерлік, дағдыларын, құндылықты бағдарларын және жеке бас қасиеттерін (мотивация, эмоциялық-ерік әлеуеті) қолдануға дайындығы деп көрсетеді.

Бұл өз кезегінде адамның «адам–табиғат» жүйесінде өзара іс-қимыл жасау қабілетін көрсетеді, ол игерген экологиялық білімге, іскерлікке, дағдыларға, құнды ұғымдарға, тұлғаның экологиялық маңызды қасиеттеріне және экологиялық қызмет тәжірибесіне негізделеді.

Ғалымдардың еңбектеріндегі экологиялық құзыретті тұлға ұғымын қарастыра келе, ***болашақ педагогтің экологиялық құзыретті болуы*** – экологиялық сауаттылықтан туындайтын экологиялық қызмет ету жүйесіндегі экологиялық бағдарланған мәдениетті тұлға болып табылады.

Жоғарыда аталған ғалымдардың ой-пікірлері мен ғылыми теорияларына сүйене отырып, біз мектепке дейінгі ұйым педагогін қоршаған ортаны дұрыс бағалау жағдайындағы экологиялық саналы тұлға ретінде танып, ***болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі*** – мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беру міндеттерін шешудегі интеграцияланған кәсіби-тұлғалық қабілеті және экологиялық құндылықты-бағдарланған жеке басының көрсеткіштері деген анықтамамызды ұсынамыз.

Келесі бөлімшеде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту үрдісін педагогикалық қамтамасыз етуді анықтау мақсатында, алдымен мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың ерекшелігіне тоқталатын боламыз.

1.2 Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту ерекшелігі

Жаһандық экологиялық дағдарысқа байланысты қазіргі таңда жалпы адамзаттық мақсат ретінде: адам мен табиғаттың қандай қарым-қатынастарын үйлесімді деп санауға болатындығын, адами әрекеттің қоршаған ортаға қалай әсер ететіндігін анықтап алу қажеттілігі және неліктен экологиялық құзыретті тұлғаны қалыптастырудың маңызды екендігін анықтап алу керек. Себебі, кез-келген қоғам табиғатпен қарым-қатынасын үйлесімді ете алуы, тек экологиялық дағдарысты шешіп қана қоймай, сондай-ақ адам денсаулығын сақтау проблемаларын орынды шешіп, экономикалық тұрақты дамудың негізіне айналдыра алады.

Қазіргі кезде адамзат алдында тұрған экологиялық проблемаларды екі сатыда қарастырсақ болады. Бірінші әлемдік деңгейдегі глобальді экологиялық дағдарыстар және екінші, осы экологиялық дағдарыстың Қазақстандағы жағдайы. Оны біз 4-суретте былайша ұсынамыз.

Сурет 4 - Әлемдік деңгейдегі экологиялық дағдарыстың Қазақстандағы жағдайы

Байқағанымыздай әлемдік экологиялық дағдарыс мемлекетімізде екі есе ұлғаюымен көрініс беруде. Енді, осы экологиялық дағдарысты түбегейлі жою мүмкін болмаса да, оны тоқтату және ұлғаюына жол бермеудің алдын алу үшін, оны тиімді шешу - экологиялық құзыретті тұлғаны қалыптастырып дамытудың қажеттілігін тудырып, оның өзектілігін айқындай түседі. Әлемдік қоғамдастық (БҰҰ) тұрақты дамудың негізі деп үш элементті көрсетсе, соның бірі экологиялық жүйе екендігін мойындайды. Экожүйедегі әлемдік экологиялық апатты қауіпсіздендіру адамзат қауіпсіздігінің басты кепілі болып табылады. Оны шешу жолы, экологиялық білім беру жүйесінің жалпы стратегиялары болып табылады. Экологиялық білім беру жүйесінде тек заңдар мен ережелерді қабылдап, адам-қоғам-табиғат арасындағы экологиялық проблеманы түбегейлі шешуге болады деп айту, қате түсінік. Себебі, «Экология» ұғымы соңғы уақытта ішкі саясаттың, сонымен қатар халықаралық саясаттың да объектісі болып отыр.

Экологиялық білім берудің ғылыми негіздері, оны жүзеге асыруда барлық мемлекеттердің осы саладағы әрекеттерін біріктіру БҰҰ-ның халық ағарту, ғылым мен мәдениет жөніндегі (ЮНЕСКО) мемлекетаралық ұйымымен тікелей байланысты. 1968 жылы Париж қаласында ЮНЕСКО-ның ұйымдастыруымен биосфераның ресурстарын қорғау және тиімді пайдалануға арналып өткізілген үкіметаралық конференциясында экологиялық білім берудің ғаламдық сипаты тұңғыш рет аталып өтті. 1971 жылы Швейцарияда бірінші Еуропалық конференция табиғатты қорғаудағы халықтық ағарту мәселелерін және осы саладағы атқарылуы тиіс іс-шаралардың жұмыс жоспарларын белгіледі.

Экологиялық бағдарланған педагогикалық білім беруді қалыптастыру Белградтағы (Югославия, 1975) экологиялық мәселелер бойынша халықаралық семинарда талқыланып, нәтижесінде «экологиялық білім берудегі жаһандық шеңберлерді» анықтайтын Белград Хартиясы қабылданды. Тбилисидегі «Қоршаған орта туралы білім беру» үкіметаралық конференциясында (Тбилиси, 1977ж. және 1987ж.), БҰҰ-ның «Қоршаған орта және оны дамыту» жөніндегі Саммитте (Рио-де-Жанейро, 1992), «Тұрақты даму жөніндегі» Дүниежүзілік

саммитте (ВСУР) 2002ж. Йоханнесбургте (ОАР), ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік конференциясында (Жапония, 2014) талқыланды.

Экологиялық білім берудің мақсатын міндеттерін анықтауда Н. Hungerford және T.L. Volk (1990) Тбилиси конференциясында экологиялық білім берудің мақсаттары мен міндеттерін нақтылау қажеттілігін мәлімдей отырып, экологиялық білім берудің бес мақсатын атады:

1. Білімділік: экологиялық мәселелер және олардың мәселелері туралы білім алуға көмектесу және олардың экологиялық проблемаларды қарастыру және әрекет етуге дайындығын арттыру;

2. Біліктілік: дүниенің жұмысы, адамдардың қоршаған ортамен қарым-қатынасы, экологиялық мәселелердің қалай пайда болатыны және оларды шешу жолдары туралы түсінік алуға мүмкіндік беру;

3. Құндылыққа бағдарланған көзқарас: экологиялық бағалаудың құндылығын сезінуге мүмкіндік беру және қоршаған ортаны қорғауға ынталандыру;

4. Дағдылар: қоршаған ортаны қорғау мәселелерін зерттеу және оларды шешу дағдыларын дамыту;

5. Іс-әрекеттік: конструктивті әрекеттер арқылы қоршаған ортаны қорғау қызметтеріне қатысуға мүмкіндік беру. Экологиялық проблеманы қарастырып, өз көзқарастарымен шешім табуға көмектесу.

Экологиялық білім беру – қоршаған ортаны қорғауда табиғатпен дұрыс қарым-қатынаста болу қажеттілігін тұтастықта шешілуі керектігін D.W. Orr (1992) D. Sobel (1996) ұсынса, экологиялық білім беру әлемнің өзгермелі жағдайларын жақсырақ түсінуге көмектесетін маңызды құрал болып табылатындығын Hellden (1995), J.R. Wilke (1997), E. Boyes and M. Stanisstreet (1998) тұжырымдаған [89].

БҰҰ-ның 70-сессиясында (АҚШ, 2015) «Әлемді трансформациялау: 2030 жылға дейін тұрақты дамудың күн тәртібі» туралы жаңа құжат қабылданды. Онда 2015 жылдан кейінгі кезеңде қоршаған орта бойынша тұрақты дамудың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерін айқын, тұтас, жан-жақты оның ішінде кешенді және нақты іс-қимылдарға бағдарланған тұрақты дамытылуы мен өлшеу, бағалауды жетілдіру жолдары қарастырылып отыр.

Экологиялық құзыреттіліктің қалыптасуы мен дамуы аса күрделі процесс, ол заң, саясат, ғылым, өндіріс, өнер мен білім беру салалары бірлесіп үйлесімді жұмыс жасағанда жүзеге асырылады деп санаймыз. Сондықтан елімізде табиғатқа қарым-қатынас, оны сақтау мен қорғау жөніндегі адамдардың құқықтары мен міндеттері ҚР конституциясында, ҚР Білім Заңында, ҚР Экологиялық Кодексында нақты берілген.

Бұл заңнамалық құжаттарда экологиялық білім беру мен ағартуды мемлекеттік қолдауда жалпы педагогикалық бағыты көрсетілген:

- экологиялық білім беру мен ағартудың оқу-әдістемелік және ғылыми-әдістемелік негіздерін жетілдіру;

- қоршаған ортаны қорғау саласында білікті мамандар даярлау, тұтас экологиялық мәдениетті қалыптастыру жөніндегі үздік отандық және шетелдік инновациялық педагогикалық әдістемелерді ілгерілету;

- Қазақстан Республикасы халқының экологиялық білім беру мен ағартуға қол жеткізуін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін интеграцияланған шешімдер жинақтарын, ойын, иллюстрациялық, анықтамалық және басқа да материалдар түрлерін қамтитын практикаға бағдарланған модульдерді жасау;

- мамандандырылған ұйымдар базасында қоғам мен отбасында экологиялық ағарту жөніндегі бағдарламалар мен іс-шараларды жүзеге асыру, климаттың өзгеруіне бейімделу саласындағы мамандарды даярлау;

- жұртшылыққа климат өзгеруінің болжамды техногендік әсерлері, әсер етуі, мұндай жағдайларда адам мен қоршаған ортаның осал тұстары және климаттың өзгеруіне бейімделу жөніндегі шаралар туралы хабар беру.

Экологиялық білім беру қажеттілігі – қоғам мен табиғат арасындағы күрделі қатынаста адамды табиғатты өзгертіп әсер етуші субъект, әрі сол іс-әрекетінің жағымды және жағымсыз нәтижелері өзіне қайта айналып соғатын объект ретінде қарастырылуы. Экологиялық білімді көпқырлы білім десек, ол қоғаммен, мәдениетпен, әлеуметтік-қоғамдық санамен тығыз байланысты.

Экологияның интегралды сипаты оның жаратылыстану ғылымымен қатар экономика, тарих, құқықтану, саясаттану, мәдениеттану және гуманитарлық ғылымдарымен де тығыз байланысты екендігін көрсетеді. Көптеген ғалымдар оның осы ерекшелігін негізге ала отырып, экологиялық құзыреттілік ұғымын түрлі тәрбие элементтерінен тұратын, өзара тығыз байланысқан жүйе ретінде қарастырады. Алыс және жақын шетелдік мұраларға жүргізілген зерттеулерден жас ұрпаққа «экологиялық білім мен тәрбие беру» ұғымы және оны оқыту проблемаларын XVI-XVIII ғ. классикалық педагогиканың негізін қалыптастырушы Я.А. Коменский, И.Г. Песталоций, А.Ф. Дистерверг бала дүниетанымын дамытуда табиғатты қатыстыра отырып білім беру, тәрбиелеу қажеттілігін негіздеген.

Кеңес одағында К.Д. Ушинский, Б.Г. Иоганзен, А.Д. Луначарский, А.Н. Крупская, С.Т. Щадский т.б. табиғатты қорғап, онымен дұрыс қарым-қатынас жасаудың маңызы мен жолдарын көрсете отырып, бала бойында табиғатқа деген ізгілікті тәрбиелеу ісіне көп көңіл бөлген [90].

Ал, экологиялық құзыретті тұлғаны қалыптастырып, әрі дамытудың маңыздылығының мәні мен мағынасын аша түсуде А.А. Гореловтің еңбегі зор. Ол дүниежүзіндегі орын алып отырған экологиялық кризистің басты себебі, адамның қоршаған ортаға тұтынушы ретінде қарауы екендігін айта келіп, осы дағдарыстан шығудың бірден-бір жолы сүйіспеншілікке толы шығармашыл тұлғаны (любовно-творческой личность) қалыптастырудың маңыздылығын көрсетеді. Адамның табиғи ортасыз өмір сүре алмайтыны анық болғандықтан, экологиялық қарама-қайшылықтарды шешу тек адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты үйлесімді (гормоничный) ету арқылы ғана мүмкін екендігін айта келіп, адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты үйлесімді етудің

бірнеше деңгейде: табиғатты өзгертуші, танымдық (когнитивті) және жеке құндылықты бағдарлану арқылы жүзеге асырылуы керектігін көрсетеді [91].

XXғ. жалпы оқыту жүйесінде экологиялық білім беру мәселесіне байланысты мақсат-мүддесін анықтауда И.Т. Суравегин [92], С.Н. Глазачев [93], И.Н. Пономарева [94], Л.П. Салеева [95], Б.Т. Лихачев [96] т.б. педагог-ғалымдар биология, география, табиғаттану, физика, химия пәндерінен экологиялық білім мен тәрбие беру іс-әрекетінің құрылымы мен ерекшелігін саралап, оның қоғамдық-саяси және педагогикалық-психологиялық бірілігін қарастырған. Сондай-ақ оқыту үдерісінде әртүрлі пәндерді жеке және пәнаралық байланыстар негізінде оқыту арқылы жастарға табиғатты қорғауға қатысты көзқарастырын қалыптастыру мүмкіндіктерін, экологиялық ой-сана мен мәдениет ұғымдарының мән-мазмұнын, оның теориялық-практикалық негізін ұсынды.

Ал, мемлекетімізде экологиялық мәселеге ерекше көңіл бөлу 1990 жылдары басталды. Сапалы экологиялық білім мен тәрбие беру мәселелерін шешуде, «табиғат-адам-қоғам» туралы ғылым негізін меңгертудің мазмұнын, ұйымдастыру жолдары мен әдістемелік мәселелерін дамыту жолдарын ұсынған мемлекеттік ғалымдарының зерттеулері ғылыми жұмысымызда айрықша орын алады.

Қазақстандағы экологиялық білім беру жүйесінің қалыптасуын келесі 2-кестеде ұсынамыз.

Кесте 2 - Экологиялық білім беру жүйесі

Қарастырылған білім саласы	Ғалымдар
Мектеп дейінгі білім беруде	А.Е. Манкеш [24], Н.С. Сайлауова [25], К.Н. Метербаева [97], Р. Керімбетова [98], А. Салиева [99]
Бастауыш білім беруде	А.Қ. Егенисова [100], Н.Т. Есеналиева [101], З.Ш. Шавалиева [102], А.Б. Айтжанова [103]
Жалпыға орта білім беру	О.А. Шклярова [104], У.Қ. Токбергенова [105], Ұ.Ә. Есназарова [106], К.С. Құрманбаева [107], Г.М. Сабденалиева [108], К.И. Исламова [109], т.б.
Жоғары білім беруде кәсіби маман даярлау мәселі бойынша	Б.Х. Қойбағарова [110], Қ.О. Шайхеслямова [111], Ж.К. Тлешова [112], Г.Қ. Тұрабаева [113], З.С. Даутова [114], М.С. Молдалиев [115], Б.К. Әміралиева [116], А.Ш. Шоқанова [117], С.У. Абенова [118]
Жалпы халықты экологиялық ағарту ісінің философиялық, әлеуметтік негізі, экологиялық сауаттандырудың құқықтық негізі және жалпы кездесетін экологиялық-экономикалық мәселелер бойынша	Б.Қ. Қилыбаева [119], Ж.Б. Утарбаева [120], Ә.С. Жақсыбеков [121], З.Ш. Айтуганова [122], Қ.М. Тілеубердиев [123], А.М. Төлемісова [124], Р.С. Сартаева [125], А.А. Есалиев [126], Г.С. Байкүшікова [127], Б.Ж. Каримова [128] т.б.

Жоғары білім беру жүйесінде болашақ маман даярлаудың негізі Ә.С. Бейсенова, М.Н. Сарыбековтардан бастау алып, химия-биология мамандарын экологиялық білім беруге даярлауда Қ.О. Шайхеслямова, Ә.Ж. Әлімқұлова, З.С. Даутова, Б.К. Әміралиевтер ғылыми теориялық әдістемесін даярлады. Болашақ

педагог мамандарының экологиялық білім беруге дайындығын қалыптастырудың педагогикалық шарттарын Ж.К.Тлешова, А.Ш.Шокановалар айқындады. Ш.К.Бакиров және Э.О.Сағындықова педагогикалық жоғары оқу орындарындағы болашақ маманның экологиялық мәдениеттілігін тұрақты дамыту контекстінде, экологиялық құзыреттілікті - экологиялық білім, адамгершілік-эстетикалық сезім, экологиялық іс-әрекет қатынасының интегралды жиынтығы ретінде зерттеді. Осы тұрғыда З.Е.Сыздықова экологиялық мәдениетті тұлғаны қалыптастыруда оқыту үдерісіндегі инновациялық технологияны қолданылуының тиімділігіне үлкен мән береді.

К.У.Темиров өз зерттеуінде адамгершілік құндылыққа негізделген экологиялық білім беру болашақ маманның дүниетанымын кеңейтетіндігін айта келіп, экологиялық құзыреттілікті қалыптастыруда аймақтық, этномәдени ерекшеліктерді және әлеуметтік, кәсіптік, жасерекшелік жағдайын ескеру қажеттілігін көрсетеді. Демек болашақ педагогтің экологиялық құзыреттілік ұғымы әмбебаптық тұрғыда пәнаралық және әлеуметтік мәдени түсініктерді қамти отырып, педагогикалық үдерісті басқара алу қабілетін арттыратын маңызды компоненттің бірі болып табылады.

Экологиялық білім мен тәрбиенің педагогикалық үдерісі мынадай бөлектерден құралады:

- адам мен табиғаттың бір-біріне әсері жөніндегі білім;
- экологиялық құндылықтар жөніндегі білім;
- экологиялық этика;
- табиғатты білу мен қорғаудың іскерлік пен дағдылары.

Бұл өз кезегінде, заманның талаптары мен сұранысына қарай өзгеріп күрделене беретін үздіксіз процесс тұрғысынан қарасақ, болашақ мектепке дейінгі ұйым маманының білімін экологияландыру жүйесін жетілдіре түсуді қажет етеді. Өйткені дәстүрлі (қалыпты) әдістермен бала тәрбиелеп келген педагог-тәрбиешіні қайта даярлағаннан гөрі, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту тиімді деп білеміз.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым маманының экологиялық құзыреттілігін дамытуға әрі қарай тиісті білім жүйесіне әлеуметтік-экологиялық, педагогикалық, дидактикалық-әдістемелік, жалпы психологиялық, коммуникативтік білім берілуі тиіс. Экологиялық біліктілік жүйесінде интеллектуалдық, әдістемелік іскерліктер мен дағдылар болуы шарт. Ең алдымен негізгі нысанымыз болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтері болғандықтан, біз оның мамандығының ерекшелігін ескере отырып сипаттамасын анықтасақ.

Педагог мамандығы – адамзат тарихындағы аса құрметті мамандықтардың бірі. Ол өскелең ұрпаққа қоғамдық-тарихи тәжірибені жеткізу, құндылық бағыт-бағдарларын қалыптастыру, оны өмір сүру, еңбек етуге даярлау жөніндегі, екі құрамдас бөлшекті (тәрбие беру мен оқытуды) бір арнаға келтіріп, жүзеге асырушы. Педагогикалық мамандықтардың өзара тығыз әрекеттесетін ошағында лайықты орынды тәрбиеші алады. Негізі мектепке дейінгі білім беру теориясының кеңінен таралуы ХІХғ. екінші жартысы ХХғ. басы және ол Европада неміс педагогі

Ф. Фребель есімімен байланысты. Ол алғаш «балалар бақшасы» деген терминді ендіреді және тәрбиеші әйелді «баулушы» деп атайды.

«Тәрбиеші», «Педагог» сөздері мағынасына қарай өте жақын, бұл атаулармен өзін педагогикалық қызметке арнаған мамандық иелерін атауға болады. Мектепке дейінгі ұйым педагогі – мектепке дейінгі тәрбие ісі бойынша маман болып табылады.

Ал нормативтік құжаттарда мектепке дейінгі ұйым педагогінің мынадай негізгі қызметтері анықталады:

- баланың өмірі мен денсаулығын сақтау;
- тәрбиелеушілік (балада, өзінде бар табиғи қабілеттері негізінде өзін-өзі таныту талаптарын қалыптастыру үшін жағдай жасау);
- оқытушылық немесе білім берушілік (тәжірибе, білім, қоршаған орта туралы түсініктер беру);
- кеңестік-ақпараттық (оның көмегімен педагог, бала өмір сүріп, дамитын әлеуметтік ортаға белгілі бір көлемде ықпал етеді).

Мектепке дейінгі ұйымдардағы білім беру қызметтеріне қойылатын талаптардың өсуі, қазіргі тәрбиешінің кәсіби даярлығының біршама жоғары деңгейін ескере отырып, оны педагог деп аталуына мүмкіндік беріп отыр.

Тәрбиеші-педагог мамандығы, жоғарыда аталып өткендей, қай ғасырлық уақыттан бері өзіндік маңызын жоғалтпай келеді. Қазақстанда қоғамдық тәрбие беретін тұңғыш балалар алаңы Алматыда (Верный 1917ж.) ашылды. Осылайша, Ақмолада (1920ж.), Семейде (1921ж.) ашылып бастап, 1986 жылы мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің саны 990-нан асты. Алайда мемлекетіміздің тәуелсіздік алуымен келген тоқырау кезінде бұл көрсеткіш төмендеп (2001ж.) 280 ғана болды. Сондықтан да 2010 ж. «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық өрлеу - Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты және «Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары туралы» Қазақстан Республикасы Президенті өз жолдауында балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету жөніндегі 2010 – 2020 жылдарға арналған «Балапан» бағдарламасын бекітті.

Қазіргі таңда осы бағдарламаның сәтті жүйеге асырылуы негізінде, мемлекетімізде мектепке дейінгі мекемелер саны 885033, оның ішінде балабақшалар саны: 780293-ті құрайды. Бұл көрсеткішті әрі қарай дамыту көзделіп отырғандығын ескерсек, бұрын да, қазіргі таңда да, болашақта да өзектілігін жоймаған мамандық иесі - тәрбиеші педагогтерге сұраныс болары анық.

Бүгінде Қазақстанда мектепке дейінгі білім берудің үздіксіздік пен сабақтастық ұстанымдарына негізделген өзіндік жүйесі қалыптасуда. Қазақстандағы мектепке дейінгі мекемелердің білім беру жүйесінің даму тарихы жөнінде Қ. Меңдаяхова [129], Н.И. Храпченкованың [130] жүргізген зерттеу жұмыстары бар. Олар өз ғылыми еңбектерінде Қазақстандағы балабақшалардың қалыптасуы мен дамуында ауылдық елді мекендегі балабақшалардың ерекшелігін ашып көрсетті.

Десекте, бұл жүйенің негізін қалыптастырып, дамуына Н.Құлжанованың еңбегі зор, ол балабақшаларда жүргізілетін тәрбие жұмысына басшылық жасайтын әдістемелік нұсқаулар даярлау керектігін түсіне отырып, «Мектептен бұрынғы тәрбие» және «Ана мен бала тәрбиесі» атты еңбектерінде балабақшаның мақсаты мен міндетін анықтап, бала өмірінде балабақшаның маңызын және онда тәрбиенің ауқымды тәжірибесі жинақталатын алғашқы ұйымдардың бірі болып табылады» [131] деп атайды.

Мектеп жасына дейінгі балаларды жан-жақты дамытуда зерттелген ғылыми еңбектер жеткілікті. Осы ғылыми еңбектерге педагогикалық-психологиялық тұрғыдан талдау жасай отырып, оның экологиялық қырын ашып, тануға тырыстық. Бұл жасалған талдау қорытындылары, мектеп жасына дейінгі балаларға табиғатқа деген адамгершілік тәрбиені бекітудің тиімді-әдіс тәсілдерін анықтауда зерттеу жұмысымызға негіз болды. Оны келесі 3-кестеде ұсынамыз.

Кесте 3

ҚАРАСТЫРЫЛ- ҒАН МӘСЕЛЕ	ҒАЛЫМ	ЕРЕКШЕЛІК МАЗМҰНЫ	ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫРЫ
1	2	3	4
Мектеп жасына дейінгі балаларды еңбекке тәрбиелеу мәселелері	В.Н.Андросова [132], Г.Ж.Меңлібекова [133], Ш.Сапарбайқызы [134], Қ.Т.Наубаева [135], А.К.Меңжанова [136], С.Н.Жиенбаева [137]	Бала іс-әрекеттерін гумандық негізде жүзеге асыру, балалардың еңбек іс-әрекетінде қауіпсіздік ережелерін сақтаудың күнделікті өмірде балаларды оқыс жағдайлардан алдын алуға, қауіпсіз мінез- құлқын қалыптастыруға қатысты нұсқауы	Үлкендер еңбегімен таныстырып, оларды құрметтеуге, өздерінің еңбекке дұрыс көзқарасын қалыптастыруда еңбектің төрт түріне талдау жасаған: -өзін-өзі қызмет ету; -шаруашылық-тұрмыстық еңбек; -табиғат аясындағы еңбек; - қол еңбегі
Мектепке дейінгі мекемелерде баланы мектепке дайындау	Қ.Сейсембаев [138], М.Т.Турыскельдина [139], М.С.Сәтімбекова [140]	Мектеп жасына дейінгі балалардың ақыл-ойының дамуын халықтық педагогиканың үлгілерін, баланы мектепке даярлауда отбасына берілетін кеңес-насихат жұмыстарын, алты жастағы балалардың қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастыруда, тіл дамыту, сауат ашу, еңбек, бейнелеу өнері, құрастыру, музыка, дене тәрбиесі мен интеграциялық тұрғыда ұйымдастыру мәселесін жан-жақты қарастырған	Мектеп жасына дейінгі бала бойында қоршаған орта, заттар дүниесінің пайдасымен, оның қажеттілігінің негізгі қатынасын қалыптастыруды көздеді

1	2	3	4
Балалар әдебиетінің үлгілерін тәрбие жұмысында пайдалану	Ә.С.Әмірова [141]. Г.З.Таубаева [142]	Балаларды адамгершілікке тәрбиелеу құралы ретінде ұсынып, Халық ауыз әдебиеті мен балалар әдебиетін сабақтастыра отырып, балалардың тілін дамытудың ғылыми-әдістемесінің негізін жасап, балаларды көркем әдебиет арқылы адамгершілікке тәрбиелеу мәселелерін қарастырады	Халқымыздың ақын, жазушыларының еңбектерінің балалар тәрбиесіне берер әсерін, байланыстырып сөйлеуге үйретудің жүйесін көрсете отырып, Ұлттық сананы тәрбиелеуде қазақ халықының ұлттық ерекшелігімен, өмір сүру дағдысымен тығыз байланыстылығын көреміз
Эстетикалық талғамын арттырып, сәндік-қолданылмалы шығармашылыққа баулу	Т.А.Левченко [143], Ф.Н.Жұмабекова [144], Ж.М.Ақпарова [145]	Жеке тұлғаның дамуында эстетикалық тәрбиенің басты құралы – дәстүрлі сәндік қолданбалы өнер және ұлтының музыкалық шығармалары негізінде бала бойында көркемдік талғам өрісін қалыптастыруды ұсынды	Эстетикалық тәрбие беру жөніндегі жұмыстың құрылымдық жүйесін көрсетіп, негізгі құралдарының бірі ретінде: балаларды ұлттық мерекелерді (Наурыз, Сабан той, Қымызмұрындық және т.б.) таныстыру, қатыстыру. Баланы үйлесімді дамуы үшін әрбір халықтың дәстүрлері мен мәдени құндылықтарын тиісті түрде ескерудің маңыздылығын көрсетеді
Ұлттық ойындарды пайдалану	Т.Иманбеков [146]	Мектеп жасына дейінгі балалардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы мазмұны ұлттық ойынның тәрбиелік мәнін ашу үшін педагогикалық шарттарды белгілеген және оны жүзеге асырған	Ұлттық ойындарды табиғат аясында, таза ауада ойнатылуын ұсынып, ойындарда кездесетін өлең жолдары арқылы құстардың, жан-жануарлардың, айналадағы құбылыстардың атауын үйреніп, табиғатпен үндестікте рухани дамуына ықпал етеді деп тұжырымдайды

Зерттеу тақырыбымызға мазмұны жағынан біршама жақын А.Е. Манкеш «Балабақшаның ересектер тобындағы балаларға қоршаған ортамен таныстыру арқылы экологиялық тәрбие беру» атты зерттеуі. Ол экологиялық тәрбие мен білім беруді біртұтастық негізде қарастыра отырып, теориялық және әдістемелік тұрғыдан зерттеу жұмысын жүргізген ғалымдардың еңбегін жан-жақты

талдаған. Олардың экологиялық тәрбиеге берген анықтамаларын негізге ала отырып, өзіндік анықтамасын ұсынған. «Балабақшадағы экологиялық білім беру – бұл баланың қоршаған ортаға ұқыпты қарауымен табиғат байлықтарын тиімді пайдалануға деген іс-әрекеті арқылы қарым-қатынасын қалыптастыру», - дейді.

Сондай-ақ, отандық және шетелдік ғалымдардың экологиялық білім мен тәрбие берудің ғылыми-теориялық ұстанымдарын басшылыққа ала отырып, балабақшада экологиялық тәрбие беруде негізгі қағидаларды ұсынады:

- қоршаған ортаға деген балалардың ықылас сезімін оятып, табиғатқа жақын сүйіспеншілігі мен қамқорлығын ұштастыра отырып тәрбиелеу;

- табиғат жағдайында балалардың алғашқы білім негіздерін қалыптастырумен бірге, табиғат құбылыстары жөніндегі таным түсініктерін бекіту;

- табиғаттың сан алуан сырлары, құбылыстары, байлықтары арқылы эстетикалық, адамгершілік тәрбиелерінің негізін қалыптастыру;

- күнделікті өмірде отбасындағы дәстүрлі экологиялық дағдыны басшылыққа ала тәрбиелеу.

Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беруде оқу-тәрбие үрдісінде жыл мезгілдеріндегі табиғат құбылыстарымен таныстыру арқылы, табиғат байлықтары мен сұлулығына баса назар аударған Р.Қ. Керімбаева. Ол өз еңбегінде балаларды жыл мезгілімен таныстыруда халық ауыз әдебиет үлгілерін және қазақ жазушыларының шығармаларын пайдаланудың маңызына тоқталып, оны жүзеге асырудың жолдарын белгілеген. Сонымен қатар, Н.С. Сайлауова мектеп жасына дейінгі бала бойында экологиялық мәдениет негізін қалыптастыруда халық ауыз әдебиетіндегі балалар әдебиетінің үлгілерінің білімділік-тәрбиелік маңызына тоқталған.

Г. Метербаева балалардың байланыстырып сөйлеу, сөздік қорын байыту мен бекіту кезінде, жұмысты бақылау кезеңдерінде жүзеге асыру қарастырылған. Бақылау – балаларды табиғат құбылыстарымен таныстырудың жетекші әдісі және негізгі құралы екендігін атап көрсетеді. Сондай-ақ, өткізілетін бақылауларда балаларды табиғат құбылыстарымен таныстыру кезінде әңгіменің өзегі жекеленген құбылыстар емес, бүтіндей табиғаттың тұтастығын, оның маусымдық өзгерістерін, байланысын саналы түсінуге жетелейтіндей деңгейде жүргізілуі керектігін ескертеді. Бақылау, топсаяхат, ойынды ұйымдастырудың жолдары беріліп, танымдық міндеттері ретінде:

- табиғат объектілері мен құбылыстарына белсенді және дұрыс қарым-қатынасты тәрбиелеу;

- табиғатта болатын құбылыстардың бірізділігін, тұтастығын аңғара білуге үйрету;

- адам өмірі үшін табиғаттың мәнін түсіну, оны қорғау, сақтау қажеттігін түсіну болып табылатын қарым-қатынасты қалыптастыру керектігін айтады.

Г.З. Таубаева балалар әдебиетінің мазмұндық ерекшеліктерін, дүниетанымдық мәні мен тәрбиелік мүмкіндіктерін ашып, тәрбие жұмысын кешенді түрде ұйымдастырудың тиімділігін ұсынады. Қазақ ақын-жазушыларының еңбектерінің тәрбиелік мәні ретінде экологиялық ерекшелігіне

де тоқталады: шығармаларды тақырыптық принципте топтастыруда баланың айналадағы дүние, табиғат, қоғам, туған ел туралы түсініктерін кеңейтуде көрсетеді. Қазақ балалар әдебиетінде табиғат туралы өлеңдер де мол. Қазақ балалар жазушылары табиғат және оның әсем көріністері туралы шығармаларында балаларды табиғатты сүйуге, оны қорғауға, аялауға, оларға деген құрмет сезімі мен ойылылыққа тәрбиелеуді көздейді. Мұндай әдемі өлеңдер Т. Молдағалиев, Қ. Ыдырысов, Ө. Тұрманжанов, Ө. Асылбеков, Ө. Ахметов, Н. Әлімқұлов т.б. шығармаларында көптеп кездесетіндігін айтады.

Зерттеу мәселеміздің өзектілігін аша түсуде Қ.Н. Нығыметова мектеп жасына дейінгі балалардың психикалық денсаулығына экологиялық дағдарыстың ықпалын зерттей отырып, оны теориялық тұрғыда негіздеп, экологиялық ортаның ықпалынан сақтаудың психологиялық-педагогикалық шарттарының кешенін айқындады. Осылайша мектеп жасына дейінгі балалардың психикалық денсаулығын экологиялық дағдарыстың ықпалынан сақтау үшін мақсатты бағытталған психологиялық-педагогикалық және психопрофилактикалық жұмыстың қажеттігін дәлелдеді. Экологиялық қауіпті аймақта тұратын балалардың психикалық денсаулығын зерттеудің ерте диагностикалық әдістемесін әзірледі [147].

Жоғарыдағы ғылыми еңбектерді талдап, саралау барысында байқағанымыздай, мектеп жасына дейінгі баланың табиғатпен қарым-қатынасының негізі - үлкендердің кішіге қатынасы (өсімдіктер мен жануарларға қамқорлық жасау с.с.). Сондықтан мектеп жасына дейінгі балаларда оған деген қарым-қатынастың табиғаты мен формалары туралы дұрыс түсінік қалыптастыру маңызды. Мектеп жасына дейінгі баланың экологиялық тәрбиесі - бұл баланың жанында тіршілік ету ортасымен өзара әрекеттесу және осы негізде онымен өзара әрекеттесудің дұрыс формаларын дамыту туралы білім.

Жоғарыда көрсетілген тұжырымдамаларды қорыта келе, экологиялық білім мен тәрбие беру балабақша табалдырығынан басталады десек қателеспейміз. Егемен еліміздің талабына сай, болашақ Қазақстан мемлекетінің экологиялық дағдарысын тоқтатуға үлес қосатын экологиялық құзыретті тұлғалы ұрпақ тәрбиелеу – білімді, жан-жақты тәрбиеші-педагог еншісінде деп білеміз. Осы орайда тәрбиеші-педагог, ол тәрбие берумен айналысып қана қоймай, өзге адам тұлғасының өмірі мен дамуына жасалатын жағдай үшін, өзіне жауапкершілік алатын тұлға.

Мектепке дейінгі ұйым педагогі қоғамдық өндіріске тікелей қатыспайды. Алайда қоғамдағы материалдық және рухани құндылықтың негізін жасаушы ретінде, қоғамның өндірістік күштерін дамытуға әсер етеді. Өскелең ұрпақты әлемдік мәдениеттің барлық жетістіктеріне тарта отырып, сол арқылы адамзаттың одан әрі прогрестік дамуы үшін алғы шарттарды жасайды. Себебі бүгінгі мектепке дейінгі ұйымда тәрбиеленуші балалар, болашақта қоғамда айналасына зиянсыз, өз бетінше өмір сүру дағдыларын меңгеріп шығуы тиіс.

Дәл осы педагогтер мемлекетіміздің жас буыны балалардың ақыл-ойы мен сана-сезіміне әсер етуде, экожүйеге деген көзқарастарын қалыптастыруда

тікелей жауапты мүше деп танып, сәйкесінше оның қазіргі таңдағы экологиялық құзыреттілік жағдайы бізді толғандырады.

Осы мәселе педагогикалық кадрларды даярлау жүйесіне қатысты болғандықтан, педагогикалық ЖОО-ның мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығы студенттерінің кәсіби білігін қалыптастыру үдерісінің зерттелу жағдайына тоқталуды жөн санаймыз. Оны келесі 4-кестеде ұсынамыз.

Кесте 4

ҚАРАСТЫРЫЛҒАН МӘСЕЛЕ	ҒАЛЫМ	НЕГІЗГІ ТҮЙІН
Мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытуға болашақ мамандарды даярлау мәселесі	Л.Арчажникова [148], В.Ядэшко [149], Мирза Н.В. [150], Р.Т.Бупебаева [59], А.И.Балабаева [60], Г.Қ.Белгібаева [61], Б.О. Арзанбаева [151] т.б	- болашақ мамандарды даярлаудың психологиялық тұжырымдамасын жасап, педагог қарым-қатынастың барлық түрлерін біліп, оны баланың жас ерекшелігіне қарай, алға қойған мақсатқа сәйкес өзгертіп қолдана білуі тиіс, сонда ғана ол баланың танымдық кеңістігін дамытудың негізі субъектісі бола алатындығын айтады [58] - тарихи және қазіргі мәдени-экономикалық жағдайларға бағдарланған, өзін-өзі танытуға, өзін-өзі анықтауға қабілетті, ұлттық мәдени дәстүрлер мен әлемдік мәдениет құндылықтарына қосылудың маңыздылығын сезінетін, жаңа типті маман қалыптастыру қажеттілігіне аса көңіл аударады [152]
мектепке дейінгі ұйым педагогін кәсіби педагогикалық қалыптастыру шарттары бойынша	В.Логинова [153], П.Саморукова [154], Л.Семушина [155] Ж.Хасанова [156] және т.б.	- мектепке дейінгі ұйым педагогі жұмысының көпбейінді сипаты және оның іс-әрекеті үшін маңызды кәсіби педагогикалық білігін, олардың құрылымын, мазмұнын, педагогикалық қалыптастыру шарттары - болашақ тәрбиешілерді МЖДБ-ға адамгершілік тәрбие беруде халық педагогикасын пайдалануға дайындаудың теориялық негіздері мен педагогикалық шарттарын қарастырады

М.К. Бапаева «Жоғары мектепте білім беруді жетілдірудің ғылыми-теориялық негіздері» атты зерттеу жұмысында мектепке дейінгі педагогтердің жұмыстарын бақылау нәтижесінде бірнеше кемшіліктерді анықтаған:

- жас мамандардың теориялық білімдері мен практикалық іс-әрекет дағдыларының арасындағы алшақтық;
- студенттердің алатын білімдерінің өмір тәжірибесімен байланыссыздығы, бала тәрбиесі туралы біртұтас түсініктің қалыптаспауы;
- педагогикалық процестің балаларға ғана бағытталуы [157, б. 20].

Жоғарыда көрсетілген кемшіліктер күні бүгінге дейін өзекті болып отыр. Оған себеп, белсенді өзгеріп жатқан қазіргі әлемде еңбек нарығының да тез өзгеруі. Әлемде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, мемлекетіміздің білім саласына айтарлықтай ықпал ете отырып, ғылымның барлық салаларына елеулі өзгертулер енгізуде. Оның дәлелі, 2010 жылғы наурыз айында Қазақстанның ресми түрде Болон декларациясына қосылып, Жоғары білім берудің еуропалық аймағының 47- мүшесі және еуропалық білім беру кеңістігінің толық құқылы мүшесі ретінде танылып, Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінде:

- Қазақстандық жоғары оқу орындарының қазіргі таңда әлемнің 650 университеті қол қойған Университеттердің Ұлы Хартиясына қосылуы орын алды. Бұл отандық білім беруді еуропа стандарттарына жақындатуға мүмкіндік береді.

- Болон декларациясының принциптеріне негізделген, мамандарды дайындаудың үштік моделі жүзеге асырылды: бакалавр – магистр – PhD доктор.

Бұл жоғары білім беру жүйесінде білім сапасына ерекше көңіл аудара отырып, жоғары оқу орындарының білім берудегі оқыту жүйесін үш деңгейіне (бакалавр, магистратура, докторантура) қатысты талаптарды күшейту арқылы, құзыреттілігі жоғары мамандар дайындауымыз керектігін көрсетіп отыр.

Осы орайда мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің құзыреттілігін дамытуда Ғ.Т. Абилбакиева [158], М.Ә. Шәуенова [159] және С. Тлеубайдың [160] ғылыми зерттеу еңбектері де зерделенді.

Ғ.Т. Абилбакиева ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің басқарушылық құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған әдістемесін даярлап, олардың басқарушылық құзыреттілігін дамытуға, ақпараттық қоғам талабына сай бәсекеге қабілетті, құзыретті тұлға ретінде дамуына жағдай жасауды теориялық тұрғыдан қарастырды. Бұл маманның заман талабына сай цифрлық сауаттылығын арттыру экологиялық ақпараттарды дұрыс саралай алуына себептігін тигізері анық, ал сонымен қатар басқарушылық қабілет, болашақ маманның экологиялық қызметке бағытталған экологиялық жұмыстарды өз бетімен жүргізуге мүмкіндік береді деп ойлаймыз. С. Тлеубай болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің үштілдік коммуникативтік құзыреттілігін дамыта оқыту үдерісінің тиімді ұйымдастырылуын қарастыра отырып, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің үштілдік коммуникативтік құзыреттілігін дамытудың теориялық негіздеріне сәйкес оның әдістемесін жасап, оқу іс-әрекетінде жүзеге асыруы, болашақ маманның экологиялық ақпаратты үш тілде қарастыра алуына мүмкіндік береді. Бұл дегеніміз маманның экологиялық бағыттағы өзіндік ғылыми зерттеушілік, жобалық іс-әрекеттерді атқаруда үлкен септігін тигізері анық.

Сондай-ақ, М. Шәуенова У. Кайқауыстың «Қабуснамасындағы» педагогикалық идеялар негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін даярлауды теориялық тұрғыдан негіздеп, «Қабуснама» мазмұнына ғылыми тұрғыдан талдау жасауы, оны оқу-тәрбие үдерісінде пайдалану әдістемесін

ұсынуы, У.Кайқауыстың еңбектегі тәрбие мәселелері туралы деректері болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби тұлғасын жетілдіруге үлес қосады. Өйткені болашақ маманның рухани-адамгершілік сапаларының артып, кәсіби білімдерінің кеңеюі деп болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің интеграцияланған кәсіби сапасы деп түсінеміз. Ал, экологиялық интеграцияланған кәсіби сапа - мектепке дейінгі балалардың экологиялық білімін тиімді жоспарлай алуы және оны жүзеге асыруға мүмкіндік беретін белгілі бір кәсіби-тұлғалық меңгерген білімі. Сондай-ақ, экологиялық кәсіби міндеттерді шешудің ең жақсы тәсілін таңдауы үшін жеткілікті білім, іскерлік, дағдыларын, экологиялық құндылықты бағдарларын және жеке бас қасиеттерін қолдануға дайындығы болып табылады. Бұл өз кезегінде адамның «адам—табиғат» жүйесінде өзара үйлесімді қарым-қатынас жасау қабілетін көрсетеді. Ол игерген экологиялық білімге (іскерлікке, дағдыларға, құнды ұғымдарға), тұлғаның экологиялық маңызды қасиеттеріне (тәрбие) және экологиялық іс-әрекет тәжірибесіне негізделеді.

Осы көзқарастарды талдау барысында, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігі — педагог тұлғасының интегративті сапасы, ол экологиялық мәдениеттің жоғары деңгейінің болуын, сондай-ақ мектепке дейінгі балалардың экологиялық білімін жүзеге асыруға дайындығының көрсеткіші.

Мектеп жасына дейінгі балалардың табиғатқа деген қызығушылықтарын арттыруда және оларға қоршаған орта туралы ақпарат беруде мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыретті болуын педагог-тәрбиешінің маңызды аспектісі ретінде қарастырған алыс шетелдік ғалымдар К.Malon және Р.Tranter. В.Buhan осы кіші жастағы балаларға үлгі болатын педагог-тәрбиешілердің қоршаған ортаға деген көзқарасы мен мінез-құлқының маңыздылығын ескеру керектігін айтса, С. Kim және R.W. Fortner педагог-тәрбиешілердің экологиялық білімінің академиялық дәрежеде болмаса да, бірақ қоршаған ортаға қатысты дұрыс мінез-құлқын сипаттайтын тұлғалық қасиеттінің болуын шарт деп есептейді. С.G. Basile зерттеу мәліметтері бойынша баланың дамуының алғашқы кезеңінде экологиялық білім мен тәрбиенің дұрыс берілуінің оң ықпалының жоғары екендігін, кіші жастағы балалардың жаратылыстану біліміне деген қызығушылығын арттырып, танымдық қабілеттерінің дамуына ықпал ететіндігін көрсеткен. Сондай-ақ, осы кезеңде дұрыс берілмеген экологиялық білімді кейінгі кезеңдерінде берілсе де, қоршаған ортаға оң көзқарасты экологиялық саналы тұлғаны дамытуда күтілетін жоғары деңгейін көрсете бермейтіндігін дәлелдеп көрсетті [161].

А.А. Даярбаев өзінің практикалық тәжірибесі бойынша болашақ педагог даярлауда:

- табиғат туралы білімді қалыптастыру;
- моральдық-этикалық қарым-қатынас;
- экологиялық білім мен тәрбие беруде іскерлік пен дағдыны қалыптастыру деп ұсынады [162].

А.И. Балабаева болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогін даярлаудың моделін ұсынуда игерілуі керек педагогикалық және тұлғалық құзыреттіліктерін былайша сипаттайды:

- педагогикалық құзыреттілігі: мектепке дейінгі балаларды оқыту, тәрбиелеу туралы білімі - талдау, жобалау, құрастыру, ұйымдастыра білу, коммуникациялық қабілеттері;

- ғылыми шығармашылық қабілеті: психологиялық, педагогикалық, әдістемелік білімі, өздігінен ізденуі, зерттеушілік қабілеті деп көрсетеді.

Ал, А.Е.Манкештің «Үздіксіз білім беру процесіндегі экологиялық тәрбие сабақтастығының ғылыми-педагогикалық негіздері» атты еңбегінде, отбасында, мектепке дейінгі және бастауыш сатыда экологиялық тәрбие жұмыстарын жүргізетін мамандардың кәсіби шеберлігін теориялық тұрғыдан талдап беруі, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға, кәсіби шеберлік деңгейін көтеруге жол ашады.

Сондықтан, мектепке дейінгі ұйым қызметкері тәрбиеші-педагогтің қызметіне – тәрбиеленушілерге қазіргі қоғамның өзгеріп отыратын әлеуметтік-мәдени жағдайына икемделуіне көмектесумен қатар, өзі өмір сүріп отырған жер планетасын сақтап қалуға үлес қосатын экологиялық заңдар мен нормаларды меңгеруі:

- экологиялық мәдениет негіздерін дарыту отбасылық тәрбиеге, білім беру ұйымдарындағы тәрбиеге (ағартуға), корпоративтік мәдениетке байланысты қоғамдық қатынастардың жүйесі жағдайындағы қоғамдық қатынастардың негізін қалаушы ретінде;

- экологиялық білім беруде өзгелердің өмірлік ұстанымын қалыптастыруға және жалпы қоғамдағы экологиялық мәдениетті арттыруға бағытталған, тұрақты даму қағидаттарына негізделген, тұлғаны оқытудың, тәрбиелеу мен дамытудың үздіксіз интеграцияланған процесін ұйымдастырушы ретінде;

- Экологиялық ағарту ісінде қоғамда экологиялық мәдениет негіздерін қалыптастыру мақсатында экологиялық білімді, қоршаған орта мен экологиялық қауіпсіздіктің жай-күйі туралы ақпаратты, өзге экологиялық ақпаратты таратушы ретінде міндеттері қосылуда.

Біз жоғарыда болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігіне қойылатын талап-міндеттердің мән-мазмұнын қарастыра отырып, осы мәселесімен айналысқан ғалымдардың зерттеулеріндегі берілген анықтамаларды талдай келе, өзіндік тұжырымдамамызды келесі 5-суретте бейнелейміз.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІ БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГІНІҢ АНЫҚТАМАСЫ	
	Маманның өзін-өзі табысты әрекет ету жағдайында мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім мен тәрбие беруге интегративті кәсіби білімі, экологиялық міндеттерді тиімді шешудегі педагогикалық іскерлігі, экологиялық мәселелерді шешуге қабілетті құндылықты бағдарланған жеке басының дайындығының көрсеткіші

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІ БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГІНІҢ СИПАТТАМАСЫ	
	интеграцияланған экологиялық білімдерден құралған экологиялық сауаттылығы: • экологиялық білім беруге қажетті білім, іскерлік, дағдысы; • заман талабына сай экологиялық ақпараттануы; • арнайы экологиялық әдістемелік білімі
	қоршаған ортаға тиімді тәрбиелік қарым-қатынасы экологиялық мәдениеті: • экологиялық білім негізінде тұлғалық сапалық қасиеттері (жауапкершілік, үнемділік, өзін-өзі дамыту т.б.); • қоршаған ортаға және педагогтік қызметіне құндылықтық қатынасы.
	тұлғаның өмірлік тіршілік кезеңіне бағытталған іс-әрекеті экологиялық қызметі: • экологиялық құзыреттілікті өзіндік дамыту іскерлігі; • экологиялық қызметті ұйымдастыруды жүзеге асыру біліктілігі; • экологиялық зерттеу материалдары негізінде өз білімін толықтыруы, зерттеушілік біліктілігі.

Сурет 5-

Қорытындылай келе:

- **болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі** – мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беру міндеттерін шешудегі интеграцияланған кәсіби-тұлғалық қабілеті және экологиялық құндылықты-бағдарланған жеке басының көрсеткіштері деген анықтамамызды ұсынамыз.

Бұл:

– интеграцияланған экологиялық білімдерден құралған экологиялық сауаттылығымен (жалпы экологиялық ақпараттануы мен теориялық білім, білік, дағдысы);

- қоршаған ортаға тиімді тәрбиелік қарым-қатынасы деңгейі экологиялық мәдениеттімен (тұлғалық сапалық қасиеттері);

- өмірлік тіршілік кезеңіне бағытталған іс-әрекеттік тәжірибесіндегі экологиялық қызметінің көрінісімен анықталады

Экологиялық құзыретті мектепке дейінгі ұйым педагогін даярлау жоғары білім беру жүйесіндегі педагогикалық үдерісті ұйымдастудағы мүмкіндіктерге байланысты дамытылады.

Келесі бөлімшеде мектепке дейінгі ұйым педагогіннің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады.

1.3 Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың мүмкіндіктері

Еліміздің білім беру жүйесіндегі даму – білім мазмұны мен сапасын арттыру, білім беруде жаңаша педагогикалық көзқарас қалыптастыру секілді кешенді шараларға байланысты. Бұл, педагогтің Кәсіби стандарттында әртүрлі деңгейлердің көрсеткіш жиынтығын жетілдіру негізінде іске асырылады, дескрипторлардың жинақтаушы және жүйелі сипаты - деңгейден деңгейге

оқыту нәтижесінің сабақтастығы «білім», «іскерлік» «дағдылар», «тұлғалық» және «кәсіби құзыреттіліктермен» қамтамасыз етілетіндігін көрсетеді.

Педагогтің кәсіби құзыреттілігі оның педагогикалық іс-әрекетті атқаруға теориялық және педагогикалық тұрғыдағы даярлығы болса, тұлғалық құзыреттілік педагогикалық міндеттерді шешуде дербес және тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін педагогтің жеке қабілеті.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің кәсіби және тұлғалық құзыреттіліктерін дамыту жолы ретінде педагогикалық мүмкіндіктер деп білеміз. Педагогикалық мүмкіндіктер тұлғаның экологиялық сауаттылығын арттыруда, экологиялық мәдениетін дамытуда, экологиялық қызметін жетілдіруді қамтамасыз ет еді. Біз болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың мүмкіндіктерін былайша ұсынамыз:

Сурет 6 - Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндігі

Бүгінгі күні білім беру жағдайын дамытудағы жетекші тенденциялардың бірі – білім берудің құндылық парадигмасына көшу. Қоғамдық қатынастарды жаһандық ізгілендіру жағдайында білім негізгі құндылықтардың бірі болып табылады; ал білімнің негізгі құндылығы білім беру үдерісіне қатысушылардың құзыреттілігіне негізделеді.

Жоғары кәсіби білім беруде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамыту мүмкіндіктері ретінде: ұлттық құндылық негізіндегі интеграцияланған білім мазмұны контекстінде жүзеге асырылады деп санаймыз.

Құндылық мәселесін зерттеген философтар О.Г. Дробницкий [163], М.С. Каган [164] т.б. Әлеуметтанушылардан А.Г. Здравомыслов [165], В.А. Ядов [166] т.б. Психологтардан Б.Г. Ананьев [167], С.Л. Рубинштейн [168] т.б. аксиологиялық ұғымдарды қарастыра келіп, ғылыми таным пәніне сәйкес құндылықтың негізгі тұжырымдық ережелерін анықтады.

Т.Қ. Ғабитов құндылықты қасиет дей отырып, оның бала кезден қалыптасатып, орнығатынын айтса, К.Р. Кажимова құндылықты – маңыздылық,

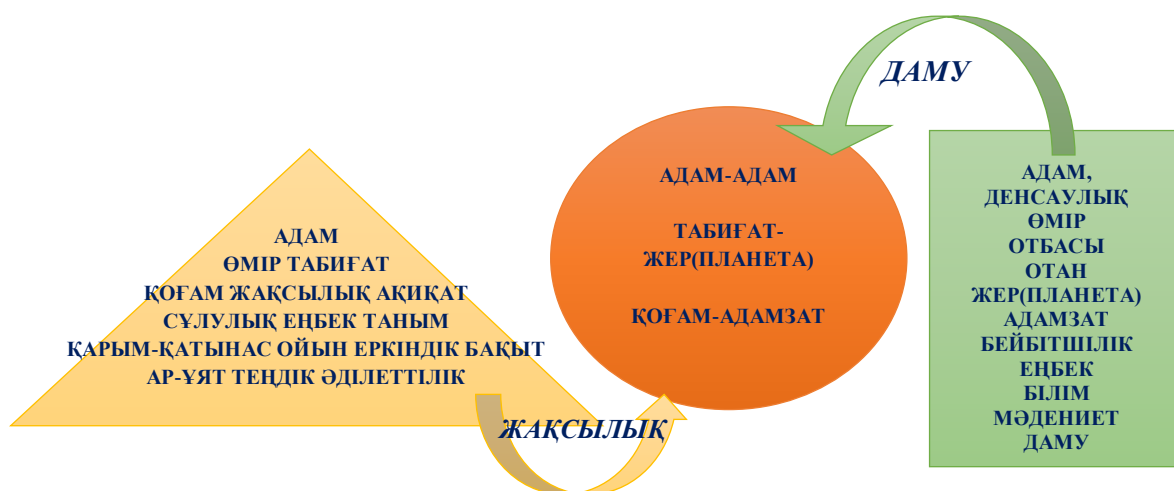

мәнділік, бір нәрсенің пайдалылығы ретінде қарастырып, оны көп аспектілі екендігін көрсетеді [169].

Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды деген әдет-ғұрыптармен нормалар қызметін өзіне бағындырады және реттейді. Сондай-ақ, адамды әлеуметтік ортадағы күнделікті тіршілікке бағыттайды, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етеді.

Құндылық – мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде, олардың шынайы мінез-кұлқындағы тәртіпті айқындайды. Демек құндылықтар адам өмірінің мәнін бағалау көрсеткіші.

Осы пікірде М.А. Гусаковский, М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов т.б. зерттеушілердің ең жоғарғы құндылықтар иерархиясы және Н.Е. Щуркованың [170] пирамидалық құндылықтар иерархиясын салыстырмалы тұрғыда келесі 7 суреттен қарасақ:

Сурет 7 - «Экологиялық құндылықтар» тізбесі

Осы екі құндылықтар тізбегінен байқағанымыздай, адам өміріне не қажет соның бәрі құндылық және аталған құндылықтар ешқашан маңызын жоймайды, ескірмейді. Осы құндылықтар тізбегін пайдалана отырып, *экологиялық құндылықтар* тізбегін шығарып отырмыз. Мұнда екі құндылықтар тізбегінің ішінен мағыналас келетін экологиялық құзыретті тұлғаның құндылықтарын іріктеп алдық. Ол: Адам (*Адам*), Табиғат (*Жер*), Қоғам (*Адамзат*), Таным (*Білім*), Қарым-қатынас (*Мәдениет*). Біз экологиялық құндылықты *жақсылықтан* бастау алған адамның үздіксіз дамуы деп білеміз. Өзінді жер бетіндегі саналы жаратылыс ретінде толыққанды сезіну үшін, қоршаған ортаның сұлулығын көріп бағалай алуымыз қажет. Сондай-ақ, оның (табиғатты) өзіңнің өміріңнің бөлінбейтін бір бөлшегі деп, тіпті өміріңнің мәні болып табылатын құндылықтар тізімінде болуы да артық етпейді.

М.А. Гусаковский, М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов т.б. ең жоғарғы құндылықтар тізбесінде *Отанның болуын*, дұрыс деп санаймыз. Өйткені адамның өсіп-өнуіндегі тіршілік іргесінің мықты болуын ештеңемен өлшенбейтін

күш деп қараймыз. Отан адамның ұлттық болмысын, жаратылыс ерекшелігін айқындайды.

Ендеше біз, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің құндылыққа бағытталған экологиялық білім беру мазмұны табиғатты қабылдаудағы ережелер мен заңдылықтардан, адам және табиғат арасындағы арақатынастан құралып, кәсіби экологиялық құзыреттілігін ұлттық білім беру негізінде дамыту болмақ. Себебі, ел болашағы – жас ұрпақты заманына сай маман ғана емес, ұлттық рухтағы экологиялық құзыретті тұлға деңгейіндегі маман етіп шығаруды басты назарда ұстауда маңызды.

«Халықтық педагогика» ұғымына берілген тұжырымды ойлар өте көп кездеседі. Аталған ұғымға Г.Н. Волков [171], А.Ш. Гашимов [172], В.Ф. Афанасьев [173] т.б. бүгінде де құндылығын жоймаған дәлелді өз пікірлерін білдірген және этнопедагогикалық білім берудің мазмұнын айқындау кезеңінде Қазақстандық С.А. Ұзақбаева [174], Қ.Б. Жарықбаев [175], С.Қ. Қалиев [176] т.б. ғалымдардың ой-түйіндері басшылыққа алынды.

Этнопедагогикалық білім өз мәні жағынан болашақ маманның ішкі дүниесін, оның рухани-адамгершілік келбетін қалыптастыруға бағыттала алады. Себебі, қазақ халқының ұлттық тәрбиесі – елге-жерге, тілімізге, дінімізге деген құрмет. Ал осы ұлттық тәрбиені бала бойына сіңіруде болашақ мектепке дейінгі маманның атқаратын жұмысы ерекше. Ұрпақты ұлттық тұрғыдан ұлтжанды, парасаттылықпен қатар экологиялық жауапкершілікке қалыптастыру қажет.

С. Қалиев ұлттық тәрбие барысында ұлттық экологиялық сананы қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі ретінде ұсынып, «Толық адам» тәрбиелеу қағидасында: табиғатты, қоршаған ортаны аялауға тәрбиелеу деп көрсетеді.

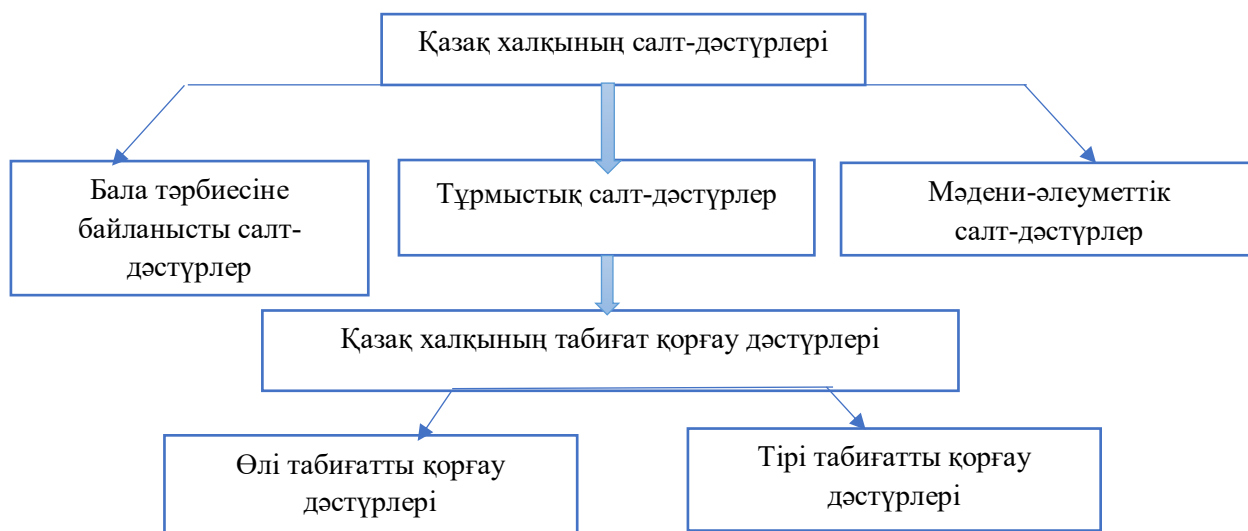
С.А. Ұзақбаева және К.Ж. Қожахметовалар болашақ педагогтерге этнопедагогикалық білім беру мазмұнында болашақ педагогтің ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда ұлттық мәдениет, тарих, тіл, дін, халықтың салт-дәстүрлерімен қаруландырудың қажеттілігін айтады.

Қ-Д. Сарыбеков қазақтың табиғат қорғау дәстүрлерінің ғылыми-педагогикалық негіздерін анықтап, оның озық үлгілерін бүгінгі оқу-тәрбие жүйесінде қолданудың мүмкіндіктерін және жолдарын ұсынды.

Қ-Д. Сарыбеков табиғатты қорғауда халқымыздың дәстүрін бір жүйеге келтіріп ұсынған. (сурет 8)

Жаһандану жағдайындағы ұлтаралық және қоршаған ортамен қарым-қатынас мәдениетінде экологиялық білім берудің көрініс табуы орынды.

Ойымызды тұжырымдасақ, экологияландырылған ұлттық тәрбие – ұлттық болмысы жоғары болашақ мамандарды тәрбиелеуге негізделген экологиялық білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі. Мақсаты – ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркендеуіне үлес қоса алатын, әрі қоғам мен адам, адам мен табиғат қарым-қатынасының экологиялық сана-сезімін қалыптастыру. Өйткені бүгінгі этнопедагогикалық экологиялық білім табиғи мәдениетімізді сақтай отырып, әлемді, болмысты, табиғатты тануға және оларды меңгеріп, өмірдің мәнін түсінуге бағыттайды.

Сурет 8 - Қ-Д. Сарыбеков табиғатты қорғауда халқымыздың дәстүрлі жүйесі

Ұлттық құндылыққа негізделген білім беру арқылы экологиялық құзыреттілігін дамыту – болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби потенциалын ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар:

- Қазақ халқының дәстүрі мен мәдениетін танып білуге;
- Қазақ халқының тұрмыстық жағдайдағы экологиялық жол-жоралғыларын танып білуге;
- Өзінің ұлттық ерекшелігін терең тани отырып, ұлттық патриотизмге қалыптастыруға;
- Адамгершілікке, ізгілікке негізделген этноэкологиялық мәдениетті тұлғаны қалыптастырады.

Қорыта келгенде, осы жоғарыда берілген тұжырымдарға сүйене отырып біз өз зерттеуімізде мынадай тұжырымды басшылыққа аламыз: халық педагогикасы – болашақ маманның экологиялық құзыреттілігін дамыту мәселесінде халықтың тәжірибесіне сүйене отырып, ұлттық мінез-құлықты, жүріс-тұрысты сақтай отырып, ұлттық экологиялық сананы қалыптастыру жағдайындағы білімнің жиынтығы деп анықтаймыз.

Экологиялық білім жылдан-жылға өріс алып келе жатқандықтан, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндігінің бірі ретінде өлкетану дайындығы деп білеміз.

Экологиялық-өлкетану дайындығы 70 жылдары қалыптаса бастады. Экологиялық-өлкетану дайындығы мына міндеттерді қарастырады:

- табиғатты сүюге ұмтылдыру;
- жергілікті табиғаттың жер бедерлерін, климатын, су, топырақ, өсімдік және әлемін зерттеу;
- қорғауға жататын табиғаттың назар аударатын жерлерін тану (үңгірлер, әдемі құздар мен көлдерін, сирек кездесетін өсімдіктері мен жануарларын, ландшафттық қызығатын жерлері);

- адамның пайда болу құбылысын зерттеу (адам факторы табиғаттағы шаруашылық әрекеттерін, фенологиялық процесін, табиғат ресурстарының ұдайы шапшандығы, биоценоздың, антропогенді өзгеруін және т.б.менгеру)

- қоршаған ортаның жай-күйіне және ауаны, су қоймаларын және жер қыртысын, өндірістік қалдықтармен ластауға қарсы күреске бақылау жасау;

- жергілікті табиғат байлықтарын рационалды қолдануға қоғамдық бақылау-қазба байлықтарын, жер ресурстарын, ормандарды, балық қорларын, жабайы құстарды, аулауға рұқсат етілмеген аңдарды аулаушылыққа қарсы күрес.

Мектептегі экологиялық өлкетану мәселелерін зерттеуде Т.А. Бабакова [177], Я.Н. Иванова [178], Г.В. Буковская [179] т.б. еңбектерінде мақсат міндеттерін анықтап, оқу үдерісінде жергілікті материалдарды қолдануда оның әдістері мен тәсілдерін, білім берудегі тәрбиелік мәнін ашып берді.

С. Орынбеков еңбегінде мектептегі өлкетану кең ұғым екендігін, биология пәнін оқытумен байланысты өлкетанудың мәні мен мазмұны ашылды. Қазақстанда жануарлар экологиясын зерттеу және оқытумен байланысты әдебиеттерге шолу жасалып, өлкелік материалдарды іріктеу мен пайдаланудың принциптерін анықтады. Сабақта және сыныптан тыс жұмыстарды жүргізгенде ғылыми принцип және өлкетану принциптерінің бір-бірімен байланысын жүзеге асырды.

С. Қоңырованың зерттеу жұмысында экологиялық тәлім-тәрбие мәселесіне туған өлке, жер, су, ауа, табиғат ұғымдарын ұлттық сана, әдет-ғұрып, дәстүр, жалпы қазақтың тұрмыс-тіршілік кең ауқымынды әлеуметтік мағыналарымен толықтырған.

Экологиялық-өлкетану экологиялық білім мен тәрбие берудің басты формасы ретінде болашақ маманды экологиялық құзыреттілігін дамытуда күнделікті көріп, біліп жүрген өз өлкесі жайлы тарихи географиялық материалдарды талдауға көп көңіл бөлуі керек.

С. Жортанов өлкетану мен оған байланысты жүзеге асырылатын экологиялық өлкетану принцип түрлерін қамтып, өлкетануда қоғамдық пайдалы еңбекпен ұштастыра білген кейбір мектеп тәжірибелеріне шолу жасаған [180].

ЖОО-да жастарға өлкетану білімдері жаратылыстану пәндерінің мүмкіндіктеріне сүйене отырып берілуі керектігін көрсеткен. Яғни экологиялық құзыреттілікті дамытуда биология, география пәндерінің экологиялық мүмкіндіктерін ескере отырып, оқыту барысында материалдарды экологиялық білім беруге негіздеу, нақты деректерді күнделікті өмірмен ұштастыра отырып берген жөн.

Өлкетану принципіне негізделген болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтеріне экологиялық білім беруге даярлауда төмендегі педагогикалық шарттарды ескеру бұл мәселеде оң нәтижелерге жетуді қамтамасыз етеді:

- ЖОО-да экологиялық мазмұндағы оқытуды өлкетану тұрғысынан ұйымдастыру;

- студенттердің іс-әрекетін экологиялық өлкетану бойынша білім, білік, іскерлік, дағдыларды талап ететін мақсатқа бағыттау;

- экологиялық өлкетануға даярлау жұмыстарын бірізділік, жүйелілік принциптеріне негіздеп жүргізу;

- студенттерді экологиялық өлкетану бойынша шығармашылық тұрғыдан ізденуге бағыттайтын инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдалану.

Жоғарыдағы өлкетану принципіне негізделген педагогикалық шарттардың орындалуы болашақ маманда экологиялық құзыреттілігінің кәсіби сапаларын қалыптастыруға ықпал етеді:

- табиғат пен қоғамның тығыз диалектикалық байланыста дамуын терең түсіну;

- табиғат заңдылықтарын ескермеу, тепе-теңдіктің бұзылуы орны толмас экологиялық апаттарды келтіріп шығаруын білу;

- экологиялық мәселелердің бір-бірімен сабақтастығын, тұтастығын ескеретін теориялық білім мен қоршаған ортаға тиімді ықпал етуде практикалық іскерлік дағдыларды меңгеру;

- табиғат ресурстарына, табиғатқа жалпы халықтық қазына деп қарайтын көзқарасты қалыптастыру;

- басты экологиялық проблемаларды, олардың келіп шығу себептерін білу, алдын-ала ғылыми жорамал жасай білу дағдыларын меңгеру;

Болашақ маманның ғылыми дүниетанымының, ғылыми ізденістің қалыптасуы ұзақ әрі күрделі процесс. Әрбір көзқарасы, сенімдік жүйесінің қалыптасуы және сапалық деңгейі экологиялық өлкетану тәжірибесінің ғылыми әзірлігіне т.б. факторларға байланысты. Болашақ мамандарды экологиялық өлкетануға даярлау мазмұнына сәйкес оның практика жүзінде ұйымдастыруда тұрғылықты жерлерінің ерекшелігін, қоршаған ортаның проблемаларын білуде биологиялық, географиялық дайындықтарына бағдарланған биоорталық және антроорталық түрлерін таныстыруға байланысты. Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық өлкетану мақсаты – өзінің туған жерінің ерекшелігін танып білу негізінде туған жеріне деген сүйіспеншілік және жанашырлықпен қарау, табиғатты қорғауға жауапты көзқарасын қалыптастыру. Ол табиғатты қорғау мақсатында жүргізілетін табиғатты қорғау әрекеттері арқылы іске асырылады.

ҚР «Білім туралы» Заңының «Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың принциптері» атты үшінші бабында (2007ж.) білім берудің тоғызыншы принципінде айтылғандай, білім, ғылым және өндіріс интеграциялануы керек. Демек интеграция қазіргі білім беру модернизациясының (жаңғыртудың) маңызды бағыты, сондай-ақ, жаһандану жағдайында өндіріс, ғылым, білімнің өзара байланысын күшейтетін қоғамдық дамудың жетекші факторы болып табылады.

ҚР білім туралы тұжырымдамасы ойлы, интеллектуалды білімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған және білім жүйесі білім алушылардың танымдық белсенділігін дамытатын белсенді оқыту түрлері мен әдістерін оқу үдерісіне енгізуге бағытталған. Сондықтан әлемдегі интеграциялық үрдістер көп аспектілі сипатқа ие: кәсіби білімді даярлауда білім беру мекемесінің рөлінің артуы; халықаралық білім кеңістігінде білім беру (мобилді білім); сапалы білім

берудегі халықаралық ынтымақтастықтың жоғарылауы және т.б. (бүгінде еліміздің жоғары оқу орнында дәріс беруге шетелдік ғалымдардың шақыртылуы, көптеген қазақстандық студенттерінің шетелде білім алуы)

Қазіргі білім беру тәжірибесінде білімді трансформациялау, іскерліктер мен дағдылар, бағдарламаланған әртүрлі деңгейлік, бейімдік, модульдік оқыту, мәселелі оқыту және т.б. технологиялары қолданылады. Аталған әрекеттердің қай-қайсысы болмасын білім беру жүйесін тұтастай реформаға ұшыратуға бағытталады. Білім беру реформасы – Қазақстанның нақты бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін маңызды құралдарының бірі десек, ал әлемдік білім кеңістігінде интеграциялануға бағыттылық ҚР жалпы білім жүйесінің модернизациялануы болып табылады. Әлемдік ғылымда табиғатқа, қоғамға және адам ойының дамуына ғылыми көзқарас бірнеше ондаған ғылымдардың өзара байланысы шеңберіндегі білімдер жиынтығы негізінде қалыптасады. Әлемдік білім беру жүйесіндегі тәжірибелер инновациялық технологиялардың бірі – пәндердің білім мазмұнын кіріктіру (интеграция) екенін көрсетіп отыр.

Интеграция ұғымы соңғы кездері қоғамда болып жатқан әлеуметтік – экономикалық өзгерістерге байланысты өте жиі қолданылатынын байқауға болады. Жалпы «интеграция» латын сөзі «integer» - бүтін және бөлінбейтін, байланысқан, біріккен деген ұғымды білдірсе, «integret» сөзі «бүтін» деген мағынаны білдіреді. Ал Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында интеграция (лат. «inegratio» - қалпына келтіру, толықтыру) экономикалық субъектілерді біріктіру, олардың арасындағы байланыстарды дамытып, өзара ынтымақтастықты, іс-қимылын тереңдету деп анықтама берілген [181].

Демек интеграция сөзі екі мағынада қолданылады: бірі бөліктерді бүтінге біріктіру; екіншісі бір типтес қоғамдық ғылымдарды біріктіру, бір-біріне байланыстыру үдерісі.

П.Ф. Федосеев: пәнаралық байланыс шындық өмірдің объектілері, құбылыстары мен үрдістері арасындағы синтездеуге, интеграциялауға ұшырайтын қарым-қатынасты бейнелейтін педагогикалық категория деп көрсетеді [182].

М.Г. Чепиковтың еңбектерінде интеграцияның тарихы мен теориясы жан-жақты талданады. Ол интеграция ұғымына мынадай анықтама береді: «Интеграция – бұл бір ғылыми теорияны екінші біреуінде қайталау емес, олардың (ғылымдардың салыстырмалы дербестігін сақтай отырып) күшейе түскен өзара әсерлесуі мен өзара енуі» [183].

Осы көзқарас тұрғысынан А.А. Бейсенбаева, Г. Меңдіғалиева, Г.К. Шолпанқұлова өз еңбектерінде интеграцияны «ғылым мен практиканың кірігуі» ретінде қарастырып, ғылым мен практиканың интеграциясын генетикалық қағида деңгейінде пайдалану сапалы жаңа жоғары жүйе ретіндегі интегралды білімдік кеңістікті қалыптастыруға мүмкіндік береді деп тұжырымдады.

Интеграция негізінде білім беру бағытындағы жұмыстарды зерттеуден түйіндегеніміз, бұл педагогикалық теория мен практика арасында сапалы

байланыс құру мүмкіндігін аша отырып, ғылымдардың дамуын барлық аспекті де сипаттайды:

- білім жүйесінде, пәнаралық байланыс негізінде, жаңа шекаралық ғылымдардың пайда болуы, зерттеудің кешенді бағыт алуы;
- іс-әрекеттер жүйесінде, ғылымаралық синтез тәсілдерін қалыптастыра отырып, әдіс-тәсілдерді ғылымның бір түрінен екіншісіне көшіруді күшейту;
- ғылымның қоғамдық сананың басқа формаларымен қатынас жүйесінде, ғылымның аралас саласының мазмұндық маңызын арттыру;
- ғылымды ұйымдастыру жүйесінде, әртүрлі ғылым өкілдерінің ынтымақтастығын, ұжымдық шығармашылығын, кешенді зерттеушілігін дамыту [184].

Осы орайда, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда интеграциялық білім беру дегеніміз – кәсіби даярлаудағы оқыту үдерісінде бірнеше пәндердің мазмұн және құрылымдық элементтерінің мақсат, қызмет бірлігі. Бұл бағдарламалардағы материалдарды неғұрлым тиянақты меңгеруге бағытталған оқытушы мен білім алушы арасындағы жұмыстар жүйесі деп білеміз. Экологияландырылған білім мен тәрбие беруде биология, география, химия, тарих т.б. жаратылыстану ғылымдарының білім мазмұнын, сондай-ақ, зерттеу әдістері мен заңдылықтарын интеграцияландыру негізінде қолданғандықтан, біз биосфераның құрылысы мен қызметін неғұрлым айқын түсінетін болсақ, соғұрлым қоршаған ортамен байланысымыз тұрақтанатын болар еді. Интеграцияланған экологиялық білім берудің ұтымдылығы пәндер мазмұнының ұқсастығына, ғылыми ұғымдар, заңдылықтар, құбылыстардың бір-бірін толықтыратындай құрылуына байланысты. Оқыту үдерісінде интеграцияланған білім беру арқылы экологиялық оқу материалдарындағы ұғымдардың сабақтастығын түсінуге, интегративті жүйелі экологиялық білім мен тәрбие жинақтау мүмкіндігі зор.

Интеграцияланған экологиялық білім мен тәрбие келесідей қызмет атқарады:

- әдістемелік қызмет – экологияландырылған оқу материалдарын меңгеруде оқыту мазмұны мен әдістерін ұйымдастырудың түрлерін іздестіруге, тақырыптың мақсатын, мәнін ашып, тиімділігін арттыруға көмектеседі.
- таным қызметі – жастардың табиғат пен қоғамның біртұтастығына, ғылыми көзқарасын қалыптастыратындай диалектикалық дүниетанымның дамуына әсер етеді.
- білім беру қызметі – экологиялық ілім беру нәтижесінде жастардың экологиялық ой-санасын қалыптастыра отырып, оның белгілі бір жүйелігін, тереңдігін алғырлығын дамытады.
- тәрбиелік қызметі – қоршаған ортамен қарым-қатынасында, ондағы өз іс-әрекетінің барысына жауапкершілікпен қарайтын дағды қалыптастыруға көмектеседі.

Интеграцияланған экологиялық білім мен тәрбие адам-қоғам-табиғат арасындағы қарым-қатынастың ерекше байланысын көрсете отырып, оқу, тәрбие үрдісінде табиғатты қорғау және оның ресурстарын тиімді пайдалану

мүмкіндігін қарастыратын білімді бір жүйеге келтіріп, жинақтап, тұрақтандыруға, сонымен қатар жинақталған іскерлік пен дағдыларды, жалпы айтқанда адамның біртұтас ғылыми көзқарасын жан-жақты, сапалы, үйлесімді дамуын қалыптастыруға көмектеседі. Қазіргі кездегі білім беру ісінің негізі болашақ маманның біліктілігін ғана қалыптастырып қоймай, олардың бойында ақпаратты өздері іздеп табатын және талдай алатын, сонымен қатар оны ұтымды пайдалана білетін, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі күнге лайықты өмір сүріп, қызмет етуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Бүгінгі таңда өмірдің қай саласында болмасын әртүрлі жағдайларға бейімделе білетін, бойында шығармашылық қасиеттері қалыптасқан бәкеге қабілетті тұлғаға сұраныс көп. Бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру үшін болашақ маманды ізденушілікке, өз бетінше жұмыс жасауға, бақылау мен зерттеуге, зерттеу нәтижелерін тұжырымдап, қорытынды жасай білуге дайындау қажет.

Осы қажеттіліктерге байланысты, білім берудің жаңа парадигмалық жағдайында педагогтің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыруға деген сұраныс туындайды. Заманның сұранысына сай жаңашыл маман қатарында зерттеушілік іс-әрекеті қалыптасқан педагог ерекше орын алуда.

«Зерттеу» сөзінің түсінігі – танымдық қызметтің арнайы түрі ретінде ғылымға тән жаңа білім өндіру тәсілі деп түсіндіріледі [185]. «Ал зерттеушілік іс-әрекетке» философиялық сөздікте – жаңа білім өндіруге бағытталған ойлау туралы, қоғам туралы әрекет деген түсінік берілген.

Зерттеушілік іс-әрекет туралы А.Н. Поддьяков «зерттеу іс-әрекеті – адамды қоршаған сыртқы ортадан жаңа мәліметтер іздестіру мен оларды табуға бағытталған белсенді әрекет» деген түсінік береді [186].

Жоғары оқу орнында зерттеушілік іс-әрекетке бағытталған оқу үдерісі студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыруда шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру мен оқу белсенділігін арттырып, танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру, бұл болашақ қызметінде экологиялық білім мен тәрбие беруде маңызды рөл атқарады деген тұжырымға келе отырып, студенттердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру арқылы ғылыми іс-әрекетке баулу деп қорытындылаймыз. Е.С. Заир-Бек зерттеушілік қызметі – ғылыми және зерттеушілік іс-әрекеттерінің ұйымдастыру формасы, ал зерттеушілік іс-әрекет – жаңа білімді қалыптастыру, өңдеу және тарату қызметтерін қамтыған үдеріс деген түсініктеме береді [187].

М.Б. Аманбаева оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеу іс-әрекетінің бір-бірінен өзгешілігі, ол білім алушылардың өзіндік зерттеу жүргізу мүмкіндігі және зерттеу нәтижесінің жаңалығына қол жеткізу. Жоғары оқу орындарында болашақ маманның зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру жаңалықты оқу үдерістерінде анықтауға, олардың байланыстары мен қатынастарын орнатуға, нақты фактілерді теориялық және эксперименттік тұрғыдан дәлелдеуге, таным жүйесінің зерттеу әдістері арқылы заңдылықтарды анықтауға бағытталған шығармашылық мазмұндағы іздену іс-әрекеті деп анықтама береді.

Болашақ мамандарда зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастыруды ұйымдастырудың үш деңгейін ұсынады:

- Анықтау кезеңі - зерттеушілік іс-әрекетті жүйелілік-құрылымдық тұрғыда дамыту пәндер мазмұнын зерттеу тапсырмалары негізінде толықтыру студенттердің білімін тереңдетуге мүмкіндікті жоғарлату.

- Қалыптастыру кезеңі – оқу бағдарламасына сәйкес оқытылатын пәндер мазмұнын толықтыру арқылы және жаңа мақсатты түрде жоспарланған, зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыруға арналған арнайы пәндерді оқыту барысында түрлі деңгейдегі зерттеу тапсырмаларын орындай отырып, зерттеу аумағын кеңейту, зерттеу әдістерін меңгеруге бағытталған кезең.

- Рефлексивті кезең – зерттеу нәтижелерін білім беру үдерісінде қолдана білу шеберліктерін дамыту. Зерттеу жұмысын әрі қарай жоспарлауға бейімдеу және келешек кәсібінде тиімді қолдануға үйрету [188].

Түсінгеніміздей зерттеушілік іс-әрекеті болашақ маманның шығармашылық әрекетімен жаңа жағдайды жасауға талпынудан, жаңалықты табудан тұратынын байқадық. Себебі зерттеу мәселесін талдау барысында студент өзін-өзі дамытады және білім алып, жаңа біліктерді меңгеруге ұмтылады.

Г.В. Денисова зерттеушілік іс-әрекет студенттердің танымдық белсенділігін дамытудағы, өздігінен жұмыс жасау қабілетін дамыту және белсенді шығармашылық еңбек ету шеңберлігін қалыптастырудағы маңызын көрсете отырып, іздемпаздықпен теориялық білім, әрекет біріге отырып, студенттерге жаңа ақпараттарды ашуға әсер етеді деп пайымдайды [189].

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда зерттеушілік іс-әрекеті маманның білім, білік, дағдыларын экологиялық білім беруде экожүйені танып білуге, зерттеуге байланысты қолдана алуы, өзін-өзі әлеуметтендіруге дайындық деңгейі болып табылады. Бұл болашақ маманның өз білімін ғылыми түрде жобалау арқылы одан әрі экологиялық тақырыптарды терең зерттеп меңгеру, жетілдіру біліктілігі дегенге саяды. Өйткені қазіргі ақпараттық қоғамда студентке жеке бір тақырыптағы білімдерді дәстүрлі технологиялар жүйесінде меңгерту жеткіліксіз. Болашақ маманның зерттеушілік іс-әрекеті жаңа жағдайды жасауға талпынудан, жаңалықты табудан тұратынын байқадық. Экологиялық тақырыптардағы мәселелерін талдау барысында студент өзін-өзі дамытады және білім алып, жаңа біліктерді меңгеруге ұмтылады. Ғалымдардың еңбектерін талдай отырып, шығаратын қорытынды, біз қарастырып отырған мәселе көптеген еңбектерге арқау болған, әртүрлі аспектісінен қарастырып көптеген ұсыныстар да берілген. Алайда жылдам дамитын цифрлы ақпаратты қоғамның талабына сай білім беру саласында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктеріне, жаңа талаптарына сәйкес жаңа әдістемелік бағыт беруді қажет етеді.

Қазіргі кездің білікті маманы өз білімін қоғамның талабына сай (ол табиғаттың даму заңдылықтарын танып білу, қоршаған орта мен оның күрделі экологиялық зардабын түсіну) үздіксіз толықтырып, жетілдіріп, дамытып отыратын және әлеуметтік ортадағы өзгерістерге (жаңа экологиялық

дағдыларды меңгеру) тез бейімделе алатын, талдау және кіріктіру қабілеттері (интеграцияланған экологиялық білім мен білік) қалыптасқан тұлға болуы міндетті. Бұндай тұлғаны дамыту мүмкіндіктері ретінде төмендегі бейнелі 9-суретте ашамыз:

Сурет 9-

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктері бойынша жинақталған тәжірибе болашақ маманның тек қана жоғары оқу орнының қабырғасында ғана емес, сонымен қатар педагогикалық қызметінде де шығармашылық дамуына жағдай жасайды деп есептейміз. Біз болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда, алдымен экологиялық құзыреттілік ұғымының мән-мағынасын ашып, құрылымын қарастырдық. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігіне анықтама бере отырып, оны дамытудың ерекшеліктеріне және мүмкіндіктеріне тоқталып өттік.

Келесі бөлімде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдіснамалық негізін ашып, қарастырамыз.

2 БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ АҒДНАМАСЫ

2.1 Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін даму ағднамалық тұғырлары мен ұстанымдары

Экологиялық құзыреттілік ұғымын талдай келе, біз өз зерттеуімізде «экологиялық құзыреттілік» тұжырымдамасын құзыреттілік тәсілі аясында қарастыруға назар аударамыз. Өйткені құзыреттілік тәсіл – оқу-танымдық қызметті ұйымдастыруға бағытталған әртүрлі салаларда, әртүрлі жағдайларды модельдеу арқылы жүзеге асады. Қазіргі кезеңде педагогикалық зерттеулерде де, педагогикалық білім беруде әдіснамалық мәселелерді зерттеу қарқынды жүргізілуде. Әдіснамалық мәдениет білім берудің, адам қызметінің кез-келген саласындағы, оның ішінде педагогикалық кәсіптің ажырамас құрамы. Себебі, әдіснамалық қамтамасыз етудің мақсаты – зерттеу мәселесін негіздеу үшін бар білімді пайдалануды қамтамасыз ету болып табылады. Зерттеу мәселесіне қатысты зерттеулер жүргізу кезінде әдіснамалық негіз – оның ғылыми және ғылыми-тәжірибелік іс-әрекеттің тұғырлары мен ұстанымдарына бағытталуында. Әдетте зерттеу мәселесінің әдіснамалық құрылымында таңдалған жалпы зерттеу тұғырлары қолданылады және оларды іске асырудағы ұстанымдары белгіленеді. Ғылымда әдіснамалық тұғыр табиғи немесе әлеуметтік шындықтың қандай да бір нысанын тану немесе қайта құру үдерістерінде қолданылатын ұғымдардың, идеялардың, үлгілер мен тәсілдердің кешенін түсіну деп айтылады.

«Тұғыр» ұғымын оның әдіснамалық мағынасында зерттеуші әрекетінің ғылыми негізделген тәсілі ретінде, әрі «әдістер, тәсілдер жиынтығы (біреуге, бір нәрсеге әсер ету, бір нәрсені үйрену, істі жүргізу)» ретінде анықталады [190].

Н.В. Бордовская ғылыми әдебиеттерді талдай отырып, «тұғырдың» мазмұнын түсінуде:

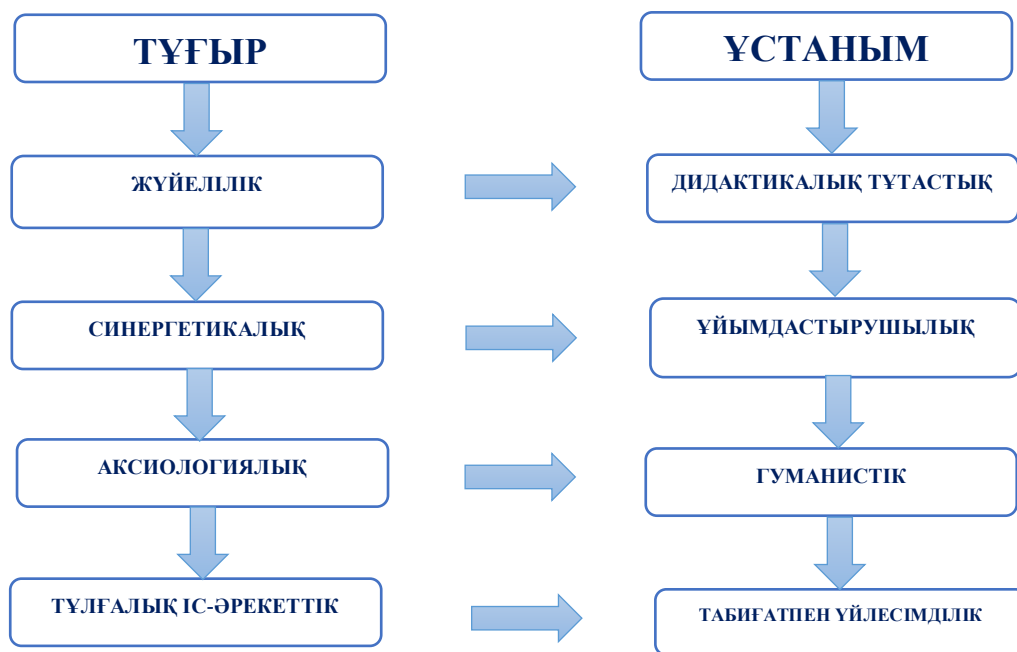
- зерттеу немесе түрлендіру объектісі қарастырылатын көзқарас ретінде әдіснамалық бағдар; - объектіні зерттеудің немесе оны өзгерту жолдарын жобалаудың жалпы стратегиясын басқаратын қағидат; - арнайы ғылыми зерттеу әдіснамасының бағыты немесе жаңа әлеуметтік практиканы жобалау деп сипаттайды [191].

Әрбір әдіснамалық тұғырдың негізінде педагогикалық нысанды танудың немесе қайта құрудың іргелі идеялары жатыр, сондықтан зерттеу тәртібіне сай әр зерттеуші өзі таңдаған ғылыми тұғырдың ережесін ұстануы керек. Таңдалған басты ғылыми бағдарға сәйкес, қарастырып отырған педагогикалық шындықты тиісті тұғырдың ұғымдарына және теориялық біліміне сай тұжырымдайды.

Демек, педагогикалық зерттеулерді құру кезінде әдіснамалық білімнің дамуы туралы айта отырып, тәсілдің мазмұнын түсінуді анықтау керек, белгілі бір әдіснамалық тәсілді орындайтын функцияларды есте сақтау керек, белгілі бір әдіснамалық тәсілдердің әрқайсысына сәйкес келетін әдістерді білу керек, зерттелетін педагогикалық құбылыстың мәнін, орнын, мағынасын түсіну керек.

Осы компоненттерді есепке алу зерттеліп отырған педагогикалық құбылыстар мен жағдайлардың бірізділігіне, әрі тазалығына ықпал етеді. Әдіснамалық талаптардың құрамында педагогикада теориялық және практикалық әрекеттің бағдарламасын ұсынатын және қағидалар түрінде көрсетілетін әдіснамалық ұстанымдарда маңызды орын алады.

Зерттеу тақырыбына байланысты «экологиялық құзыреттілікті дамыту» ұғымының сипаты бойынша зерттеушілердің әртүрлі тұғырларын талдауда болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігінің табиғатын зерттеу үшін, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың моделі арнайы әдіснамалық жүйелік, синергетикалық, аксиологиялық, тұлғалық іс-әрекеттік тұғырлар мен дидактикалық тұтастық, өзін-өзі ұйымдастырушылық, гуманистік, табиғатпен үйлесімділік ұстанымдарды басшылыққа ала отырып, осы пікірді білдірген түрлі көзқарастарды қарастырамыз.

Сурет 10 - Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту тұғыры мен ұстанымы

Біз зерттеу жұмысымызда болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту үшін жүйелік тұғырды кеңінен қолданамыз. Жүйелердің қазіргі жалпы теориясы – бұл ғылымның түрлі салаларында дамыған жүйелер туралы білімді жалпылайтын және кез-келген типтегі жүйелер туралы ғылым ретінде әрекет ететін метатеорияның бір түрі.

Жүйелік көзқарас көптеген теориялық және қолданбалы мәселелерді шешу үшін ғылымда кеңінен қолданылады. Жүйелілік тұғыр негізінде қарастырып отырған педагогикалық құбылыс пен оның арасындағы байланыстың

элементтерін анықтау. Жүйелілік тұғырдың көрнекті өкілдері В.В. Краевский [192], Э.Г. Юдин [193], Б.Г.Ананьев [167, б. 221] және т.б. педагогикалық жүйені өзара байланысты құрамдас бөлшектердің жиынтығы ретінде қарастырады.

Жүйелік зерттеулердің жалпы міндеттері – жүйелерді талдау және синтездеу. Талдау үдерісінде жүйе қоршаған ортадан бөлінеді: оның құрамы, құрылымы, функциялары, қасиеттері, қоршаған ортамен өзара қарым-қатынас жасаудың жүйелік факторлары айқындалады. Синтездеу үдерісінде оның абстрактілі сипаттамасының негізінде құрылымы, құрылымының толықтығы, сипаттаманың негіздері, динамика мен мінез-құлық заңдарының анықталған нақты жүйелі моделі құрылады. Жүйелік тәсілді қолдану нәтижесінде объективті шындықтың күрделі құбылыстарының жүйелік сипаттамаларын алуға болады. Жүйелік тәсілдің мәні, салыстырмалы түрде дербес компоненттер оқшау қарастырылмайды, олардың өзара қарым-қатынасында, басқа жүйемен бірлікте қарастырылады. Кез келген объект жүйе ретінде де, үлкенірек қамтылатын жүйенің элементі ретінде де қарастырылады.

Ғалымдардың еңбектерін зерделей келе, білім берудің мақсаты, экологиялық құзыреттілікті дамытудағы педагогикалық үдеріс субъектілері (оқытушы мен дәріс алушы), экологиялық білім беру мазмұны (білім,білік, дағды, зияткерлік) іс-әрекет тәжірибесі (қызметі) мен қатынас тәжірибесі (эмоционалдық көңіл-күйі, мәдениеті), жоғары оқу орнындағы педагогикалық үдерісті ұйымдастыру әдістері мен түрлерін, құралдарын анықтадық. Аталған тұғыр берілетін білімнің жүйелілігін, реттілігін, кезеңділігін сақтауды талап етеді.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда жүйелілік тұғыр берілетін жаңа білімнің бір-бірімен байланысын ретке келтіріп, ортақ мақсатқа бағыттап, зерттеу мәселесін нәтижелі шешуге ықпал етеді. Жүйелі тұғырдың негізгі ұстанымдары: - дидактикалық тұтастық, яғни жүйе біртұтас ретінде қарастырылады және сонымен бірге жоғары деңгейлі жүйе үшін ішкі жүйе (элемент) ретінде қарастырылады.

Жүйелік тұғырдың негізгі әдіснамалық талабы – объектіні қарастырудың тұтастығына қойылатын талап. Зерттелетін жүйенің тұтастығы идеясы кез-келген жүйелік зерттеудің бастапқы нүктесі болып табылады, ол білімді басынан аяғына дейін басқарады. Тұтастық ұстанымы объектіні екі позициядан қарастыруды қамтиды:

- объектінің жүйелік тұтастық ретінде қоршаған ортамен, сыртқы ортамен ара қатынасын;

- жүйенің элементтерін, қасиеттерін, функцияларын және олардың тұтас шеңберіндегі орнын бөліп көрсете отырып, ішкі бөліну.

Біздің ойымызша, жүйелік тұғырдың дидактикалық тұтастық ұстанымы «экологиялық құзыреттілік» ұғымының анықтамасында байқалады. Бұл кәсіби құзыреттілік компонентін құрайды. Біздің зерттеуімізде жүйелілік тұғыр негізінде, болашақ маманның экологиялық құзыреттілігі элементін, оның кәсіби

құзыреттілігі жүйесінің компоненті ретінде қарастырамыз. Қазіргі пәнаралық күрделі теорияның мысалы ретінде синергетика - ашық тепе-тең емес жүйелердің мінез-құлқын зерттейтін өзін-өзі ұйымдастыру теориясы. Синергетикалық тұғырды өзін-өзі ұйымдастыру және әртүрлі сипаттағы құрылымдардың пайда болуы, сақталуы, тұрақтылығы және ыдырауы процестерін зерттеумен айналысатын ғылым ретінде түсіндіруге болады. Синергетика («синергейя» - бірлесіп әрекеттесу, ынтымақтасу) немесе өзін өзі дамыту теориясы педагогика үшін эвристикалық мәні бар тұлғаны дамытудың әмбебап үлгілерін іздеуге бағытталған күрделі жүйе болып табылады.

Синергетиканың негізін қалаушылар – Г. Хакен және И. Пригожин. Сондай-ақ, синергетикалық тұғыр немесе білімнің синергетикасын М.С. Каган, Е.В. Бондаревская және т.б. педагогикалық әлемді синергетикалық тұрғыдан қарастыратын білім алушыларға өзін өзі танудың, өзін өзі дамытудың жаңа әдістерін меңгеруге бағытталған жаңа әдіснамасын жасауды алға шығарады [194].

Синергетика идеяларына әлемнің заманауи жалпы ғылыми бейнесі салынған, оның тұжырымдары қазіргі адамның дүниетанымын байытады. Синергетиканың арқасында ол бүкіл материяның қасиеті ретінде өзін-өзі жылжыту туралы дүниетанымдық тезистің ғылыми расталуын алады. Заттық тұрғыда зат енді пассивті жай зат емес, ол стихиялық белсенділікпен сипатталады И.Пригожиннің пікірінше, синергетиканың арқасында адамның табиғатпен жаңа диалогын құруға мүмкіндік береді [195]. Ол бүкіл материяның қасиеті ретінде өзін-өзі жылжыту туралы дүниетанымдық тезистің ғылыми растауын алады. Синергетика хаотизация процесіне дәстүрлі көзқарасты өзгертеді. Хаос жойылу көзі ретінде емес, өзін-өзі ұйымдастырудың себебі болуы мүмкін мемлекет ретінде пайда болады. Ежелгі дүниетанымда хаос формативті күшке ие болды, қазіргі философияда хаос пен тәртіп дамудың әмбебап сипаттамалары ретінде танылып отыр.

Жоғары оқу орындарындағы білім беру барысындағы ұжымдық таным үдерісін синергетикалық бағытта ұйымдастыру оның қатысушыларының ынтымақтастықта жұмыс жасаудағы келісімділік және ұжымның әр мүшесінің жауапкершілікті өз мойындарына ала білуі, басқалардың құқықтарын аяқ асты етпеу, басқа индивидтердің құндылықтарын мойындау арқылы бірлесе білім алуда демократиялық үдерісті қалыптастыру болып табылады. Бұл қазіргі уақытта көп айтылып жүрген шыдамдылық немесе толеранттылықты нәтижелі етеді.

Сонымен білімнің синергетикасы білім берудің байырғы үлгілерінен өзге, жаңа педагогикалық әлемді синергетикалық тұрғыдан қарастыратын, білім алушыларға өзін-өзі танудың, өзін-өзі дамытудың жаңа дәрістерін меңгеруге бағытталған жаңа әдіснамасы болып табылады. Синергетиканы басшылыққа алу болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік беретін стратегия ретінде қарастырып, жаңа білімін теориялық тұрғыда толықтыруға мүмкіндік беретін әдіс болып шығады.

Білім беру мазмұны аспектісінде синергетика өзекті мәселені шешуде бірнеше пәндер бойынша білімдерді кіріктіру негізінде өзін-өзі ұйымдастырушылық ұстанымын жүзеге асырудың әдіснамалық негіздерін қамтамасыз етеді. Қоғамның білім беру жүйесіне қойған талабы мен міндеттеріне сәйкес, яғни қазіргі қоғам сұранысына жауап беретін мамандарды дайындау (жоғары экологиялық сауатты, жоғары экологиялық мәдениетті) міндеттерін оқытудың басты қызметі – білімді тұлғаны даярлау, өз бетінше білім іздеуге үйрету, оны тәжірибеде қолдануға мүмкіндік жасайтын іскерлік пен дағды құндылықтарының иесі ету.

Дамытушы оқытудың қызметі - студенттің тұлғасын, яғни шығармашыл, жасампаз, зиялы тұлғаны қалыптастыруда тәрбиелеушінің атқаратын рөлі зор. Сондықтан экологиялық құзыретті тұлғаның өзін-өзі танытуға бейімдеуші талап-шарт ретінде түсініледі, экологиялық ой-санасын, натуралисттік қабілеттері мен дарындылығын, ішкі мүмкіндік, жарыққа шығара алу қасиетін дамытуға арналған жағдай деп ұғынылады. Осыған орай, бұл жерде құндылық үрдіс нәтижесімен араласады, осылайша болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің өзіндегі экологиялық ой-санасын, экологиялық интеллектісін дамытуға мүмкіндік жасайды, мұнда нәтиже – тұлғаның өзінің өзгеруі, өзі-өзі дамытуы, экологист-шығармашыл субъект ретінде жетілуі. Осындай ұстаным болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің қоғамдық бағытын дұрыс алуына мүмкіндік береді. Педагогикалық үдерістердің тұтастығын аша келе, синергетика әр түрлі пәндік ғылыми білімдерді ортақ жүйеге біріктіру, кіріктіру үшін жалпы негіздемелерді айқындауға, бағыт белгілеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар олардың теориялық және әдіснамалық деңгейлерінде бірігуінің жаңа тұжырымдамалық тұғырнамасының болуы, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға педагогикалық құбылыстарды қарастыруға синергетиканың әдіснамалық түсініктерін қолдану олардың мәнін терең ашып қана қоймай, тәжірибелік педагогикалық іс-әрекетті барынша тиімді атқаруға мүмкіндік береді.

Біз осы көзқарасты ұсынылып отырған диссертациялық зерттеудің іргелі әдіснамалық тұғырларының бірі ретінде аксиологиялық тұғырды қарастырамыз.

Аксиология ұғымы, *axio* – құндылық, *logos* – ілім деген мағынаны білдіреді. Аксиологиялық тұғыр құндылықтың табиғатын, шынайы тіршіліктегі орнын, құндылық әлемінің ұйымдастырылуы мен оның тұлға құрылымындағы бейнесін, құндылықтың табиғатпен, қоғаммен, мәдениетпен, сондай-ақ тұлға мен құндылықтардың өзара байланысын зерттейді. Демек аксиология, жеке тұлғаның қажеттіліктері мен тілектерін, мүдделерін орындауға қабілетті нәрселердің, құбылыстардың, процестердің сапалары мен қасиеттерін анықтайтын және зерттейтін құндылық теориясы. Аксиологиялық тұғыр – қоршаған ортадағы әлеуметтік объектілердің адам мен қоғам тіршілігіне құндылықты қарым-қатынасы. Аксиологияның дамуына И. Кант, Р.Г. Лотце, В. Виндельбандт, Г. Риккерт және т.б. үлес қосқан. Құндылық туралы алғашқы философиялық тұжырымды Р. Лотце мен Г. Коген жасаған. И. Кант алғаш рет құндылықты – адам тұлғасына, оның тәуелсіз еркіне бағытталған талап екендігін айтты.

Педагогикалық аксиологияны зерттеген А.А. Коростылева, В.А. Сластенин, В.И. Гинецинский, Г.И. Чижакова, Дж.Хазард, Е.Н. Шиянов, И.Ф. Исаева, Н.Д. Хмель және т.б. педагогтің «кәсіби құндылықтары» ұғымының мәнін ашуда, оны педагогтің кәсіби құзыреттілігі түсінігімен салыстыра отырып, маманның педагогикалық теорияны білу және оны практикада қолдану іскерлігі мен дағдысының қалыптасуы деп түсіндіреді. Бұл дегеніміз педагогикалық іс-әрекетті атқаруға толықтай мүмкіндік беретін білім, білік (іскерлік), дағды, тәжірибе деңгейі бейнеленген педагогтің іскерлік пен тұлғалық сапаларының сипаттамасы.

Кәсіби құндылықтар – өзінің кәсіби іс-әрекетін таңдауға, меңгеруге және орындауға мүмкіндік беретін негізгі бағыттар. Кең мағынада кәсіби құндылық тұлғалық және әлеуметтік қажеттілікті қанағаттандыруға қажет құбылыстар. Кәсіби құндылықтар кәсіби іс-әрекеттің мақсаты мен міндеттерін анықтай келе оның мазмұнын мағыналық жағынан толықтырады, аталған сферада тұлғалық дамудың векторы және кәсіби іс-әрекетті таңдауға, меңгеруге орындауға негізгі бағыт болып табылады [167, б. 288].

Болашақ маманның кәсіби құндылығын танып білмеуі, түсінбеуі және қалыптаспауы кәсіби тәжірибеге шектеу қояды. Педагогикалық іс-әрекетті нәтижелі орындауға даяр еместігінің айғағы болып табылады. Себебі қалыптасқан кәсіби құндылықтар педагог тұлғасының гуманистік ұстанымының негізін құрайды. «Гуманизм» ұғымына философ Цицерон: «Гуманизм - адам қабілеттерінің жоғары мәдени және адамгершілікті дамуы, жұмсақтық, мейірімділік пен адамшылдықпен үйлескен эстетикалық форма» деп пікір айтқан. Ш.А. Амонашвили, А.А. Бейсенбаева т.б. оқу үрдісінің ізгілендірудің мәнін, субъектті қатынас орнату мүмкіндігінің жаңа бағытын ұсынды Ізгілік амал әрбір тұлғаның құндылығы мен бірегейлігін мойындауға, оның мүмкіндіктерінің шексіздігіне, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру қабілеттеріне сыйласымды қатынас жасауға назар аударады. Гуманистік сезімдегі экологиялық білім беру қоғамды гуманизациялау жағдайында «адам - қоғам - табиғат» үдерістеріне негізделген қызмет ретінде қарастырылады. Қазіргі экологиялық құзыреттілік теориясында аксиологиялық көзқарас тұрғысынан алғанда, экологиялық гуманистік іс-әрекеті негізінде субъектіге-субъектілік өзара әрекетін, паритеттік өзара іс-қимыл ретінде түсінуге болады. Осыған байланысты гуманистік ұстаным аясында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін анықтайтын экологиялық қызметтің мақсаттарына қол жеткізуді түсінуге және орындауға бағытталған білім беру үдерісінің субъектілерін дамыту ретінде анықталады. Аксиологиялық көзқарас шеңберінде экологиялық құзыреттілікті дамытуда педагогтің гуманистік ұстанымын қалыптастыру ретінде қарастырамыз. Сонымен, құндылыққа негізделген гуманистік ұстаным – болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби іс-әрекетті атқаруға қажетті экологиялық құндылықты мақсаттар, қатынастар, қасиеттер жиынтығы деп білеміз. Бұл болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудағы кәсіби-тұлғалық сапалар жиынтығы болып табылады. Осы аспектілерге сәйкес экологиялық

құзыреттілік тұлғалық бағыттағы іс-әрекет тұғырлар шеңберінде қарастырылады. Әртүрлі қызмет түрлеріндегі құзыреттілікті анықтау негізі ретінде көптеген ғалымдар іс-әрекет тәсілдерін пайдаланады, өйткені құзыреттілік ақпарат түрінде ешкімге берілмеуі, ол тек өз іс-әрекеттерін өзгерту үдерісінде ғана қалыптасуы мүмкін (В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев, Г.П. Щедровицкий). Мұндай көзқараста оқиғалар немесе құбылыстар әлеуметтік қатынастар жүйесіне кіретін субъектілердің (оқытушы мен білім алушы) іс-әрекеті негізінде қарастырылады.

Тұлғалық іс-әрекеттік тұғырды болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда басшылыққа алуымыздың негіздемесі И.С. Якиманскаяның жеке тұлғаға бағдарланған оқытуда даралау тәсілі барлық білім беру үдерісінің негізгі қағидасы болып табылады, оның мақсаты – әрбір баланың мүмкіндіктерін танып, дамыту. Бұдан шығатын қорытынды: жеке тұлғалық іс-әрекет болашақ маманның мақсатқа жетуінде оның өзіне тән ерекшеліктерінің болуын қайталанбас жеке тұлға ретінде әр студенттің дамуын қамтамасыз етудің қажеттілігі екенін түсінеміз.

Педагогтің тұлғалық іс-әрекеттік көзқарас тұрғысынан анықтап, зерттеу И.Ф. Исаев, В.Г. Онушкин, Ю.В. Варданян, Л.Н. Берестова, В.А. Сластёнин және т.б. еңбектерінде қарастырылған. Бұл ғалымдардың зерттеулерінде педагогтің экологиялық құзыреттілігі экологиялық білім мен тәрбие іс-әрекетті жүзеге асыру үшін теориялық және практикалық дайындықтың бірлігі ретінде қаралады, онда педагогтің басқару құзыретінің құрылымы осы дайындықты сипаттайтын басқару функцияларымен байланысты дағдылардан тұрады.

Білім берудегі тұлғалық-бағдарлық көзқарас адамның жеке тұлға ретіндегі әлеуметтік, іс-әрекеттік және шығармашылық мәні туралы ұғымды бекітеді (Б.С. Гершунский, Э.Ф. Зеер, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, Л.М. Митина, В.В. Сериков т.б.). Тұлғаға бағытталған бағдар педагогикалық үдерісті мақсатқа, пәнге, нәтижеге, оның тиімділігінің негізгі өлшеміне қарай жеке тұлғаның құрылуына және жүзеге асырылуына бағдарлауды білдіреді.

Д. Дьюи: «іс-әрекет арқылы оқыту» тұжырымдамасын алғаш рет ұсынған американдық ғалым. Ол оқытудағы іс-әрекеттік тұғырының негізгі ұстанымдарын: білімалушылар мүддесін ескеруді; ойлау мен әрекет етуге үйрету арқылы оқытуды; қиындықтарды жеңу салдары ретіндегі таным мен білімді; еркін шығармашылық жұмыс пен ынтымақтастықты анықтады. Осы тұғырдың аясында Л.И. Панарин маманның құзыреттілігін кәсіптік білімді іс жүзінде қолдануға дайындық және өз жұмысында коммуникативтік, құрылымдық және ұйымдастырушылық дағдыларды қолдану екенін анықтайды. В.И. Бондарь іс-әрекеттік көзқарас шеңберінде маманның білім, дағдылардың және ұйымдастырушылық функцияларды орындауға дайындықтың жиынтығы ретінде анықтайды. В.Р. Веснин қызметкердің өз функцияларын қалыпты және төтенше жағдайларда сапалы және қатесіз орындау қабілеті деген анықтама береді. Осы тұғырды басшылыққа алу арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін

дамытуда табиғатпен үйлесімділік ұстанымы негізінде инвероменталды зияткерлігін дамытып, олардың жеке тұлға ретіндегі өзіндік сыни ойлауы, қызығушылығы, өмірлік ұстанымы, мамандығына деген көзқарасы, құндылық бағыттары, натуралистік қабілеті және т.б. сияқты тұлғалық қасиеттерін жетілдіруге мүмкіндік аламыз. Бұл оқытушының іс-әрекеті - оқыту және студенттің іс-әрекеті – білім алуда жүзеге асады. «Дәріс беру» терминін шартты атау деп қабылдау қажет, себебі педагог тек дәріс беруші, білім беруші ғана емес, ол болашақ маманды тәрбиелейді әрі дамытады. Оқыту – бұл тек дәріс беруде қабылдағанды игеру ғана емес, ол студенттің күрделі танымдық үрдісі, білім түрінде сақталған адамзатқа тән тәжірибе жинау әрекеті орын алады. Сондай-ақ оқыту – бұл индивидуалды таным тәжірибесін иелену, қажетті танымдық әрекеттер мен тәсілдерді игеру болып саналады. Болашақ маманның іскерлігін, өз бетінше тану қабілеттерін, дағдысын дамыту үшін оқыту барысында әлде қайда тиімді жолдарды іздеп табады. Оқыту үрдісі студентпен оқытушының үздіксіз қарым-қатынасында жүзеге асады. Осы әрекеттің өзі танымдық қызмет үрдістеріне, мінез-құлыққа елеулі ықпал етеді.

Осы жағдайда педагогтің шешімді әрі негізгі ықпал ету құралы – жеке даралық, топтық, ұжымдық іс-әрекетті ынталандыру болып табылады [193,б. 288]. Олардың іс-әрекетін сапалы ұйымдастыру нәтижесінен тәрбиенің ықпалын, тиімділігін, сапасын көруге болады. Демек, тұлғалық іс-әрекеттік тұғыр болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда экологиялық ойлау арқылы әрекет етуді қамтамасыз ететін, субъекті ретінде шығармашылықпен жаңа нәтижеге жетудің тиімділігін арттырудың құрылымы мен мазмұнын меңгеру тетіктерін айқындауға мүмкіндік жасайды. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдіснамалық тұғырлары мен ұстанымына сүйене отырып, келесі бөлімшеде нысанамыздағы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттарын айқындаймыз.

2.2 Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары

Біздің зерттеу нысанамыздағы «мектепке дейінгі ұйым педагогі» кәсіби іс-әрекеті тұрғысынан алғанда, «Адам – адам» типіндегі мамандыққа жатады. Бұл – үнемі өзгерісте болатын дамушы тұлға. Бұл өзгерістердің сипаты негізінен педагогтің өзіндік ұстанымымен анықталады. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің өздігінен білім алуға даярлығының қалыптасу нәтижесі, олардың тұлғалық сапаларының жетілуімен сипатталады. Осыған байланысты біздің зерттеуімізде тұлға факторына, оның дамуына мән береміз.

А.Н. Леонтьев тұлға дамуын зерттеп, іс-әрекет түсінігін енгізген, «тұлға» - психикалық үдерістердің емес, іс-әрекеттердің иерархиясының байланысы екендігін нақтылаған [196]. Ғалым тұлғаның алғаш рет тарихқа қадам басқанда ғана, қоғамдық қатынастардың субъектісіне айналғанда ғана «тұлға» ретінде қалыптасатындығын айқындады.

ЖОО оқу кезеңі жастық шақтың екінші кезеңімен немесе кемелденіп есеюдің бірінші кезеңімен сәйкес келеді, бұлар тұлғалық сипаттың қалыптасуының күрделілігімен ерекшеленеді, бұл үдеріс Б.Г. Ананьев [167,с. 221], В.И. Андреев [197], Ю.К. Бабанский [198] және т.б. ғалымдардың еңбектерінде талданған. Әр құбылыстың ақырғы нәтижесі әсер етуші жеке себептерге ғана емес, ішкі және сыртқы шарттар нәтижесінің ара қатынасынан туындайды. Шарт - қоршаған ортаның, қандай да бір үдерісіне ықпал ететін жағдайлар мен факторлар, бір нәрсені шешудегі тәуелділік деген түсінік бар. Психо-педагогикалық зерттеулерге жасалған талдаулар тұлғаның дамуы мен қалыптасуын түсіндіретін бірнеше шарттардың бар екендігін көрсетті. Мәселен, өздігінен білім алу әлеуметтік-философиялық мәселе ретінде тұлғаның өзекті болмыс моделі, оның өмір сүру әдісі тұрғысынан көрінеді. Алайда, біз өздігінен білім алу арқылы дағды мен біліктің белгілі бір жиынтығын меңгеру негізгі мәселенің толық шешімі болып табылмайтындығын түсіне отырып, өзін-өзі дамыту үдерістерін белсендіретін психологиялық-педагогикалық шарттар экологиялық білім алуға дайындықты қалыптастыру үдерісін қамтамасыз етуі қажет. Философиялық түсіндірме сөздікте «шарт» біріншіден, онсыз өмір сүру мүмкін емес орта, екіншіден, бір жайт жүргізіліп жатқан жер, - деп анықталады [199]. Қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігінде «шарт» ұғымына келесідей анықтама берген [200]. «Шарт дегеніміз бұл тәуелді болатын жағдай; өмір сүру барысында іс-әрекеттің белгілі бір саласы бойынша қалыптасқан ережелер; бір іс-әрекеттің жүзеге асырылу жағдайы; маңызды мәліметтер мен талаптар».

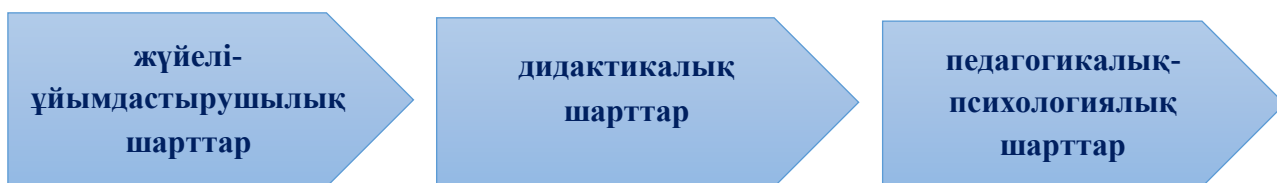
«Шарт» – психологиялық категория ретінде, психикалық даму контекстінде ұсынылады және психологиялық дамуды анықтайтын, оны жеделдетіп, не шегендіретін, даму үрдісіне, динамикасына, және нәтижесіне ықпал ететін ішкі және сыртқы себептердің жиынтығы арқылы ашылады [201]. Ал, педагогикалық категория ретінде шарт – мақсатты құрылған жағдай, онда педагогке оқу-тәрбие жұмысын тиімді іске асыруға көмектесетін психологиялық-педагогикалық факторлардың (қарым-қатынас, құралдар, т.б.) жиынтығы болып табылады [202].

Сонымен, «шарт» жалпы ғылыми ұғым ретінде, педагогикалық тұрғыда әртүрлі сипатталуы мүмкін:

- 1) шарт – себептердің, жағдайлардың, объектілердің және т.б. жиынтығы;
- 2) аталған жиынтық оқыту, тәрбиелеу, дамытуға ықпал етеді;
- 3) шарттардың ықпалы дамыту, тәрбиелеу және оқыту үрдістерін жеделдетеді немесе шегендіреді, сонымен қатар оның динамикасы мен нәтижелерне ықпал етеді.

Жоғарыдағы ойды қорытындылай келе, педагогика ғылымында шарт - адамның қалыптасуына, оның мінез-құлқының тәрбиеленуі мен оқуының және адами дамуының негізгі қозғаушы әлеуметтік, ішкі және сыртқы факторлардың кешені болып табылады екен.

К.О. Казиев өз зерттеулерінде педагогика теориясы мен тәжірибесінде қалыптасқан педагогикалық шарттардың типологиялық жіктемесін төмендегідей бөліп көрсетеді:

Сурет 11

Біріншіден, жүйелі-ұйымдастырушылық шарттар (В.А. Беликов, Е.И. Козырева, С.Н. Павлов, және т.б.) жоғары кәсіптік білім беру жүйесіндегі дәстүрлі және заманауи сипаттағы оқу және оқулан тыс іс-әрекеттердің әртүрлі үлгілерін ықпалдастыруға, пәнді оқыту кезінде интерент-ресурстарын және қосымша құралдарды пайдалануға мүмкіндік беретін оқыту үдерісін ұйымдастыру, педагогикалық жүйенің процессуалдық аспектісін басқару, жүзеге асырылатын үдерістің құрылымын есепке ала отырып, құрастыру жатады.

Екіншіден, дидактикалық шарттар (М.В. Рутковская) білім беру үдерісінің мақсатқа бағыттылығын және тиімділігін, тұтастығын сақтауды қамтамасыз ететін оқу әрекетінің ішкі ерекшелігін, басқаруды жүзеге асыратын сыртқы жағдайлардың жиынтығын білдіреді. Дидактикалық шарттардың негізгі қызметі білім беру міндеттерін тиімді шешуді қамтамасыз ететін оқыту үдерісіндегі педагогикалық өзара әрекеттестік мазмұнын, формасын, әдістерін, құралдарын таңдау және жүзеге асыру болып табылады. Дидактикалық мақсатқа жету үшін мынадай жағдайлар қажет: оқытуды ұйымдастыру формаларын, әдістері мен тәсілдерін, мазмұнын таңдау, сондай-ақ дербес танымдық белсенділігін қамтамасыз ететін жұмыстардың әдістері мен вариативті формаларының жүйесін дайындау, бағалау жүйесінің ашықтығы мен қолжетімділігі, білім мазмұны мен оның нәтижесіне жетуге қойылатын талаптарды сақтау жағдайында оқыту үдерісін диалогтандыру және т.б.

Үшіншіден, педагогикалық-психологиялық шарттар (Н.В. Журавская, А.В. Лысенко, Н.М. Яковлева және т.б.) білім беру үдерісінің тиімділігін арттыратын ортаның материалдық-кеңістіктік мүмкіндіктерінің жиынтығы, олар педагогикалық үдерістің субъектілерін тұлғалық дамытуға әсер ететін педагогикалық іс-шараларды қамтамасыз етеді. Бұл шаралардың негізгі қызметі тұлғаны дамыту, тәрбиелеу және оқытудың нақты сипаттамасын өзгертуді және жаңадан жасауды қамтамасыз ететін педагогикалық өзара әрекеттесу шараларын ұйымдастыру болып табылады. Педагогикалық жүйе субъектілерінің тұлғасын дамытуға бағытталған, яғни педагогикалық жүйенің тұлғалық аспектісіне әсер етеді. Педагогикалық-психологиялық шарттар жиынтығы педагогикалық процесс субъектісінің жаңғыртылған тұлғалық сипатының құрылымына сәйкес таңдап алынады [203].

А.К. Маркова кәсіби іс-әрекеттегі тәжірибені қалыптастыру мәселелерін зерттей отырып, келесі педагогикалық шарттарды ұсынады:

- 1 - оқу пәндерінің кәсіби бағыттылығы;
- 2 - оқу материалының мазмұны;
- 3 - студенттердің қажетті теориялық білімнің болуы,

- 4 - олардың өз бетінше жұмыс жасауға қабілеттілігі,
- 5 - танымдық қызметке деген қызығушылық,
- 6 - студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін біртіндеп күрделендіру,
- 7 - оқу-танымдық іс-әрекетіне ағымдық бақылау жасау,
- 8 - студенттердің зияткерлік-шығармашылық іс-әрекетінде қалыптасқан тәжірибесіне деңгейлік баға беру,
- 9 - оқу ісі барысында өзекті мәселелердің болуы,
- 10 - оқу ісі барысында кәсіби іс-әрекеттің шынайы жағдайларына ұқсату,
- 11 - студенттердің зияткерлік әлеуетінің іс-әрекеттегі тәжірибесін қалыптастыруға индивидуалды-дифференциалды талдау жасау [204].

Тәрбиені ұйымдастырудың педагогикалық шарттарына Ш.Т. Таубаеваның пікірінше әдіс-тәсілдер, мақсат, міндет, мазмұн, амал-құралдар және нәтиже жатады. Ш.Т. Таубаева сонымен бірге, тәрбиеге әсер етуші шарттарды да (материалдық-техникалық, мотивациялық, кадрлық, ғылыми-әдістемелік, қаржылық, ұйымдастырушылық, нормативтік, құқықтық және ақпараттық) қарастырып өткен. Жоғарыда келтірілген анықтамаларды талдай отырып, біз олардың бір-біріне қарама-қайшы келмейтінін, нақты педагогикалық құбылыстарды түсінуде, педагогикалық зерттеу мақсаттарының ерекшелігіне байланысты, оның көп түрлілігін байқап отырмыз.

Ж.К. Глешева Қазақстан мен АҚШ мемлекеттерінің оқыту және даярлау ерекшеліктеріне тоқтала отырып, екі елдегі болашақ маман даярлаудың тиімді және тиімсіз жақтарын ескере отырып, Қазақстан қоғамында жас ұрпақты тәрбиелейтін болашақ мамандардың қоршаған орта туралы білімі мен маман ретінде шеберлігін қалыптастыру үшін төмендегідей педагогикалық шарттарды:

- болашақ мамандардың экологиялық дайындығын қалыптастыруда маңызды және қажетті шарттардың бірі жоғары оқу орында пәндердің экологиялық мазмұнын ашып, оны тұрақты даму тұжырымдамасы негізінде ұйымдастыру;

- теориялық білім беруде «адам - табиғат» қарым-қатынасын «субъект-субъект» ретінде ұйымдастыру;

- жоғары оқу орнының оқу жоспары ерекшеліктеріне қарай теориялық білімді практикалық іс-әрекетпен бекіту;

- теориялық және практикалық шараларды ұйымдастыруда студенттердің балалармен бірге жұмыс істеуін қамтамасыз етуді ұсынады.

Авторлардың пікірлерінше психологиялық-педагогикалық шарттардың негізгі қызметі педагогикалық жүйенің жеке тұлғалық аспектісіне әсер ете отырып, жеке тұлғаның дамуы, тәрбиесі мен оқытудың нақты сипаттарымен қамтамасыз ететін педагогикалық әсер етуді ұйымдастыру. Психологиялық-педагогикалық шарттар жиынтығы педагогикалық үдеріс субъектілерінің жеке тұлғалық сипаттамалары құрылымын есепке алуымен таңдалады.

Олай болса, психологиялық-педагогикалық шарттардың, педагогикалық үрдістің объектілері мен субъектілері: оқытушылар, білім алушылар тұлғаларына әсер етуші педагогикалық шараларды қамтамасыз ететіндігін байқаймыз. Оларды біз болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің

экологиялық құзыреттілігін дамытуда қажетті деңгейіне қол жеткізуді қамтамасыз етуге бағытталған жоғары кәсіби білім беру кеңістігіндегі өзара байланысты шаралар жиынтығы ретінде көреміз.

Біздің нысанамыздағы мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттарын қарастырған ғалымдардың еңбектерін 12 суретте қарастырамыз.

Л.А. ЯКОВЛЕВА	А.С. ЖДАНОВА	А.А. НЕСТЕРОВА
- экологиялық білім беру мазмұны модульдік және аксиологиялық тәсілдердің талаптарын ескере отырып құрылуы; - мектепке дейінгі мекемелердің болашақ педагогтерін кәсіптік оқыту кезеңдерінде экологиялық-бағытталған қызметтің әр түрлеріне тарту;	- ақпараттық экологиялық талаптарын ескере отырып құрылуы; - пәндік-әдістемелік ерекшелік талаптарын ескере отырып құрылуы;	- пәнаралық интеграцияны жүзеге асыру; - әртүрлі экологияландырылған бағыттағы (танымдық және көркем-эстетикалық, ойын, табиғатты қорғау т.б.) іс-шараларға тарту; - кәсіби даярлауда оқытудың белсенді әдістерін қолдану және белсенді практикалық қызметін ұйымдастыру;

Сурет 12

Л.А. Яковлева мектепке дейінгі ұйым маманын кәсіби даярлауда ұсынған педагогикалық шарттар студенттердің табиғи әлемге эмоционалды-құндылықты қатынасы олардың экологиялық санасының қалыптасуына негізі болады деп түсіндіреді. А.С. Жданова болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін қалыптастыру, экологияландырылған педагогикалық қызмет субъектісінің интеграцияланған кәсіби сапасын қалыптастыруға мүмкіндік беретіндігін көрсетеді. А.А. Нестерова болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігінің мәні мен мазмұнын аша отырып, кәсіби даярлауда оқытудың белсенді әдістерін қолдану және белсенді практикалық қызметін ұйымдастыру тиімді деп ұсынады.

Маманның экологиялық құзыреттілігі – өмірде «адамнан-қоғам- табиғат» қалыптасқан экожүйеде өзара толерантты қарым-қатынас жасауға, дұрыс қатынас орнатуға, келісімге келе отырып өмір сүруге мүмкіндік жасайды. Осы танымдық қабілеттер мен сапалық қасиеттер кәсіби дайындық кезеңде дамып, шыңына жетеді деп түсінеміз. Осы мақсатқа жетудегі педагогикалық шарттар жиынтығы бірнеше жолмен анықталады: біріншіден, тұлғаны дамытатын, қалыптастыратын сапасының мәні және мазмұнымен, (яғни білім берудің базалық тұғырларын таңдау негізі ретінде); екіншіден, ортаның ерекшелігі, ұйымдастыру шарттары және білім беру мекемесінің (ЖОО) субъекттерімен. Сондай-ақ, зерттеу барысында педагогикалық шарттарды болашақ мамандардың өздігінен білім алуға даярлығын қалыптастыруда ұстанатын негізгі шартталған қағидалары тұрғысынан қарастыра отырып, мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудағы педагогикалық шарттарды айқындауда, келесі қағидаларды басшылыққа аламыз:

1. Экологиялық білімді пәнаралық байланыста жүзеге асыра отырып беру. Мұның әдіснамалық негізі «адам-қоғам-табиғат» жүйесінің бірлігінің

жаратылыстану, қоғамдық, техникалық ғылымдардың бір-бірімен байланыстығында жатыр. ЖОО оқытылатын барлық пәндердің басын біріктіретін жинақтаушы идея ретінде қызмет атқарылуы тиіс. Яғни жеке пәндерді экологияландыру оқыту мен тәрбие беру процестерінің бірлігін қамтамасыз ететін пәрменді құралына айналады.

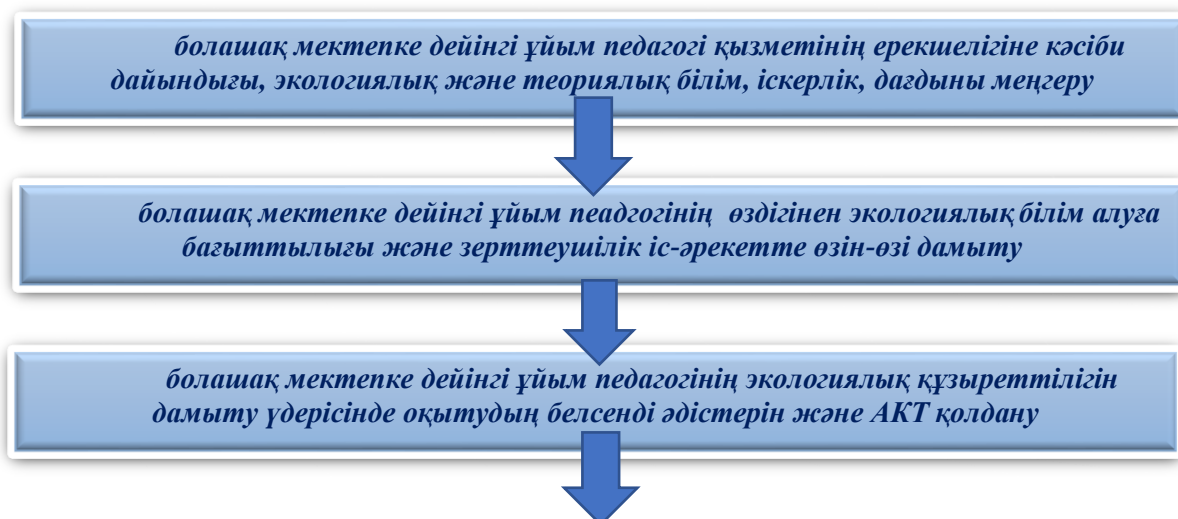
2. Экологиялық білім беруде жүйелілік және үздіксіздік принциптерін қолдану. Мұның мәні адам дүниеге келгеннен соңғы сәтінне дейін жалғасуы керек. Бұл жасерекшелігіне сай берілетін экологиялық білім мен тәрбиенің мазмұны, тиімді әдіс-тәсілдері, ұйымдастыру формалары анықталып, жүйеленуі тиіс.

3. Табиғатты сақтау мен жаңартуға байланысты экологиялық проблемаларды әлемдік, жеке және өлкелік деңгейде түсінетін дәрежеге жеткізу, оқыту процесінде олардың өзара байланысын ашып көрсету.

Осы қағидалар негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға ықпал ететін педагогикалық шарттар кешенін құру барысында келесі жағдайлар нақтыланды:

- қоғамның жоғары кәсіби мектепке әлеуметтік тапсырысын;
- ЖОО-дағы оқу-тәрбие үрдісінің ерекшелігі мен зерттеліп отырған сапаны қалыптастыру үшін пайдалану мүмкіншіліктерін;
- құзыреттілік тәсіл негізінде жүйелілік, синергетикалық, аксиологиялық, тұлғалық іс-әрекеттік, тұғырлардағы жетекші идеясы;
- болашақ мамандардың өздігінен білім алу іс-әрекетінің өзін-өзі дамытудағы зерттеушілік сипаты, сонымен бірге АКТ жұмыс істеу құралдары мен технологиялары.

Кәсіби құзыреттілікті дамыту саласындағы ғылыми зерттеулерге талдау жасау нәтижесінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың негізгі педагогикалық шарттарын анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен, мамандар даярлау сапасын көтеру және нарықтық экономикадағы жұмыс берушілер талаптарына сәйкес болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мақсатында келесідей педагогикалық шарттарын 13-суретте ұсынамыз.

Сурет 13

Біз ұсынып отырған педагогикалық шарттар мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда мамандық ерекшелігіне бағытталып, оның интеграцияланған экологиялық білімдерден құралған сауаттылығына және оны тиімді іске асырудығы әдістемелік-технологиялық мәселелерді шешуді; қоршаған ортаға құндылықты бағдарлан тәрбиелік қарым-қатынасындағы экологиялық мәдениетімен; тұлғаның өмірлік тіршілік кезеңінде бағытталған іс-әрекеті экологиялық қызметін қарастырады. Олардың барлығы бір-бірімен өзара тығыз байланыса отырып, зерттеу мәселесін тиімді шешуге қызмет етуі ойластырылған.

Сондай-ақ, жоғарыдағы педагогикалық шарттарды іске асыруда төмендегі жағдайлардың орындалуына көңіл бөлінуі тиіс:

- экологиялық құзыреттілікті дамытуда пәнаралық интеграцияны жүзеге асыру;
- экологиялық білім беруде ұлттық құндылыққа негіздеу;
- қоршаған ортаға бағалы көзқарасты қалыптастыруда аймақтық өлкетану іс-әрекеттерін ұйымдастыру;
- «Мектепке дейінгі ұйым маманының экологиялық құзыреттілігі» элективті курсына болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда пайдалану.

Жұмысымызды әрі қарай жоғарыда аталған педагогикалық шарттарды негіздеумен жалғастырамыз.

– ***болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогі қызметінің ерекшелігіне кәсіби дайындығы, экологиялық және теориялық білім, іскерлік, дағдыны меңгеру;***

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің өзінің кәсіби қызметінің ерекшелігін және маңыздылығын түсіну және тәжірибелік іс-әрекетті орындауға қажетті теориялық білім, іскерліктер мен дағдыларды меңгеруі кәсіби біліктілігін жетілдірудің маңызды шарты екендігі анық. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтері өзінің болашақ кәсіби қызметіндегі іс-әрекетінің ерекшелігін қаншалықты нақты білсе, соншалықты деңгейде оның орындалуын тиімді, әрі сапалы жүзеге асыра алады. Педагогикалық қызметіндегі іс-әрекетінің сапасына әділетті баға береді. Өзі таңдаған мамандығы бойынша болашақта атқаратын кәсіби іс-әрекетінің мақсаты, міндеттерін нақты білу арқылы өзінің кәсіби біліктілігін жетілдіруге мүмкіндік алады. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін жоғары білім беру жүйесінде өз мамандығының мәні мен мазмұнын түсінуге, қоғамның сұранысын жеткізу және жалпы білім беру пәндері, базалық

пәндер және бейіндеуші пәндер негізіндегі теориялық біліммен қаруландыру қажет.

Алған теориялық білім, іскерлік, дағды кәсіби тапсырмаларды сәтті орындау үшін жұмсалатын мазмұнды қор. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби құзыреттілігін дамытуда олардың практикалық қажеттіліктері, теориялық-әдістемелік білім деңгейі есепке алынады. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби құзыреттілігін дамытудың кәсіби педагогикалық ерекшелігіне сай:

- коммуникативтік, танымдық, шығармашылық, әлеуметтік білім, білік және дағдыларын қалыптастыру;

- мектеп жасына дейінгі баланың өмірін қорғауды және денсаулығын нығайтуды және олардың экологиялық тұрғыдан әлеуметтенуін қамтамасыз ететін заттық-кеңістіктік дамытушы орта құру;

- жас ерекшеліктеріне қарай мектепке дейінгі экологиялық білім беруде сабақтастығы мен үздіксіздігі ұстанымдарын қамтамасыз етуде;

- экологиялық білім мазмұнында мектеп жасына дейінгі балалардың зияткерлік, әлеуметтік және тұлғалық дамуына бағытталған білім беру салаларын кіріктіру;

- экологиялық білім беруде инновациялық әдістер мен технологияларды қолдану, тәрбиелеу, дамыту және оқыту міндеттерінің бірлігін қамтамасыз етуде;

- мектепке дейінгі ұйым мен отбасының бірлескен ынтымақтастығы, мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеуде ата-аналар қауымдастығының қажеттілігін қанағаттандыруда теориялық білім, іскерлік, дағдыны меңгеруі.

Мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби құзыреттілігі бір деңгейде қалмауы тиіс, ол әлеуметтік, қоғамдық өзгеріске сай дамып, толығып отыруға міндетті. Ол қазіргі таңдағы мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің лауазымдық деңгейіне сай кәсіби құзыреттілігін жоғарылатып, *«шебер педагог»* тұлғасына айналуы тиіс деп есептейміз. Өмірлік болмысында, еңбек жолында үздіксіз даму динамикасы бойынша әлемдік немесе отандық кәсіби құзыреттілік стандарттарынан қалыс қалмауы қажет.

Бұл өз кезегінде, келесідей шартты тудырады: - ***болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің өздігінен экологиялық білім алуға бағыттылығы және зерттеушілік іс-әрекетте өзін-өзі дамыту;***

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби өздігінен экологиялық білім алуға бағыттылығы белгілі бір қажеттілігі немесе қызығушылығынан туындайды. Болашақ маманның кәсіби өздігінен экологиялық білім алуға даярлығы, қоғамдағы немесе қоршаған ортада болып жатқан жағдайларды бағалау негізінде өзіндік экологиялық іс-әрекетте жүзеге асуы мүмкін емес. Ақпаратты өздігінен меңгеру барысында, толық түрде, өзінің қабілеттерін, қажеттіліктері мен ұмтылыстарын түсіне отырып, өзіндік дамуы үшін, сонымен бірге қоршаған ортаға бейімделуде өзін субъект ретінде сезінуден пайда болады. Ал өздігінен білім алуда меңгерілетін нысандарды, үдерістерді, құбылыстарды өзіндік іс-әрекеттің нысандары ретінде қабылдап, өзгеріске деген ұмтылыс

негізінде жүзеге асырады. Сол себепті алдымен олардың өздігінен білім алуға бағыттылығының қалыптасуы қажет. Өздігінен білім алу негізінде өзін-өзі дамыту, олардың кәсіби тұлғалық жетілуінде ұстанымдық бағытқа айналуы шарт.

Болашақ маман кәсіби өздігінен білім алуда ұстануға тиіс бағыттары төменде көрсетілген:

- өз алдына мақсат қоя білуі;
- мақсатқа сай жоспар жасауы;
- мақсатқа жетуге жаңа білімді (теориялық) ізденуі немесе болуы;
- өздігінен білім алуға дағдының қалыптасуы;
- уақытын ұтымды пайдалану;
- өздігінен білім алу ортасын құра білуі;

Өздігінен экологиялық білім алу ортасы - ақпараттық, мобильдік, техникалық, оқу-әдістемелік қамтамасыздандырумен байланысты. Өздігінен экологиялық білім алу ортасы - педагогикалық жүйеде немесе кез-келген қоғамдық орта, ұйымда қамтамасыз ету құралы бола алады.

Өздігінен экологиялық білім алу болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің өз практикасында қолдана алуға, әдістемені жетік меңгеруге жағдай жасайды. Нәтижеде болашақ маман жетістікке жетеді. Осы аталған талаптарға оның түрткісінің, қажеттілігінің, қызығушылығының, ынтасының болуы, оны өзінің сана-сезімі арқылы сүзгіден өткізіп, санасына құюға, өзіндік белсенділігін арттыруға өзін-өзі бақылауға, өзін-өзі бағалауға, өзін-өзі дамытуға ерік-жігерінің болуы қажет. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда зерттеушілік іс-әрекетте өзін-өзі дамыту: педагогикалық іс-әрекетте және теориялық зерттеулер барысында аудиторияда және аудиториядан тыс уақытта жүзеге асырылады. Зерттеу жобалық іс-әрекетте өзін-өзі дамытуға даярлығын қалыптастырудың құралы ретінде: әртүрлі оқу пәндерінің материалдары негізінде түрлі жобалармен жұмыс жасауы, семинар практикалық дәрістерге дайындалу, конференцияларға қатысуын атасақ болады.

Бүгінде зерттеушілік іс-әрекетте өзін-өзі дамыту формаларына пікір-талас, зияткерлік сайыстар мен ғылыми конференциялар да жатады. Е.С. Полат, И.А. Сасова, И.В. Сергеев және т.б. ғалымдардың тұжырымы бойынша жоба әдісі жеке, аудиторияда, топта, аудиториядан тыс іс-әрекеттерде де жүзеге асырылады. Мұнда ең алдымен, білім алушылардың қызығушылығы мен қажеттіліктеріне, жобаны орындаудағы психологиялық оңтайлы талап-ережелеріне сай жасалынуы тиіс. Жобалауда педагог өте маңызды рөл атқарады. Ол білім алушылармен бірлесе отырып жобамен жұмыс жасайды. Оқытушы сонымен бірге оқытудың субъектісі болып саналатын білім алушы ұстанымының өзгеруіне негізделетін басқа қызметтерді атқарады, атап айтсақ: ұйымдастырушылық және кеңес беруші.

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту үдерісінде оқытудың белсенді әдістерін және АКТ қолдану;

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда, тағы бір маңызды педагогикалық шарт - оқытудың интербелсенді әдістерін жүйелі түрде қолдану және АКТ-мен өзара сабақтастыра отырып пайдалануға машықтандыру. Мұндай сипаттағы әдістер білім алушыларға ақпаратты қабылдауға және есте сақтауға көмектеседі, тәжірибелік жұмыста іскерлік пен дағдыны бұрын қабылданған білімдерге сәйкес құруға мүмкіндіктер жасайды. АКТ құралдарының қоғамдағы өмір сүру дағдысына енуінің нәтижесінде олардың көмегімен оқу-әдістемесін жетілдіру, ғылыми-зерттеу іс-әрекеттерін модельдеу, виртуалды оқу сабақтарын жүргізуде қолжетімділік деңгейі артады. Ал оқытудың белсенді әдістері проблемалық мәселелерді, іскерлік және рөлдік ойындар, топтық пікірталас, миға шабуыл, әлеуметтік-психологиялық тренингтерді қамти отырып, білім алушыларды белсенді ізденушілік әрекеттерін іске қосады. Демек, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда өзінің кәсіби қызметіндегі мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие беру өзектілігін ұғынуы және тәжірибе барысында экологиялық тақырыптағы кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыру үшін керекті теориялық білім, іскерліктер және дағдыларды меңгеруіне аталған әдістердің маңызы зор.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту үдерісінде оқытудың белсенді әдістерін және АКТ қолдану үшін келесідей болуы шартты:

- ашық ақпараттық ресурстардың болуы;
- кітапхана қорларын ғаламтор желісі арқылы еркін қолдана алу мүмкіндігі;
- мобильді құралдарды оқу үдерісінде қолдануы;
- оқу материалдарының анимациялық, мультимедиялық компоненттерінің болуы.

Оқу пәндері бойынша оқытудың белсенді әдістерін және АКТ қолдану оқытушылар мен болашақ маман арасында қарым-қатынастық байланыс аумағы кеңейе түседі. Оқытушылар үшін білім беру ресурсы кеңейеді, болашақ мамандардың білім алу мониторингі автоматты түрде жүргізіліп, оқу материалдарын жеткізу тәртіпке келтіріліп, оқу үдерісін болашақ мамандардың қажеттілігіне қарай қарастыруға мүмкіндік алады, дәріс сабақтары қарым-қатынастық формаға ауыстырылады. Бүгінде экологиялық білім беру үдерісінің ерекшеліктері, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің өмір сүрген ортасына, сонымен қатар, заманауи технологиялардың түрлерін (ғаламтор желісі, мобильді құралдарды, электрондық оқулықтарды, мультимедиа, презентациялық технологияларды, интерактивті тақтаны) қолданып меңгеруімен көрініс табады. Педагогикалық үрдістегі цифрлық технология бағыты бұл көпшілікке қарым-қатынас құралдарының - теледидар, баспасөз, бейнежазба, мобильді құралдар ғаламтор желісі және т.б. материалдары негізінде білім алу болып табылады. Болашақ маманның мүмкіндіктеріне сәйкес қолданылатын электронды оқу материалдарын дайындау формасы әрі құралы ретінде: электронды энциклопедиялар базасы мен оқу курстары жүктелген әлеуметтік желілер, жалпы электронды кітапханалардағы оқу құралдары мен Web-

технологиялар, презентациялық слайд технологиялары, интербелсенді тақталар, ғаламтордың ғылыми материалдарды іздестірудегі жаһандық жүйесі (www-бүкіл әлемдік ғаламтор сервисіндегі Scopus, ERIC, Google scholar, sciens research portal, eLIBRARY), ашық онлайн курстар, Web-бинар сабақтар, мобильді қосымшаларын жатқыза аламыз. Мұндай технологияны қолдану бір мезгілде анимацияны, дыбысты, графиканы, бейнені, мәтінді, санды көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен, АКТ алуан түрлері арқылы интербелсенді түрде, білім алудың мазмұнын - ұсынылатын дидактикалық бағдарламалық құралды атаймыз. Мұндай құралдарды біріктіре отырып қолдану, экологиялық білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруға, оны сапалы жүзеге асыруға ықпал етеді деп тұжырымдаймыз.

- экологиялық міндеттерді шешуде теориялық білімін тәжірибелік өндірісте пайдалану үшін практикалық қызметін ұйымдастыру;

Кәсіби біліктілікті жетілдіруде білім алушылардың теориялық білімін өндірісте тәжірибелік біліммен бекіту үшін өндірістің базасын ұтымды пайдалану шартының маңыздылығына тоқталамыз.

Қазіргі таңдағы жоғары кәсіби білім беру жүйесінде білім алушыларға терең теориялық білім берумен қатар, сол білімді тәжірибеде нақты педагогикалық қызметте, бес білім саласы («Денсаулық», «Қатынас», «Таным», «Әлеумет», «Шығармашылық») бойынша ұйымдастырылған оқу қызметтерін өткізуде тиімді пайдалануға үйретуде өте маңызды. Кейде болашақ маман үшін мектепке дейінгі ұйым мекемесінің ұжымына, ұжымның өзіндік талап ережелеріне, педагогикалық қызметте атқаратын тікелей кәсіби міндеттеріне психологиялық бейімделуі ұзақ уақытқа жалғасуы мүмкін. Бұл жеке тұлғаның психологиялық, танымдық ерекшеліктеріне тәуелді екендігі белгілі. Егер жоғары кәсіби білім беруде берілген теориялық білімдерді өндірісте тәжірибелік дәрістермен уақытында бекітіп отыруға арнайы тәжірибелік базалар құрылып, өндірістің ресурстық, материалдық-техникалық базасын ұтымды пайдалануға көшсек кәсіби біліктілігі жетілген маман дайындайтынымыз анық. Ал бұл үдеріс дуальды оқытуды іске асыруға қатысатын үш жақты тараптың пайдасына шешіледі. Осы бағытта мемлекетімізде жұмыс жасалып, тәжірибеге еніп келеді.

Қазіргі жоғары кәсіби білім беру жүйесі үшін дуальды оқытуды іске асыру арқылы университеттер жоғары кәсіби маман дайындаудағы күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік алып отыр. Біріншіден, теориялық білімді тәжірибемен ұштастыра алатын, жұмыс берушілердің талаптарын толық қанағаттандыратын кәсіби біліктілігі жетілген, бәсекеге қабілетті мамандар дайындайды. Екіншіден, қазіргі технологияның қарқынды дамыған заманында, заманауи технологияларды меңгеруде өндірістен қалыспай меңгеруге мүмкіндік жоғары, себебі, күнде бір жаңа технология шығып жатқанда ағымға ілесіп қалып қоймау өте қиын, артық шығынға ұшырататын және сапаны төмендететін үдеріс.

Десек те шетелдік тәжірибедегідей 1-курстан бастау алып, соңғы курстарда толық қанды маман ретінде қызмет ететіндей дәрежеге жеткізу, қоғамдағы мектепке дейінгі ұйымдардағы келеңсіз жағдайлардың алдын алуға және

болашақ маманның өз қызметінің ерекшелігін танып-білуге, жұмысқа орналасу көрсеткішінің жоғарылауына мүмкіндік береді деп ойлаймыз.

– болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық бағытталған қызмет түрлеріне тарту;

Л.А. Яковлева экологиялық бағытталған іс-әрекет арқылы, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда әлеуметтік (қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуін үйлестіру және оңтайландыру) маңызды мақсатқа жетуіне ықпал ететін саналы, әрі ерікті қызметі деп атайды. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда экологиялық бағытталған қызмет түрлеріне тарту маманның білімінің тереңдеуіне, олардың экологиялық көкжиегінің кеңеюіне, қоршаған ортаға үйлесімді әсер етуі мен экологиялық дағдарысты дұрыс бағалай алуы қалыптасатындығын және экологиялық проблемаларды практикалық шешуге өзіндік қатысу тәжірибесі жинақталатындығын көрсетеді.

«Экологиялық бағытталған қызмет» ұғымының мазмұны туралы Е.М. Карпенкова мынадай түсінік береді: «қоғам мен табиғаттың» өзара әрекеттесуін оңтайландыруға бағытталған әр түрлі іс-шаралардың нақты экологиялық аспектілерін білдіретін интегративті ұғым ретінде сипаттайды. Практикалық тұрғыдан алғанда, экологиялық бағыттағы қызмет - бұл адамның қайта құрылуы мен экологиялық мақсаттары бар өндірістік қызметі, яғни оның ықтимал теріс салдарын болжай отырып, табиғатты пайдалану. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық бағытталған іс-әрекеттері арқылы біз әлеуметтік маңызды мақсатқа жетуге ықпал ететін қарым-қатынастарды үйлестіру және оңтайландыру, қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттестігі, оның барысында олардың экологиялық және танымдық мүдделерін дамыту, экологиялық білімді тереңдету және экологиялық көкжиегін кеңейту, балалардың экологиялық тәрбиесінің педагогикалық міндеттерін практикалық шешуге жеке дара қатысу тәжірибесін айтамыз.

Әр түрлі экологиялық бағытталған іс-шаралар: танымдық, еңбек, ойын, көркем-эстетикалық, акциялар, экскурсиялар, қаланы абаттандыру бойынша тәуелсіз немесе экологиялық ұйымдармен бірлескен жұмыс, экологиялық іс-шараларға және басқа да әлеуметтік пайдалы іс-шараларға қатысу болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің өсімдіктер мен жануарлардың өмір сүруіне қажетті жағдайларды, табиғатпен практикалық өзара әрекеттесудің дұрыс тәсілдерін, яғни шығармашылық процеске қатысуға мүмкіндік алады.

Білім алушылардың кәсіби біліктілігін жетілдіруде аудиториядан тыс жұмыстардың да маңызы орасан зор. Жоғары кәсіби білім беру жүйесінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің балабақшаларда ұйымдастырылатын түрлі (педагогикалық, оқу-танысу, өндірістік) іс-тәжірибелері аптасына бір күндіктен, бірнеше апта, бірнеше ай аралығында курстық ерекшеліктеріне сай өткізіледі. Аталған шарттың ұтымдылығы білім алушылар ұзақ мерзімге созылған іс-тәжірибеден өтуі барысында жұмыс берушінің мекемесінде, бөлімдерінде тәжірибе жинауға, заманауи технологиялармен жұмыс істеуге және болашақ мамандықтарының өзіндік

ерекшеліктерін өндірісте жүріп меңгеруге мүмкіндік алады. Сондай-ақ мамандығының кәсіби біліктілігі мен дағдыларын меңгереді. Білім алушылар еңбек ұжымымен жүзедесіп, педагогикалық қызмет ету ортасына тез араласуына септігін тигізеді. Өздерін ұжымның бір мүшесі ретінде сезіне отырып, ұйымдастырылған іс-тәжірибенің арқасында мектепке дейінгі ұйым мекемелеріндегі тәрбиеші-педагог қызметкерлерінің кәсіптік, тұлғалық қасиеттерін тануына, болашақ мамандығының қыр-сырын терең меңгере отырып тұлғалық кәсіби сапаларының дамуы мен кәсіби біліктілігін жетілдіруге мүмкіндік алады. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін экологиялық бағытталған қызмет түрлеріне тарту табиғи объектілермен өзара әрекеттесу дағдыларын мақсатты дамыту қажеттілігімен байланысты. Мұндай дағдыларға организмдердің оңтайлы өмір сүру жағдайларын тану, зерттеу, болжау, жобалау және құру, экология саласындағы проблемалық жағдайларды шешуге араласу, түрлі акциялар мен экспедицияларға қатысу, мақсатты серуендер т.б. жатады. Сондай-ақ, қарастырылған бақылау, тәжірибелік сабақ барысында кәсіби педагогикалық шеберлік деңгейін арттыруға байланысты міндеттер де шешіледі, яғни әдістемелік іс-шараны ұйымдастыру қабілетін қалыптастыру, шығармашылық қабілеттерін, коммуникативті дағдыларын дамыту және т. б.

Ал мақсатты серуендер, эксперимент барысында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогін табиғаттағы оңтайлы мінез-құлық тәсілдерін жинақтауына, саябақтарға және қаланың басқа да ерекше қорғалатын аумақтарына экскурсиялар жасауға ықпал етеді. Олардың барысында барған объектілерге қарапайым мониторинг жүргізуді, экожүйедегі тіршілік иелеріне бақылау жүргізуге, өсімдіктерді жинау әдістері және т.б. меңгереді. Айта кету керек, ұсынылған мұндай жұмыс формалары студенттер үшін қызықты ғана емес, сонымен қатар тұрақты даму идеялары аясында табиғатпен өзара әрекеттесу бойынша практикалық іс-шараларға қатысу тұрғысынан тиімді болады деп есептейміз. Сонымен, біз айқындап отырған педагогикалық шарттар арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйымның педагогтерінің экологиялық құзыреттілігінің дамытылуына қол жеткізуіне жағдай жасайды деп түйіндейміз.

Келесі бөлімше де болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасап ұсынамыз.

2.3 Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі

Модельдеу тәсілі зерттеу мәселесінің жүйесін жаңғыртуға және зерттеуге мүмкіндік береді. Маман моделі - заман талабына сай даярлау үлгісі деп түсіну керек. Маман моделі біліміне, біліктеріне, дағдыларына қойылатын талаптарды анықтайтын құжат [205].

К.М. Беркимбаев педагогикалық жоғары білім беру жүйесінің моделін құрастыруда экологиялық бағдарланған модель төмендегілерді қамтуы керектігін айтады:

- қоғам тарапынан талаптарды ескеру: кәсіби даярлаудың сапасын;

- зерттеулердің негізгі идеясын оңтайландыру;
- даярлаудың мазмұны: ғылыми, арнайы кәсіби сипаттағы білім, іскерліктер мен дағдылар сипаты;
- болашақ маман даярлаудағы сапасын анықтау: негізгі өлшемдері, деңгейлерін ұсыну.

Білім беруді модернизациялау жоғары кәсіби білім беру мазмұны мен құрылымын түбегейлі өзгертуде. Өйткені жоғары кәсіби білім беру мақсаты - тек білімді ғана емес білікті, еңбек аренасында еркін бәсекеге қабілетті, мамандығын толықтай меңгерген, әлеуметтік тұрғыдан ұтқыр, өзгермелі уақыт ағымына лайықты, әрі икемді маман және құзыретті тұлға даярлау.

Осы орайда, А.И. Балабаева мектепке дейінгі ұйым педагогтерін даярлауда жаңа мазмұнының қажеттілігін:

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогін кәсіптік-тұлғалық қалыптастыруда жүйелікті сақтау, оны кең қолдану;
- отандық және шетелдік тәжірибелерді ескере отырып, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін даярлаудың бүгінгі талаптарына сәйкес қалыптасқан қағидаларын талдау;
- кәсіптік білім мазмұны құрылымының жаңа принциптері мен әдістемелерін пайдалану, оның негізінде кәсіптік практикалық оқу жоспарларының және бағдарламаларының жаңа модельдерін жасау;
- қазіргі оқыту технологиялары жөнінде түсініктері болып, жаңа білімді меңгеру дағдылары мен оны тәжірибеде қолдана білу керектігін көрсетті.

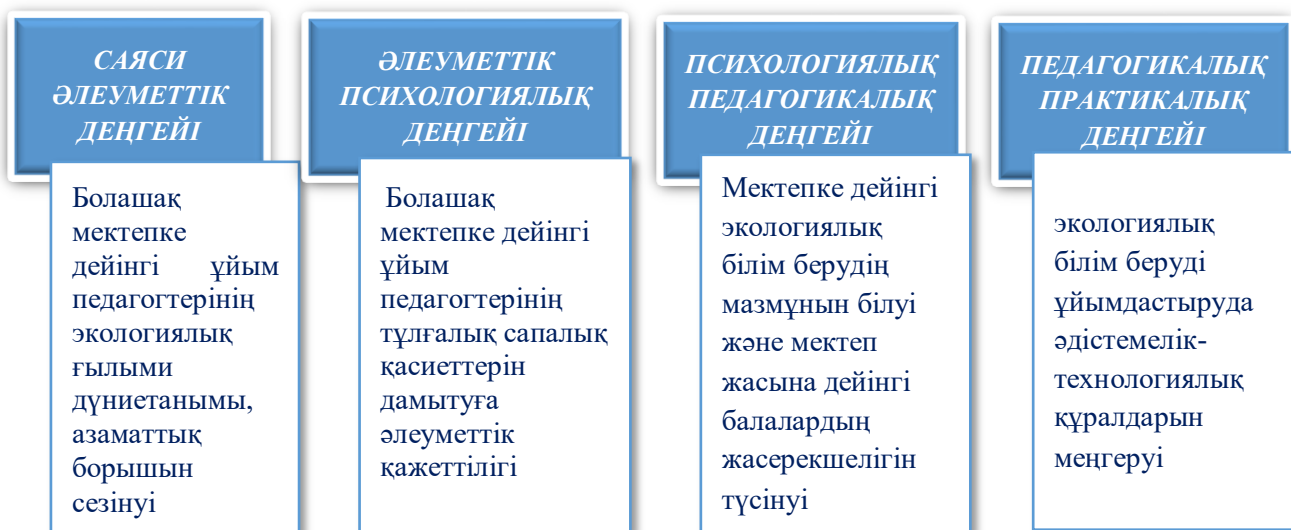
К.М. Беркимбаев болашақ педагог даярлауда:

- студенттерде білімді өздігінен табу іскерлігін, зиятты еңбектің мәдениетін тәрбиелеуді қалыптастыру;
- мамандарды даярлауда дифференциалды тұрғыдан қарастыруды іске асыру;
- білімгерлердің жеке даралық дамуын қамтамасыз ету үшін бағдарламаның баламалығын ұсыну қажеттілігін айтады.

Н.Д. Хмель тұтас педагогикалық үрдістің қозғаушы күші мен тәрбие механизмінде:

- жеке тұлғаны қалыптастыру тек тұтас педагогикалық үрдіс барысында қалыптасуы мүмкін, тәрбие механизмі «мұғалім-оқушы» (оқытушы-білім алушы) және «оқушы-мұғалім» (білім алушы-оқытушы);
- мұғалім мен оқушы (оқытушы мен білім алушы) өз араларында іс-әрекет алмасуы, нәтижеде жеке тұлғаны мақсатқа сай алған білімі мен тәрбиесі айқындалатындығын айтқан.

Біз болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасау үшін, жалпы педагогикалық үдерісті моделдеуге қатысты еңбектерге сүйене отырып, қарастырылған жүйелі ойлар негізінде зерттеудің төмендегідей өзектілігі анықталды:

Сурет 14

Біздің зерттеу мәселеміздің өзектілік тізбегі экологиялық білім беру негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделін құрастыруға мүмкіндік береді.

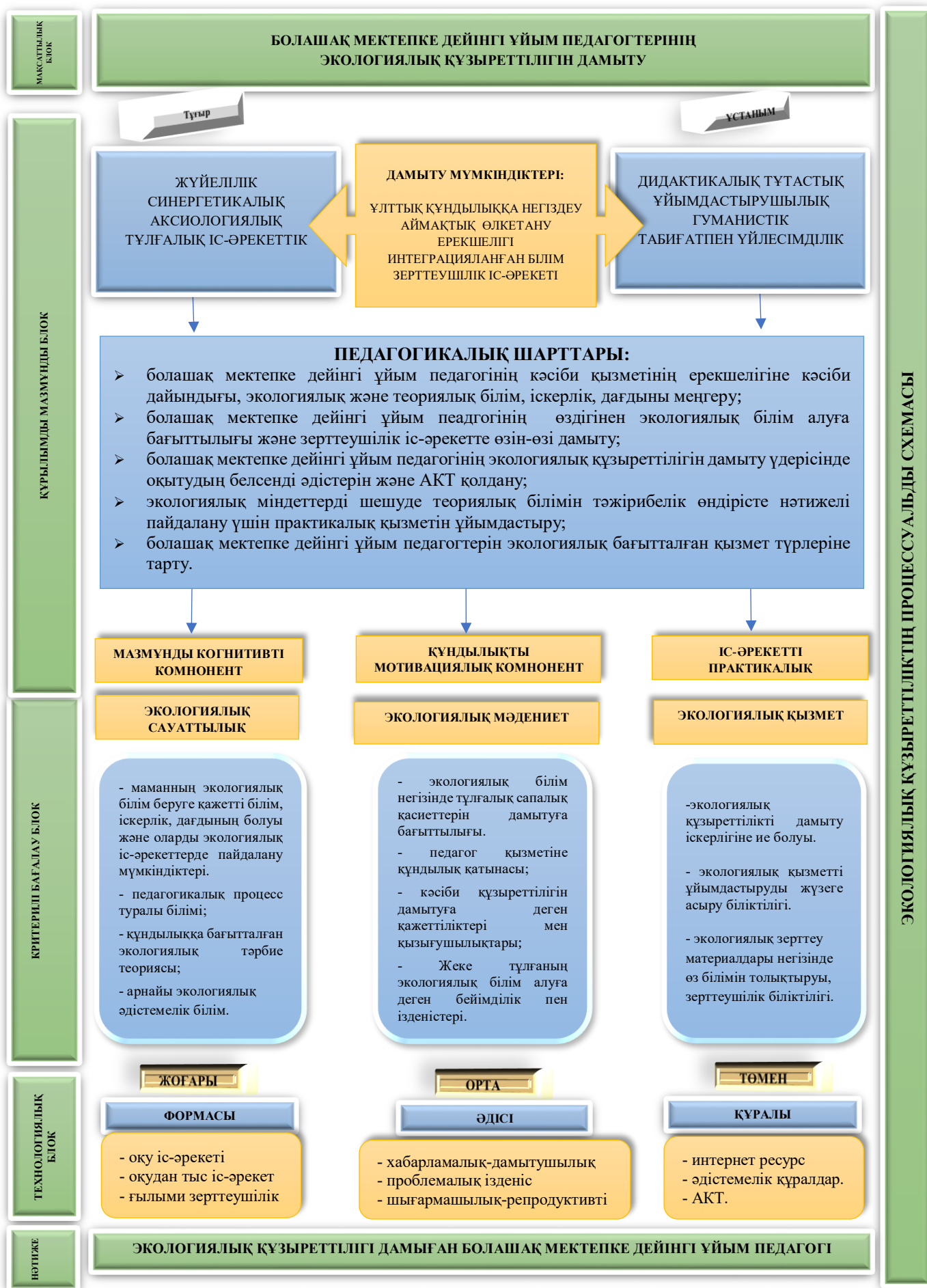
Зерттеу мәселеміздің міндетіне сәйкес, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдіснамалық негізі құзыреттілік тәсілге бағдарланған тұғырлар мен ұстанымдар, оның мүмкіндіктері мен оны іске асырудағы педагогикалық шарттары сипатталады. Экологиялық құзыретті тұлғаны дамыту үдерісінің компоненттері, іс-әрекет түрлері, динамикасы мен нәтижесі арасындағы байланыс болып табылатын экологиялық білім беру негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың *құрылымдық-мазмұндық моделі* дайындалды (сурет 18).

Ұсынылған құрылымдық-мазмұндық моделді жүзеге асырудың мақсаты экологиялық білім беру мүмкіндіктері негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту.

Құрылымдық-мазмұндық моделді дайындауда онда кәсіби құзыреттілікті дамытуға қойылатын қоғамдық талаптар, ЖОО тұтас педагогикалық процестің ұйымдастырылуы, экологиялық білім беру негізінде болашақ маманның экологиялық құзыреттіліктерін дамытудың негізгі критерийлері, көрсеткіштері, деңгейлері және т.б. көрініс табуы тиіс деген тұжырым басшылыққа алынды.

Осыған сәйкес, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі кіріккен құрылымды себепті, оның функционалдық байланыстарын оқыту теориясының эмприкалық мазмұнын дәлелдеу әдістері мен құралдарын айқындауда, оқыту теориясының тілін қалыптастыруда негізгі фактор ретінде, мемлекеттік тапсырысқа және қазіргі педагогикалық ЖОО мектепке дейінгі ұйым маманын даярлау талаптарына сәйкес құрылды.

Сурет 15 - Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымды-мазмұндық моделі

Экологиялық білім беру негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі *мақсаттылық, құрылымды-мазмұндық, критерийлі-бағалау, технологиялық және нәтижелік блоктарынан* құралды.

Модельдің *мақсатты блогі* болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудағы кәсіби білім, іскерлік деңгейін көтеруге, кәсіби мамандығының дербестігін ескере отырып кәсіби шыңдауға бағытталған. Мұндағы мақсат – *болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту*.

Модельді құру кезінде әр студенттің тұлғалық ерекшелігі ескеріле отырып, экологиялық құзыреттілікті дамытуға арналған әдіснамалық бағытын анықтауға мүмкіндік беретін тұғырлар мен ұстанымдар, педагогикалық шарттар мен оны іске асыру мүмкіндіктері *құрылымды-мазмұндық блокты құрайды*.

Жүйелілік тұғыр – жүйе түріндегі зерттеудің нысанын қарастыруға негізделген жұмыстың әдіснамалық бағдарын көрсетеді.

Синергетикалық тұғыр – «оқытушы мен студент» субъектілерінің біртұтастық ретінде арнайы, бірлесіп ұйымдастырылған іс-әрекетін анықтау және өзін-өзі дамыту жүйесі.

Аксиологиялық тұғыр – қоршаған ортадағы әлеуметтік объектілердің адам мен қоғам тіршілігіне құндылықты қарым-қатынасы.

Тұлғалық іс-әрекеттік тұғыр – тұлғаның жеке ерекшеліктерін, қажеттіліктерін, әлеуетті қабілеттерін ескере отырып, шығармашылық қабілеттерін үйлесімді және жан-жақты дамыту шарты ретінде қарастыратылады. Жеке тұлғаны қоршаған әлемді барынша тиімді түзетуші шығармашылық еңбекті ұйымдастыруға бағыттайды.

Сонымен әдіснаманың амалдарына сипаттама бере келе, философиялық тұрғыдан қарағанда жалпы тұлғада ізгіліктік (гуманистік) дүниетанымы қалыптасуы үшін рухани дамудың белгілі бір сатысынан өтуі тиіс. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік беретін келесідей ұстанымдарға мән берілді.

Дидактикалық тұтастық – объектінің жүйелік тұтастық ретінде қоршаған ортамен, сыртқы ортамен арақатынасында, жүйенің дидактикалық элементтерін, қасиеттерін, функцияларын және олардың тұтас шеңберіндегі орнын бөліп көрсету.

Ұйымдастырушылық ұстанымы – жан-жақты тұлғаны дамыту оның танымын, қажеттіліктерін бағыттап отыру, нәтижесінде өзі-өзіне баға беріп, кері байланыс арқылы әрі қарай өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін қарастыру.

Гуманистік бағыттағы ұстаным – «адам-қоғам-табиғат» байланысында көрініс табатын адамдардың ішкі жан дүниесінен туатын гумандық сезімдері мен іс-әрекеттері.

Табиғатпен үйлесімділік ұстанымы – экономиканы, жалпы адамзат қоғамын экологияландыру болып табылады.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту, бұл *педагогикалық шарттарға*:

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби қызметінің ерекшелігіне кәсіби дайындығы, экологиялық және теориялық білім, іскерлік, дағдыны меңгеру;

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің өздігінен экологиялық білім алуға бағыттылығы және зерттеушілік іс-әрекетте өзін-өзі дамыту;

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту үдерісінде оқытудың белсенді әдістерін және АКТ қолдану;

- экологиялық міндеттерді шешуде теориялық білімін тәжірибелік өндірісте нәтижелі пайдалану үшін практикалық қызметін ұйымдастыру;

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін экологиялық бағытталған қызмет түрлеріне тартуға негізделген.

Сондай-ақ, осы педагогикалық шарттарды іске асыруда, мақсатты түрде жоспарланған педагогикалық жағдайлардың орындалуына көңіл бөлінуі тиіс:

- экологиялық құзыреттілікті дамытуда пәнаралық интеграцияны жүзеге асыру;

- экологиялық білім беруде ұлттық құндылыққа негіздеу;

- қоршаған ортаға бағалы көзқарасты қалыптастыруда аймақтық өлкетану іс-әрекеттерін ұйымдастыру;

- «Мектепке дейінгі ұйым маманының экологиялық құзыреттілігі» элективті курсы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда пайдалану.

Критерийлі-бағалау блогі теориялық талдау негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық компоненттерін (*мазмұнды-когнитивтік, құндылықты-мотивациялық, іс-әрекетті-практикалық*) ескере отырып құрылған.

- *Мазмұнды-когнитивтік компонент* болашақ маманның экологиялық құзыреттілігін дамыту жүйесінің сипатын, ерекшеліктерін, ЖОО оқыту үдерісінің экологиялық білім беру механизмі мен оларды тиімді ұйымдастырудың педагогикалық мүмкіндіктерімен қамтамасыз ету негізінде кәсіби іс-әрекетте экологиялық білім мен тәрбие беруге теориялық-әдістемелік дайындығын қарастырады. Мұнда маманның танымдық іс-әрекетін сипаттауға мүмкіндік беретін «экологиялық сауаттылық», «экологиялық саналылық», «экологиялық мәдениет», «кәсіби құзыреттілік», «профессионализм» және т.б. ұғымдар жөніндегі түсініктері мен мектепке дейінгі ұйымдарда табысты педагогикалық қызметті жүзеге асыру үшін білім, білік, дағдыларды меңгеру деңгейі туралы мәлімет алынады.

- *Құндылықты-мотивациялық компонент* маманның «экологиялық мәдениетті» дәріптеуге позитивті қатынасы мен ынтасын қамтамасыз ете отырып, кәсіби құзыреттілігін дамытуға саналы қызығушылығын, өзіне және қоршаған ортаға құндылықты көзқарасын қалыптастыруды көздейтін іскерлікті, дағдыны меңгеруді көздейді. Мұнда маманның өзін-өзі жетілдіру және кәсіби қажеттілігін қанағаттандыруға белсенділік деңгейі туралы мәлімет алынады.

- *Іс-әрекетті-практикалық компонент* болашақ маманның ЖОО іс-әрекеттерінде кәсіби құзыреттілікті меңгеру белсенділігін, оқуда және оқудан

тыс әрекеттерінде теориялық тұрғыда үйренген білім, білік, дағдыларды, тәжірибеде (экологиялық қызмет) қолдануымен, көрініс табады. Мұнда маманның экологиялық білім беруде кәсіби іс-әрекет түрлерін ұйымдастыра алу іскерлік деңгейі туралы мәлімет алынады.

Келесі 5-кестеде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың компоненттері, критерийлері, көрсеткіштері және деңгейлері ұсынылады.

Кесте 5

КОМПОНЕНТТЕР	КРИТЕРИЙЛЕР	КӨРСЕТКІШТЕР
1	2	3
Мазмұнды-когнитивтік	Экологиялық сауаттылық - бұл маманның экологиялық білім беруге қажетті білім, іскерлік, дағдының болуы және оларды экологиялық іс-әрекеттерде пайдалану мүмкіндіктері. - педагогикалық процесс туралы білімі; - құндылыққа бағытталған экологиялық тәрбие теориясы; - арнайы экологиялық әдістемелік білім.	- экологиялық білім беру процесінің мәні, заңдылықтары, оны басқару туралы білімді жете меңгерген. - «адам-қоғам-табиғат» қатынастарын реттеуде құндылыққа бағдарланған экологиялық тәрбиенің рөлі мен мәні, оның ерекшелігі туралы терең түсінігі бар. - мектепке дейінгі ұйымда экологиялық іс-әрекеттерін ұйымдастыру формалары мен әдістерін, мазмұнын, әдістемесін білуі. - Экологиялық білімін нақты жағдайларда пайдалана алу іскерлігі.
Құндылықты-мотивациялық	Экологиялық мәдениет - бұл экологиялық білім негізінде тұлғалық сапалық қасиеттерін дамытуға бағыттылығы. - педагог қызметіне құндылық қатынасы; - кәсіби құзыреттілігін дамытуға деген қажеттіліктері мен қызығушылықтары; - Жеке тұлғаның экологиялық білім алуға деген бейімділік пен ізденістері.	- экологиялық құзыреттілігін дамытудағы маңызын жете түсінуі және экологиялық білімді меңгеруге белсенділігі. - экологиялық проблемалардың мәнін түсіне отырып, экологиялық тәрбиенің әлеуметтік маңызын ұғынуы және қоғамға пайда келтіретінін сезінуі. - мектепке дейінгі ұйымда экологиялық іс-әрекеттерін ұйымдастыруға саналы қызығушылығы мен талпынысы және балалармен ынтымақтастықта ізгі қатынас орнатуға ұмтылысы. - кәсіби даярлықты өз бетінше жетілдіру және экологиялық тақырыптағы материалдарының ерекшелігін тануға деген талпынысы
Іс-әрекетті-практикалық	Экологиялық қызмет - бұл экологиялық құзыреттілікті дамыту іскерлігіне ие болуы. - экологиялық қызметті	- балалармен экологиялық іс-әрекет жұмыстарын жоспарлау, ұйымдастыру, өткізу іскерлігі. - экологиялық міндеттерді шешуде педагогикалық білімдерін пайдалана

1	2	3
	ұйымдастыруды жүзеге асыру біліктілігі. - экологиялық зерттеу материалдары негізінде	алуы. - қоғамдағы экологиялық дағдарысты диагностикалай алуы, жағдайға талдау

Сонымен аталған компоненттер болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігінің даму деңгейін талдауға, диагностикалау нәтижелерін қорытындылауға бағдарлайды. Жоғарыдағы өлшемдер мен көрсеткіштерге сүйеніп, экологиялық құзыреттілік дамуының үш деңгейі (*төмен, орта, жоғары*) анықталды.

Келесі 6-кесте болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту деңгейлерінің сипаттамасын береміз.

Кесте 6 - Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту деңгейлері

Болашақ МДҰ педагогінің экологиялық құзыреттілік деңгейі	сипаттамасы
1	2
Төменгі деңгей	- экологиялық білімі, кәсіби құзыреттілік туралы түсінігі төмен. - экологиялық білім, білік, дағдысын педагогикалық іс-әрекеттерді ұйымдастыруда ұштастыра алмайды. - мемлекетіміздегі және әлемдік экологиялық ақпараттардан хабары жоқ. - табиғи ортаны қорғау іс-шараларына тек басшылықтың айтуымен ғана ат салысады. - экологиялық сауаттылық туралы көзқарасы нақты емес, танып-білуге деген қызығушылығы жеткіліксіз. - Зерттеушілік, шығармашылық тұрғыдан экологиялық білімді меңгеруге жауапкершіліктің төмендігі. - Сабақта, сабақтан тыс алған экологиялық білім, білік, дағдыларын өмірмен байланыстырмайды. - Мінез-құлқында жағымсыз қылықтар байқалады. - Қоғамдағы экологиялық дағдарысты танып, сипаттай алмайды. - Бала бойындағы, жалпы адамдар бойындағы экологиялық құзыреттілігін талдай және бағалай алмайды.
Орта деңгей	- экологиялық білімі, кәсіби құзыреттілік туралы түсінігі жеткілікті. - экологиялық білім, білік, дағдысын педагогикалық іс-әрекеттерді ұйымдастыруда ұштастыра алады, бірақ біреудің кеңес-нұсқауымен. - мемлекетіміздегі және әлемдік экологиялық ақпараттардан ішінара хабары бар. - табиғи ортаны қорғау іс-шараларына өз үлестерін қоса алады.

1	2
	- экологиялық сауаттылық туралы пікірі бар, танып-білуге деген ынталы болғанымен, саналы меңгеруде қабілетсіз. - Зерттеушілік, шығармашылық тұрғыдан экологиялық білімді меңгеруге қызығушылығы бар. - Сабақта, сабақтан тыс алған экологиялық білім, білік, дағдыларын өмірмен байланыстыра алады. - Мінез-құлқында ішанара экологиялық ұнамды қылықтар байқалады, белгілі бір ситуацияға байланысты, тұрақсыз. - Қоғамдағы экологиялық дағдарысты танып, сипаттай алады. - Бала бойындағы, жалпы адамдар бойындағы экологиялық құзыреттілік деңгейін талдай және бағалай алады.
Жоғары деңгей	- экологиялық білімі, кәсіби құзыреттілік туралы түсінігін жете меңгерген. - экологиялық білім, білік, дағдысын педагогикалық іс-әрекеттерді ұйымдастыра білу іскерлігі жоғары. - мемлекетіміздегі және әлемдік экологиялық ақпараттармен жете таныс. - табиғи ортаны қорғау іс-шараларына өз үлестерін қосады, табиғи жүйедегі мәселелерді шешуге, олардың пайда болу көздерін анықтауға және алдын алу шараларын белгілеуге себептігін тигізеді. - экологиялық сауаттылығы жоғары, танып-білуге деген қызығушылығы тұрақты. - Зерттеушілік, шығармашылық тұрғыдан экологиялық білімді меңгеруге мотивациялық деңгейі жоғары, материалдардан өзіндік әсер ала алады. - Сабақта, сабақтан тыс алған экологиялық білім, білік, дағдыларын өмірмен байланыстыра отырып, олардың қоғамға пайда келтіретінін толықтай түсінеді. - Қоғамдағы экологиялық дағдарысты танып, сипаттай біледі, қоршаған ортаны қорғауда шешім шығара алады. - Бала бойындағы, жалпы адамдар бойындағы экологиялық құзыреттілік деңгейін талдап, адамның табиғатқа тигізетін әсерін бағалай алады.

Сонымен, жоғарыда сипатталған деңгейлер (*төмен, орта, жоғары*) оқыту процесіндегі экологиялық құзыреттілігін дамыту экологиялық білім берудің педагогикалық, әдістемелік тұрғыда тиімді ұйымдастырылуына тікелей байланысты.

Модельдегі критерийлі-бағалау блогінде аталған процестің тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік жұмыстан кейін қалыптасуы мүмкін экологиялық құзыреттіліктер деңгейлері кіреді. Тәжірибелік-эксперимент барысында алынған әртүрлі мәліметтер негізінде жоғары кәсіби білім беруде экологиялық құзыреттілікті дамыту тенденциялары мен мүмкіндіктерін бағалау жүзеге асырылады. Сонымен қатар, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың дербес траекториясын анықтауға мүмкіндік беретін диагностикалау орын алады. Диагностика нәтижелері бойынша экологиялық құзыреттілікті дамытуға бағытталған кешенді бағдарламаны, топтық және ұжымдық жұмыстарды енгізуге негіз болады. Зерттеулерге жасалған теориялық анализ бен тәжірибеде қолданылған сауалнама, бақылау, әңгіме-сұхбаттасу, А.С. Жданованың «Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеуге педагогтардың дайындығын өзіндік диагностикалауға арналған сауалнамасы», Т.И. Ильинаның «Жоғары оқу орындарында білім алу мотивациясы», В.И. Андреевтің «Жеке тұлғаның

бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау әдістемесі» және «Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін анықтауға арналған тест» авторлық әдістемелер студенттердің деңгейін анықтауға мүмкіндік берді.

Анықталған деңгейлер (жоғары, орта, төмен) оқу үдерісінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерімен экологиялық білім берудің педагогикалық, әдістемелік тұрғыда тиімді ұйымдастырылуына тікелей байланысты. *Технологиялық блок* ұйымдастырушылық функцияны атқара отырып, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың формаларын, құралдары мен әдістерін анықтайды. Модельдің *технологиялық блогі* экологиялық құзыреттілікті дамытудың негізгі формалары деп:

- оқу іс-әрекеті (семинар-практикалық дәрістер және проблемалық тұрғыдан дискуссиялық дәрістер, мастер кластар, тренингтік ойындар т.б.);

- оқудан тыс іс-әрекеті (мақсатты серуендер, акциялар мен экскурсиялар, лагерь т.б.);

- ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті (тәжірибелер сабақтар, семинар, конференциялар, олимпиадалар мен байқаулар, проектілік конкурстар т.б.);

Элективті курсты оқыту барысында оқыту үдерісінде мына әдістер кеңінен қолданылды:

- оқытудың хабарламалық-дамытушылық (тақырыпты әңгімелеу, түсіндіру, оқу материалымен өзіндік жұмыс);

- проблемалық-ізденіс (оқу мазмұнын түрлі жағдаятта баяндау, эвристикалық әңгіме, пікірталас, ғылыми-зерттеу жұмысы, кіші топтардағы білім алушылардың ұжымдық ойлау іс-әрекеті);

- репродуктивті (оқу мазмұнын баяндау, берілген тапсырмалармен жұмыс істеу) және шығармашылық-ретпродуктивті (педагогикалық тақырыптарға шығарма, эссе жазу, педагогикалық ситуацияларды шешу, іскерлік ойындар).

Біздің пайымдауымызша практикаға бағытталған оқытудың интербелсенді (интерактивті) әдістері кеңінен қолданылуы тиіс. Оқыту құралдары: интернет-ресурстар, әдістемелік материалдар, БАҚ материалдары, ұлттық және кәсіби құндылықтар туралы оқулықтар мен АКТ, фильмдер, мультимедиялық құралдары мен шеберліктер т.б. *Нәтижелік блогына* аталған процестің тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік сараптаудан кейін қорытынды нәтиже экологиялық құзыреттіліктің даму деңгейі кіреді. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделінің дайындалуы тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың негізгі бағыттарын, әдістемесін анықтауға, нәтижесінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың тиімділігін, әрі нәтижелігін ашып көрсетті. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдіснамалық тұғырлары мен ұстанымдары таңдалып, оның педагогикалық шарттарын негіздей отырып, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалынды.

3 БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ АРНАУЫ

3.1 Зерттеу мәселесі бойынша анықтаушы эксперименттік жұмыстарының диагностикасы

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің педагогикалық қызметке даярлығы жоғары оқу орнындағы біртұтас оқу-тәрбие процесінде жүзеге асырылады. Сондықтан болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мектепке дейінгі ұйым мекемелерінде педагогикалық қызметіндегі іс-әрекеттерге жан-жақты әзірлігінің деңгейі, жоғары кәсіби білім беру жүйесіндегі педагогикалық үдерістің ұйымдастырылу сапасына тікелей байланысты. Ал, осы педагогикалық үдерістің ұйымдастырылу сапасын зерделеп, үдеріс заңдылықтарын анықтауға ықпал ететін негізгі әдіс педагогикалық тәжірибелік-эксперимент болып табылады.

Тәжірибелік-эксперимент педагогикалық жағдайда белгілі бір құбылысты зерттеу мақсатты және жоспарлы түрде жүргізілетін таным тәжірибесін бақылау деп түсіндіріледі. Педагогикалық тәжірибелік-эксперименттің белгілі бір педагогикалық үдерістің күйін анықтап талдауда, алдымен білімді меңгеруге септігін тигізетін жағдайларды (шарттарды) айқындау үшін қолданылатын педагогикалық әрекет. Оның мақсаты зерттелінетін үдеріс және оның жеке компоненттері арасындағы байланысты зерттеу, сонымен бірге бұл байланыстың туындау шарттарын айқындау. Бұл сүйеніп отырған зерттеу тұжырымдамасына, оның мақсатына, пәніне, болжамы мен міндеттеріне тікелей байланысты болып келеді. Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамытуға арналған экологиялық білім беру негізіндегі болашақ мамандарды даярлау жүйесінің нәтижелігі педагогикалық тәжірибелік-эксперимент негізінде тексеріледі.

Зерттеу мәселесі бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың мақсаты: болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерінің бастапқы жағдайын анықтау және қалыптастыруға бағытталған мақсатты ұйымдастырылатын педагогикалық үрдісін қамтамасыз ету. Бұл үрдіс барысының тиімділігін арттыратын педагогикалық шарттарды айқындап, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктері арқылы жүзеге асырылады. Эксперимент топтарындағы студенттердің экологиялық құзыреттіліктерінің даму динамикасы белгіленген критерийлері мен көрсеткіштері бойынша диагностикалау, мониторинг жасап, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың тиімділігін тексеру, нәтижелерінің дәйектілігін дәлелдеу.

Тәжірибелік-эксперимент арқылы жоғары білім беру жүйесі негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамыту үшін ұсынылған модельдің маңыздылығын дәлелдеп, тексеру барысында келесідей *міндеттер* алға қойылды:

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық білімінің теориялық және оны іске асырудағы әдістемелік дайындығын деңгейін анықтау;
- экологиялық білімдерін іс-тәжірибеде қолданудағы іскерлігін және табиғатты қорғау ісін ұйымдастыра білуге байланысты экологиялық біліктілік деңгейін анықтау;

- қоршаған ортамен қарым-қатынас негізінде пайда болатын экологиялық саналығы мен мәдениет деңгейін анықтау;

- жалпы дүниетанымдық-жаратылыстану бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруда экологиялық мәселелерді қарастырудағы танымдық деңгейін анықтау.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмысты бастамас бұрын болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамыту мүмкіндіктері ескеріліп, оны ұйымдастырудың реті жоспарланды. Осылайша, тәжірибелік-эксперимент жұмысын жүзеге асыру **алгоритмі** төмендегі ретпен жүзеге асырылады:

- эксперименттік (ЭТ) және бақылау топтарын (БТ) айқындау;

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін анықтауға мүмкіндік беретін диагностикалық әдістемелер таңдау және жүргізу;

- айқындаушы тәжірибелік-эксперимент жұмыс нәтижелерін сандық, сапалық талдау: алынған мәліметтер бойынша эксперименталды және бақылау топтарының экологиялық құзыреттілік жайындағы бастапқы деңгейлерін, олардың өзара сәйкестігін бағалау;

- «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курс бағдарламасы негізінде даярлау үдерісі әдістемесінің мазмұнына сай жүргізілген жұмыстардың топқа әсер ету жағдайларын анықтап, оның тиімділігін қалыптастырушы тәжірибелік-эксперименттік жұмыс кезеңінде тексеру;

- қорытынды тәжірибелік-эксперимент жұмыс нәтижелерін математикалық – статистикалық өңдеу: алынған мәліметтер бойынша эксперименталды және бақылау топтарының соңғы нәтижелерінің айырмашылықтарын айқындап, оны талдау, сипаттау, қорытындылау және ұсыныстар беру.

Ғылыми зерттеу жұмысымыздың міндеттеріне сәйкес зерттеудің: бақылау, сауалнама, тест, сұхбат, жинақтау, т.б. **әдістері** қолданылып, келесі **материалдар**:

- экологиялық құзыреттілік мазмұнын ашатын материалдар;

- қосымша қолданылатын АКТ құралдары;

- экспериментке арналған пәндік оқыту бағдарламасы мен экоклуб жұмыс жоспары дайындалды.

Зерттеу жұмысы 2019-2021 оқу жылдарында Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Педагогика және психология институты, Мектепке дейінгі білім беру, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының базасында орындалды. Жалпы саны 107 студенттен тұратын екі топ – эксперименталды және бақылау топтары ұйымдастырылды. Эксперименттік топқа - 56 студент, бақылау тобына - 51

студент іріктелді. Эксперименттік педагогикалық жұмыс Абай атындағы ҚазҰПУ-нің («Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы) студенттерімен жүргізіліп, ал Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің («Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы) студенттері бақылау тобы ретінде белгіленді.

Жүргізілген эксперимент нәтижесін шығару үшін жұмысымыздың 2.3 параграфында берілген болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың мазмұнды-құрылымдық моделі басшылыққа алынып, зерттеу жұмысымызда анықталған экологиялық білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың тиімділігін арттыру шарттары негізінде тәжірибелік зерттеу эксперименті төмендегі іс-шараларды қамтыды.

Тәжірибелік-зерттеу экспериментінің **диагностикалық анықтаушы кезеңінің мақсаты** - болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық сауаттылығы экологиялық білім беруге кәсіби біліктіліктерінің қалыптасу деңгейін; экологиялық мәдениет экологиялық білім негізінде кәсіби құзыреттілігін дамытуға деген қажеттіліктерінің деңгейін; экологиялық қызметті ұйымдастыруды жүзеге асыру біліктілігін жетілдіру мүмкіндіктерін анықтау. Бұл алдымен кәсіби мамандыққа деген қатынас, және оны іс-әрекетте қолдана алуын анықтаудан басталады.

Айқындаушы экспериментінде білім алушылардың экологиялық құзыреттіліктерінің қалыптасуының бастапқы деңгейін зерттеуде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін жетілдіру деңгейін анықтау міндеттері қойылып, экологиялық құзыреттілігін дамыту компоненттерін (*Құндылықты-мотивациялық, Мазмұнды-когнитивтік, Іс-әрекетті-практикалық*), өлшемдері мен көрсеткіштерін және оған сәйкес деңгейлерін (*жоғары, орта, төмен*) анықтауға байланысты, зерттеу мәселесінің ерекшелігіне орай әдістемелері айқындалды.

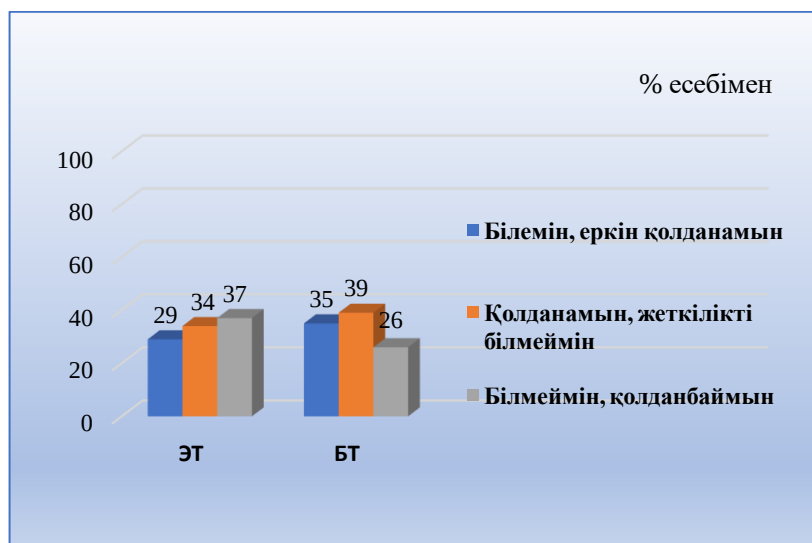
Жоғары кәсіби білім беру жүйесінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту деңгейлерін зерттеу әдістемелерін төменде 7 кестеде ұсынамыз:

Кесте 7

Компоненттері	Қолданылған әдістемелер	Дайындалған әдістеме
Мазмұнды-когнитивтік	«Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеуге педагогтердің дайындығын өзіндік диагностикалауға арналған сауалнама» (А.С. Жданова)	«Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін анықтауға арналған тест»
Құндылықты-мотивациялық	«Жоғары оқу орындарында білім алу мотивациясы» (Т.И. Ильина)	
Іс-әрекетті-практикалық	«Жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау әдістемесі» (В.И. Андреев)	

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің мазмұнды-когнитивтік компонентінің сипаттамасын зерттеу үшін, болашақ маманның экологиялық құзыреттілік туралы түсінігінің деңгейін анықтауға арналған А.С. Жданованың «Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие беруге педагогтердің дайындығын өзіндік диагностикалауға арналған сауалнамасы» пайдаланылды. Сауалнамада мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық білім мазмұны мен көлемін, табиғат қорғау ісіне балаларды даярлауға қажетті тәжірибелік деңгейін анықтау жұмыстары қарастырылған.

Білім алушыларға үш варианттық жауаптың бірін таңдау ұсынылды. Нәтижеде білім алушылардың экологиялық білімінің теориялық және оны оқытудың әдістемелік жұмыстарын ұйымдастыруда пайдалану мүмкіндігінің жоғары деңгейін анықтайтын «Білемін, еркін қолданамын» көрсеткіші эксперименттік топта 29%, ал бақылау тобында 35%. Орташа деңгейін анықтайтын «Қолданамын, жеткілікті білмеймін» эксперименттік топта 34%, ал бақылау тобында 39%, және төмен деңгейін анықтайтын «Білмеймін, қолданбаймын» эксперимент тобында 37% және бақылау тобында 26% анықталды.

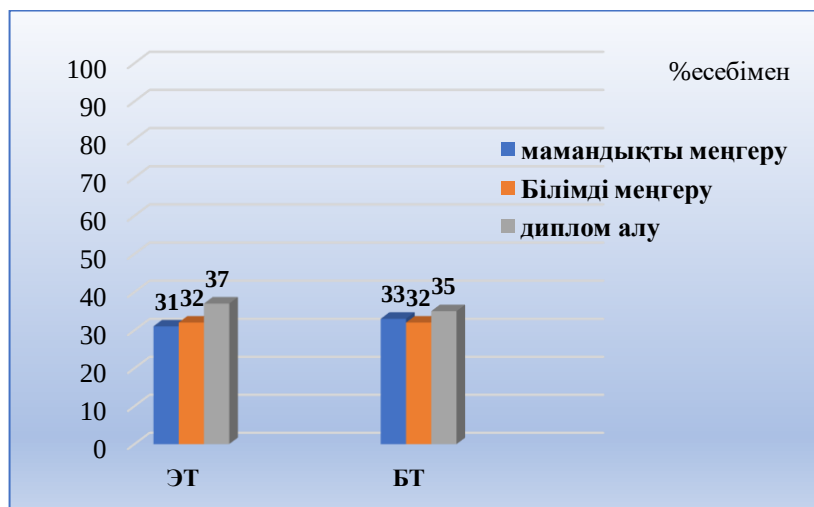

Сурет 16 - А.С. Жданованың «Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие беруге педагогтердің өзіндік дайындығын диагностикалауға арналған сауалнама» әдістемесінің нәтижесі

Зерттеу нәтижесінен байқағанымыздай бақылау тобы білім алушыларының экологиялық білім мен тәрбие беруге даярлығы, эксперименттік топқа қарағанда сәл жоғары. Оның себебін, Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университетінде «Балаларға экологиялық білім беру теориясы мен әдістемесінің» жүргізілуінде деп білеміз. Десекте, екі топтада білім алушылардың экологиялық білімінің теориялық және оны оқытудың әдістемелік жұмыстарын ұйымдастыруда пайдалану мүмкіндігінің жоғары деңгейін анықтайтын «Білемін, еркін

қолданамын» көрсеткіші 50%-ға жетпеуі экологиялық дайындықты қамтамасыздандыратын педагогикалық жағдайдың талапқа сай ұйымдастырылмағандығынан екендігіне көзіміз жетті. Бұл жерде педагогикалық жағдай деп алынған білімді өз мамандықтарына сай қорыта білу, білімді практикада қолдану аясын анықтауды меңзейміз. Жоғары кәсіби білім беру үдерісін ұйымдастыру кезінде тәжірибеге бағдарланған экологиялық білім беру, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің кәсіби экологиялық құзыреттіліктерін дамыту мүмкіндіктеріне ықпал етеді. Келесіде білім алушылардың құндылықты-мотивациялық компонентінің мотивін зерттеу мақсатында Т.И. Ильинаның «Жоғары оқу орындарында білім алу мотивациясы» әдістемесі жүргізілді. Әдістеме авторы жоғары оқу орындарында білім алу мотивациясын зерттеу әдістемесін дайындау барысында, білім алушылардың үш көрсеткішін пайдаланады: «Білімді меңгеру» шкаласы (білімді меңгеруге талаптану, жаңа білім алуға деген, өзіндік білуге құштарлығы); «Мамандықты меңгеру» шкаласы (кәсіби білімді меңгеруге және кәсіби маңызды қасиеттерді, тұлғалық сапаларды қалыптастыруға талпынуы, қызығушылығы мен қажеттілігі); «Диплом алу» шкаласы білімді формалды (үстірт) меңгеріп, тек диплом алуға ұмтылуы.

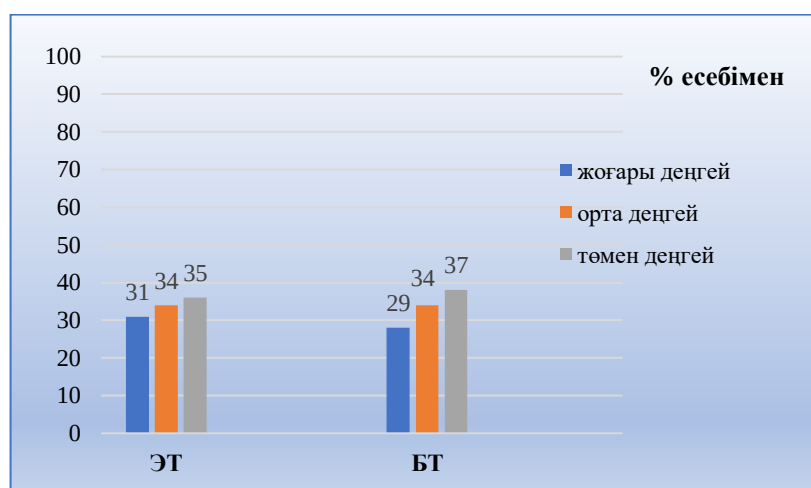
Зерттеу барысында осы әдістеменің нәтижесін талдау бақылау тобының 33% және эксперименттік топтардағы 31% білім алушылардың – «Мамандықты меңгеру» шкаласына сәйкес болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогі ретінде кәсіби іс-әрекеттеріне қызығушылықтары бар екенін көрсетсе, келесі көрсеткіш бойынша бақылау тобының 32% және эксперименттік топтардағы 32% білім алушылардың – «Білімді меңгеру» шкаласына сай жоғары кәсіби білім алуларын өздері сүйіп оқитын пәндерімен ғана байланыстыратынын анықтадық. Ал келесі көрсеткіште білім алушылардың бақылау тобы 35% және эксперименттік топтардағы 37% - «Диплом алу» шкаласы бойынша педагогтің кәсіби іс-әрекетіне, не бір пәнге қызықпай, тек диплом алу үшін ғана оқитындарын анықтауға мүмкіндік туғызды.

Сурет 17 - Т.И. Ильинаның «Жоғары оқу орындарында білім алу мотивациясы» әдістемесінің нәтижесі

Бұл әдістеменің бірінші шкаласы бойынша тұлғаның жаңа ақпараттарды меңгеруге жалпы ұмтылысы, білуге құштарлығы, ал екінші шкаласында болашақ маманның қалыптасуына қажетті маңызды сапаның қалыптасуына мүмкіндік беретін кәсіби салада білімді меңгеру ынтасы, үшінші шкаласы арқылы білімді формальды меңгеріп, тек дипломды алуға ұмытылуы бағаланады. Әдістемені қолдану арқылы біз білім алушылардың «мектепке дейінгі ұйым мамандығын» саналы таңдау деңгейін, оқу әрекетіне ішкі және сыртқы мотивтердің құрылымын анықтауға тырыстық. Себебі, таңдаған мамандығына деген қызығушылықтарының төмендігі болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтері ретінде мектеп жасына дейінгі балалармен және олардың ата-аналарымен экологиялық білім беруге кәсіби біліктіліктерінің жеткіліксіздігімен көрініс табады. Бұл әрине өз кезегінде, қоғамдағы экологиялық дағдарысты бағдарлай алмайтындығындай, мектеп жасына дейінгі балаларда экологиялық сауаттылығы төмен тұлғалардың өсіп жетілуіне алып келеді деп санаймыз.

Тұлғаның дамуы мен маман ретінде қалыптасуында шешуші ролді еңбек ету үдерісі атқаратындығы белгілі. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың іс-әрекетті-практикалық компонентін зерттеуде, В.И. Андреевтің жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілігін және шығармашылық қабілеттерін дамытып бағалауға арналған «Жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау» әдістемесі қолданылды. Әдістеменің нәтижесін өңдеу негізінде бақылау тобында 37% төменгі деңгейді көрсетсе, эксперимент тобында бұл көрсеткіш 35%-ті көрсетті, бақылау тобында орта деңгейде 34%, ал эксперименттік топта 34%-ті көрсетті. Тұлғаның бәсекеге қабілеттілік деңгейінің жоғары көрсеткіші бақылау тобында 29%-ті, ал эксперименттік топта 31% анықталды.

Сурет 18 - В.И. Андреев «Жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау» әдістемесінің нәтижесі

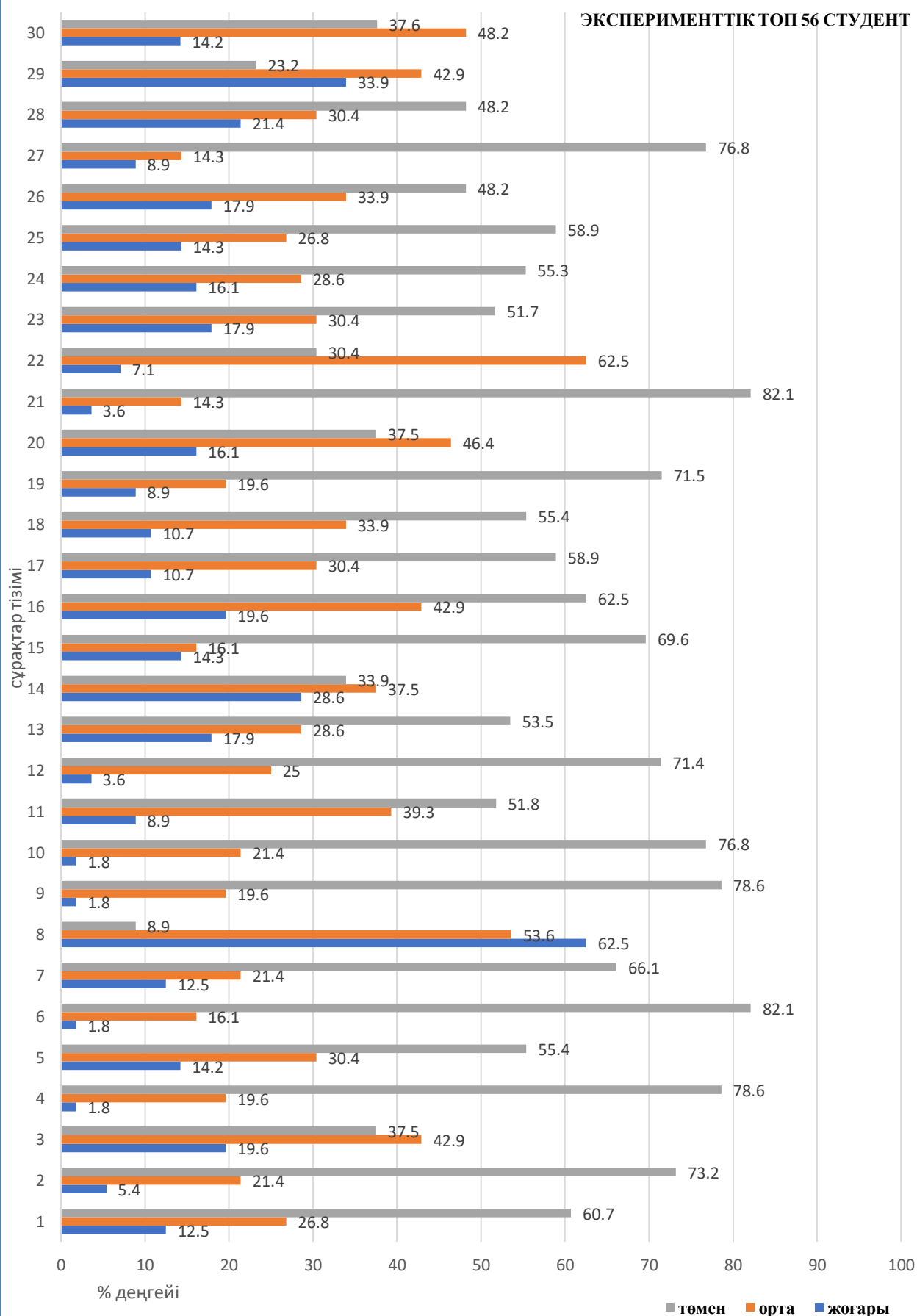
Әдістемені қолданып жүргізудегі мақсатымыз, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің кәсіби біліктіліктерін экологиялық білім беру жағдайында заман талабына сай жаңашыл бәсекеге қабілеттілігін анықтау және жоғары кәсіби білім беру жүйесінде меңгерген білім, білік, дағдыларын тәжірибеде ұтымды қолданып, педагогикалық қызметтің үздіксіз дамуына ілесу мүмкіндіктерін көру болатын. Бүгінгі күннің талабы еңбек нарығында тез бейімделе алатын, кәсіби біліктілігі жоғары бәсекеге қабілетті мамандарды дайындау болып табылады. Сонымен қатар, білім алушылардың танымдық шығармашылығын, зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыруда еңбекке деген сүйіспеншілігін жетілдірудің маңызы да ерекше. Өйткені болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің бәсекеге қабілетті болуы тек берілген тапсырманы ғана үздік орындау емес, қоғамда өз ойын, жаңашыл идеяларын әрдайым жетілдіріп, жаңа туындылар шығаруға қабілетті болуы. Бұл маманның талабы өзгермелі нарықта өз орнын берік сақтай алуына мүмкіндік береді деп санаймыз.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілік білімін және экологиялық қызметке белсенділігін анықтау үшін, туындаған экологиялық жағдаят мәселесін шешуге пікірталас ұйымдастырылғанда да, олардың белсенсіздігі басым болды. Сондай-ақ, педагогикалық практика барысында да балалармен жүргізілетін оқу қызметтеріндегі өлі және тірі табиғатпен, әртүрлі қоршаған орта жаратылыстарына қатысты тақырыптар қозғалғанда, оның экологиялық қырына тоқталмай кетуі, тіпті нақты берілген экологиялық іс-шараларды ұйымдастыруда дайын жасалған сценарий бойынша жүргізіп, балаларға тек табиғат туралы өлең-тақпақтарды, дайын сөздерді жаттатумен шектелетінін байқадық. Мектепке дейінгі ұйымдардағы кейбір топтарда табиғат бұрышының жоқтығы және студенттердің де белсенділік танытып, балалардың ой-өрісін арттыруда шығармашылығын көрсететін жаңа бір әдістерді қолданбауы, бала бойында экологиялық дұрыс шешім қабылдауға үйрететін дағдылармен таныстырмауы сияқты кемшіліктерді байқадық.

Осылайша, айқындаушы тәжірибелік-эксперимент нәтижелері ықпал ете отырып, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың *Мазмұнды-когнитивтік, Құндылықты-мотивациялық, Іс-әрекетті-практикалық* компоненттері қамтылған, оған сәйкес *жоғары, орта, төмен* деңгейлерін анықтау мақсатында авторлық әдістеме дайындалды.

Тесттік сауалнама болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігінің *Мазмұнды-когнитивтік компоненттің* анықтайтын 10 сұрақтан, *Құндылықты-мотивациялық компоненттің* анықтайтын 10 сұрақтан, *Іс-әрекетті – практикалық компоненттің* анықтайтын 10 сұрақтан, барлығы 30 сұрақты қамтыды. 30 сұрақтан тұратын тесттік сауалнама студенттің белгілі бір экологиялық сауаттылығы мен мәдениетінің даму деңгейін, экологиялық қызметке даярлығын сипаттайтын тұлғалық сапалық қасиеттерін анықтауға мүмкіндік береді. Өзін-өзі бағалауда 6 балдық

АЙҚЫНДАУШЫ КЕЗЕҢДЕГІ АЛЫНҒАН ТЕСТ НӘТИЖЕСІ

Сурет 19 – Айқындаушы кезеңдегі алынған тест нәтижесі, бет 1

шкала қолданылды, мұнда 0,1,2,3,4,5 сапаның әртүрлі деңгейлік дәрежесін көрсетеді. Мұндағы: «5-4» - көрсеткіші жоғары деңгейде қалыптасқан; «3-2» - көрсеткіші орта деңгейде қалыптасқан; «1-0» - көрсеткіші төмен деңгейде қалыптасқандығын көрсетеді. Түсінікті болуы үшін көрсеткіштер реті бойынша деңгей мәнін ашатын сөзбен берілді, ол: «5-4» - «*ия, білемін қолданамын*»; «3-2» - «*білемін, кейде қолданамын*»; «1-0» - «*жоқ, білмеймін, қолданбаймын*». Тесттің сұрақ мәтінінде бағалау критерийлері берілді.

Төменде осы тест негізінде жүргізілген тәжірибелік-эксперимент нәтижелерін ұсынамыз. Зерттеу нәтижесі көрсетіп отырғандай эксперимент топтағы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің өз-өздерін бағалауында «Экологиялық мәселелер және қоршаған ортаны қорғау бойынша өзіңіздің экологиялық құзыреттілік деңгейіңізді қалай бағалайсыз?» деген сұраққа «білемін, кейде қолданамын» деген орта деңгей көрсеткіші 60,7% көрсетті. Алайда қосымша сұрақтар негізінде студенттің тек өзінің жалпы экология ұғымын түсінетіндігіне сүйене отырып жауап берген. Сондай-ақ, «Қазіргі таңдағы мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің, балаларға экологиялық білім мен тәрбие берудегі экологиялық білімін, мәдениетін қалай бағалайсыз?» деген сұраққа қатысушы топтың 21-і жоғары бағалаймыз деп жауап беріп, ол 62,5% көрсетіп тұр.

Болашақ маман тәрбиеші-педагогтің балаларға табиғат туралы қолданған өлең-тақпақтарын, жалпы күнделікті жыл мезгілін бақылаудағы ауа-райын талдап, жыл мезгілдері мен айларды қайталау жұмыстарына қарап жоғары деп бағалап тұруы, бұл болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық іс-әрекетін критериялды бағалай алмауы мен мониторинг жүргізуге біліктілігінің төмендігін сипаттайды.

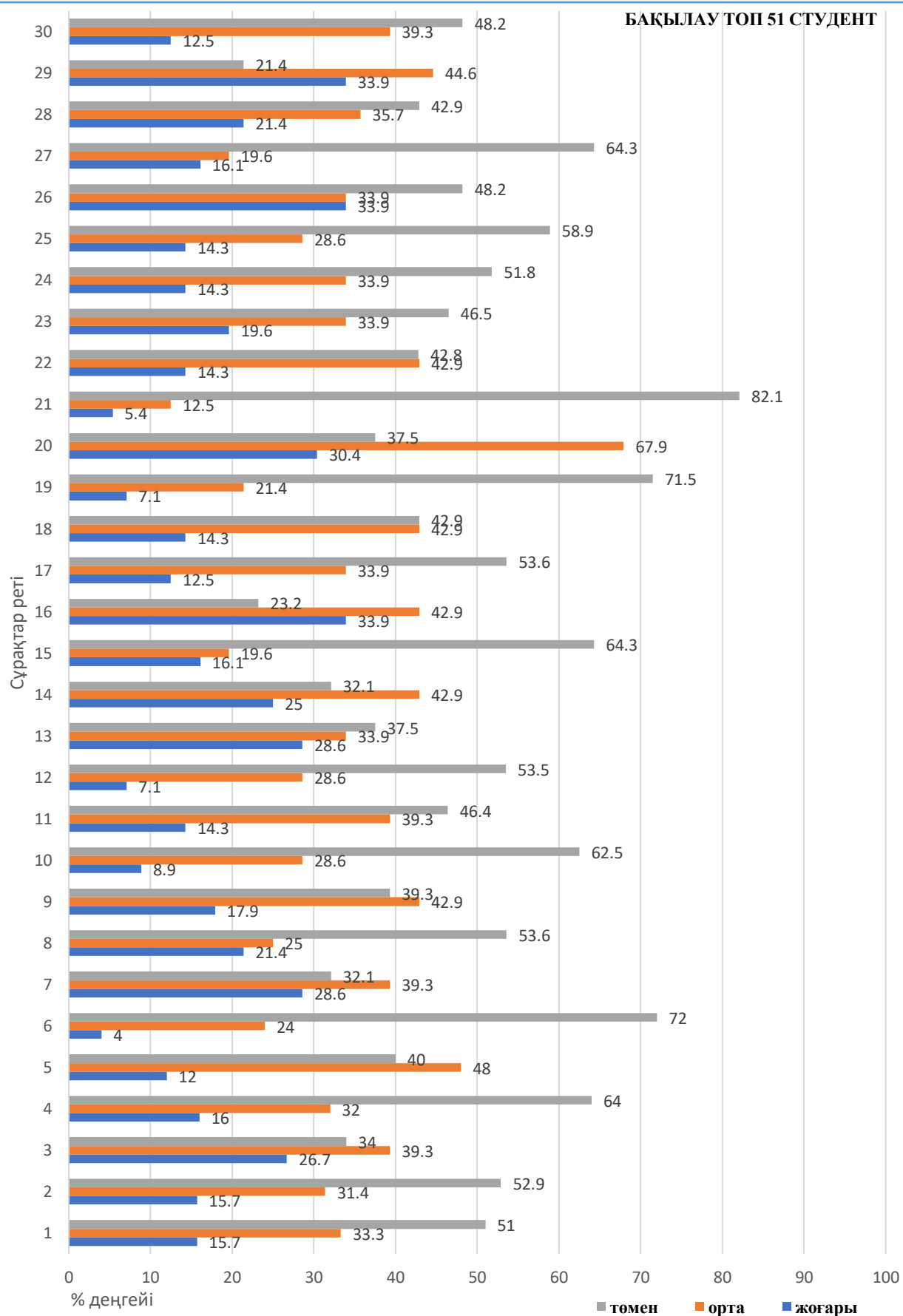
Оны «Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық сауаттылығын критериялды бағалай алуыңызды және бала бойында экологиялық дағды қалыптастыруға іскерлігіңіз қандай?» деген сұраққа 78,6% жауаптың төмендігінен де көз жеткізе аламыз. Осы бір жағдайды сипаттайтын тағы да бір сұраққа «Айналадағы адамдардың, құрбы-құрдастарыңыздың экологиялық нормаларды ұстануын қалай бағалайсыз?» жоғары 28,6% көрсетуі де, құрбы-құрдастары мен жақындарының тек қоқысты жерге тастамау әдебіне ғана қарап баға берген.

Әрине, тек осы бір көріністер мен түсініктер болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілік (экологиялық сауаттылық, экологиялық мәдениет, экологиялық қызмет) көрсеткіші және экоәдептілік көрсеткіші бола алмайтындығы анық. Десек те, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін кәсіби даярлаудағы экологиялық құзыреттілігін анықтау нәтижесінде жинақталған нақты мәліметтер олардың экологиялық іс-әрекет үдерісіне даярлығының әртүрлі деңгейде екенін көрсетті.

Зерттелетін мәселе бойынша әзірліктің жоғары деңгейін болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің көпшілігі меңгермегенін атап өткіміз келеді. Зерттеуіміздің мәліметтері бойынша жоғары деңгейдегі әзірлік мамандарының өте аз бөлігінде екендігі анықталды. Оны келесі 19 суретте көре алмыз:

АЙҚЫНДАУШЫ КЕЗЕҢДЕГІ АЛЫНҒАН ТЕСТ НӘТИЖЕСІ

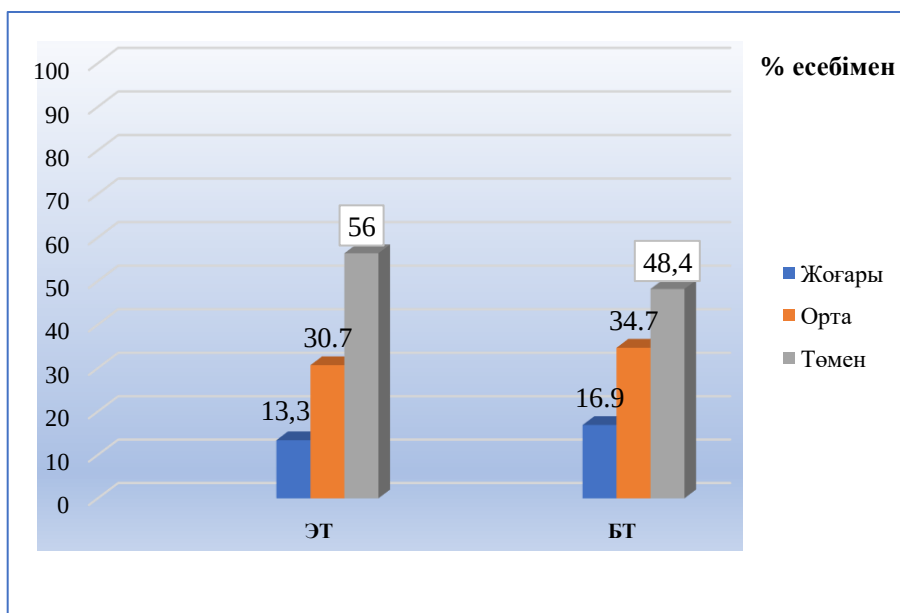
Сонымен, біз болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігінің әртүрлі деңгейлеріне талдау жасай отырып, эксперимент тобындағы студенттердің ең төмен көрсеткіші *«Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық сауаттылығын критериальды бағалай алуыңызды және бала бойында экологиялық дағды қалыптастыруға іскерлігіңіз қандай?»* сұрағына 1 ғана студенттің *«иә, білемін қолданамын»* деп жауап беруі сәйкесінше 1,8% және 28,8%-ті ғана жоғары деңгейді құрайды.

Ал, зерттелетін мәселенің төмен деңгейін *«оқу үдерісінде экологиялық тақырыптағы іс-шараларға қаншалықты жиі қатысасыз?»* деген сұраққа топтың ең жоғары 56 студенттің *«жоқ,білмеймін, қолданбаймын»* деп жауап беруі сәйкесінше 30,4% және 82,1%-ті құрады.

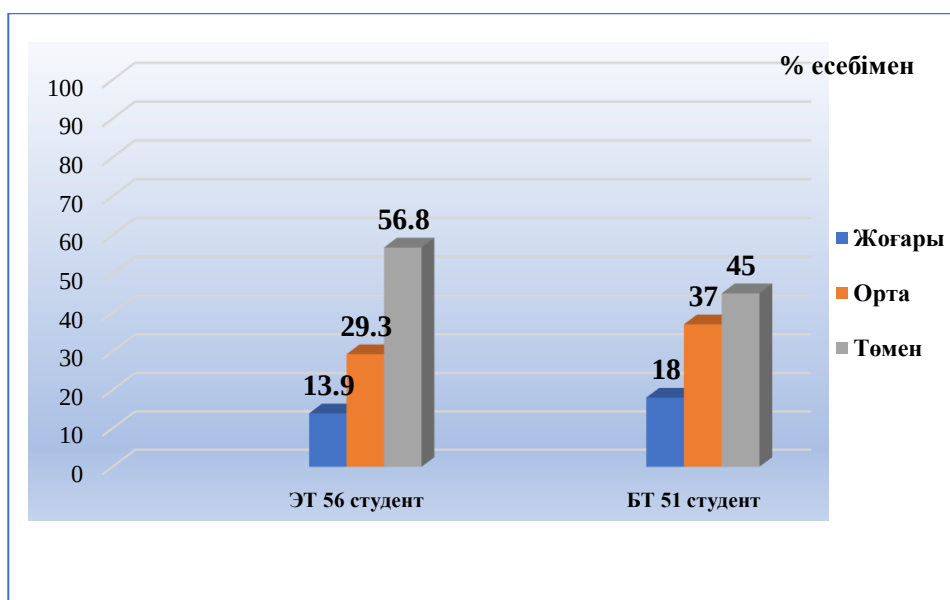
Бақылау және эксперименттік топтар арасында экологиялық құзыреттілік деңгейінде айтарлықтай айырмашылықтың жоқ екенін байқауға болады.

Десекте, бақылау тобындағы жоғары және орта деңгей көрсеткіші бойынша сәл айырмашылықтың көріну себебін жоғарыда анықтағанымыздай *«Балаларға экологиялық білім беру теориясы мен әдістемесінің»* жүргізілуінде деп білеміз.

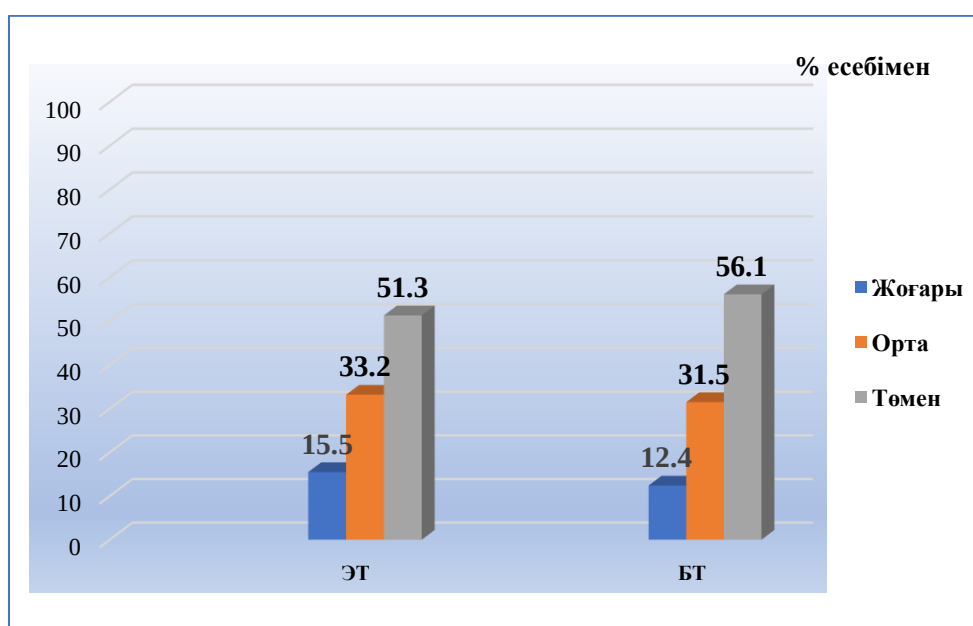
Сонымен, жоғарыда көрсетілген нәтижелер бойынша бақылау тобындағы студенттердің экологиялық кәсіби мәнді сапалардың орташа немесе орташадан төмен деңгейде екендігі анықталды. Осыған орай экологиялық құзыреттілікті кәсіби маңызды құзыреттіліктердің бірі ретінде танып, оны дамыту қажеттілігі екі топта да бар деп білеміз.

Сурет 20 - Мазмұнды-когнитивтік компонент бойынша нәтиже көрсеткіштері

Сурет 21 -Құндылықты-мотивациялық компонент бойынша нәтиже көрсеткіші

Сурет 22 - Іс-әрекетті – практикалық компонент бойынша нәтиже көрсеткіші

Зерттеуіміз көрсеткендей, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту педагогикалық қызмет практикасында экологиялық білім мен тәрбие міндеттері көбіне ғылыми емес, тұрмыстық дәрежеде шешіледі. Себебі, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда, жеке бас экологиялық дағдыларын қалыптастыруда және экологиялық іс-әрекет үдерісін жүргізуге жеткілікті бағдарламайды деген түйін жасаймыз. Анықтаушы тәжірибелік-экспериментінің

барысында жүргізілген жұмыстардың жоғарыда көрсетілген нәтижесі бізге жоғары кәсіби білім беру жүйесінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда маманның экологиялық құзыреттілігін дамытуды мазмұндық жағынан толықтырып, арнайы қалыптастыру қажеттігіне көз жеткіздік. Бұл жұмыстардың мазмұны келесі бөлімшеде сипатталады.

3.2 Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту механизмі

Біздің зерттеу мәселеміз бойынша қалыптастырушы тәжірибелік-экспериментті құру логикасын экологиялық құзыреттіліктің әрбір компонентін қалыптастыруға бағытталған болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту қызметін ұйымдастыруды қамтиды. Осыған сәйкес, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамыту үдерісінің әдістемесі және осы бағыттағы жұмысты ұйымдастыру келесідей кезеңдерді қамтиды:

Дайындық кезеңі – экологиялық іс-әрекетке оңтайлы ынталандыру, кәсіби іс-әрекетке құндылықты қатынас жасау мотивациясы, экологиялық білімді дамытуды анықтауға арналған сауалнама, сұрақ-жауап, сұхбат, бақылау жүргізу.

Негізгі кезеңде – экологиялық құзыреттіліктерге («Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсы және «Экологист» экоклуб жоспары бойынша өзіндік жұмысты орындау жүйесі) өздігінен әрекеттену үдерісіне бағытталған экологиялық білім мен тәрбие, іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті теориялық білімдер мен тәжірибелік біліктердің жүйесін меңгеру. Сонымен қатар, алынған теориялық білімдер мен тәжірибелік дағдыларға бағытталған экологиялық құзыреттіліктерді дамытуға, зерттеушілік іс-әрекеттегі болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің біртұтас сипатына үлес қосатын тренинг түріндегі семинар сабақтары және экоклубтың іс-шаралары жүргізіледі.

Қорытынды кезең – бұл кезеңде алынған экологиялық білімдерді үздіксіз педагогикалық қызмет кезінде шынайы тәжірибелік іс-әрекетте, мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық сауаттылығын, экологиялық мәдениеті мен экологиялық қызметке дайындығының нәтижелерін тексеру. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың диагностикалық деңгейі салыстырылып, қорытындыланады. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін экологиялық білім мен тәрбие беруге даярлау жұмыстарын белгілі бағдарлама негізінде кешенді жүргізген жөн. Экологиялық құзыреттілігін дамытуды ұйымдастыру жұмыстары бағдарламалар негізінде әлеуметтік экологиялық мәселелер бағытындағы интеграцияланған экологиялық сабақтармен толықтырылуы қажет. Бағдарламаны тиімді іске асыру экологиялық құзыреттілікті дамытуға бағытталған оқу тапсырмаларының бірегей әдістемесімен байланысты. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттіліктерін дамыту әдістемесін іріктеу бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмысын болашақ мектепке дейінгі ұйым

педагогінің экологиялық құзыреттілігін қалыптастыруға тиісті деңгейін көрсететін нақты мақсаттар, нақты тақырыптық мазмұн, нақты дидактикалық-әдістемелік қамтамасыз етуге тиіс оқу үдерісінің логикалық аяқталған бөлігі деп түсінеміз. Ол:

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін бірте-бірте дамытудың логикасын көрсететін тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың кезеңдері;

- тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың әр кезеңінде шешілетін нақты мақсаттарды орындау;

- қазіргі жоғары кәсіби білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары мен мүмкіндіктеріне негізделген «Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілік» элективті курсының бағдарламалық мазмұнын дайындау;

- әр кезеңде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктік деңгейін объективті және мағыналы түрде өлшеуге мүмкіндік беретін білім алушыларға арналған тапсырмалар жүйесі;

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттіліктерін дамыту бойынша семинар тренингтік форматтағы сабақтары.

Осыған орай зерттеуімізде білім алушылардың кәсіби біліктілігін онлайн және оффлайн оқыту жағдайында жетілдірудің әдістемелік кешенін жасау міндеті қойылды:

- «Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу» мамандығы бойынша оқу жұмыс жоспарындағы элективтік пәндер каталогына болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктері негізінде «Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курс мазмұнымен толықтыру;

- өндірістік практикадағы экологиялық бағыттағы тәжірибелік-эксперименттік оқу қызметтерінің міндеттері мен мазмұнын нақтылау;

- білім алушылардың кәсіби мамандық ерекшелігі қарастырылған семинар-тренингтерін енгізу;

- жоғары кәсіби білім беру жүйесіндегі интеграцияланған экологиялық оқыту үдерісінде білім алушылардың оқудан тыс жұмыстарын күшейту, экологиялық құзыреттіліктері мен кәсіби дамуын қамтамасыз ететін жұмыстарды ұйымдастырып өткізу қажеттілігі айқындалды.

Әдістеме жасаудың мәні білім алушылардың базалық және бейіндік пәндер бойынша алған білімдеріне сүйеніп, экологиялық бағдарланған дүниетанымдық көзқарастарын, танымдық ой-тұжырымдары мен пікірлерін қалыптастырып, кәсіби біліктіліктерін жетілдіру. Ұсынылып отырған әдістеме білім алушылардың кәсіби біліктіліктерін интеграцияланған экологиялық оқыту жағдайында кәсіби бейімделу және кәсіби қалыптасу арқылы жетілдіру міндеттерін шешуге бағытталады.

Әдістеменің мақсаты: жоғары кәсіби білім беру жүйесінде интеграцияланған экологиялық оқыту жағдайында білім алушылардың

экологиялық құзыреттілігін дамытуды оқу және оқудан тыс іс-әрекет түрлерінің тапсырмаларын орындау, тәжірибелік іс-әрекетте кәсіби біліктіліктерін жетілдіру. Жоғары кәсіби білім беру жүйесінде интеграцияланған экологиялық оқыту жағдайында білім алушылардың экологиялық құзыреттілігін дамыту үшін дайындалған әдістеме «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» атты элективті курсы. Экологиялық іс-әрекеттің негіздерін теориялық-эмпирикалық меңгеруге бағытталған кезеңде студенттерге жаңартылған мазмұн бойынша жүргізіліп, болашақ маманның экологиялық құзыреттілігін арттыруға бағытталған, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің 5B010100 - «Мектепке дейінгі» оқыту мен тәрбиелеу» мамандығы бойынша бакалавриаттың оқу үдерісіне өңделіп, ендірілген «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсы және «Экологист» экоклубы ұйымдастырылды.

Зерттеу жұмысында дайындалған әдістеме «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсы және оны ұйымдастыруға мүмкіндік беретін «Экологиялық құзыреттілігі» атты оқу әдістемелік құралынан және «Экологист» экоклуб жұмыс жоспарынан тұрады. Білім алушыларға арналған элективті курс бағдарламасы бойынша оқу-тәрбие жұмыстарының жүйесі құрастырылып, оқу-тәрбие үдерісінде білім алушылардың кәсіби біліктілігін жетілдіруге ықпал ететін жүйелі кәсіби іс-әрекеттер белгіленді.

«Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсын оқудың негізгі мақсаты студенттердің кәсіби дайындықтарын арттыруға үлес қосатын экологиялық білімдер теориясы мен тәжірибелік дағдылармен қамтамасыз ету, болашақ мамандардың мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде қолданылатын дәстүрлі және заманауи оқыту әдістері мен әдістемелерді меңгеруіне көмектесу, сондай-ақ болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогін экологист ретінде тұлғалық-кәсіби қасиеттерін қалыптастыру. Бұл курсты оқыту болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға, теориялық білімдерін тереңдетуге, әдістемелік жағынан біліктігін арттыруға үлес қосады.

Б.С. Кубанец өз зерттеуінде маманның экологиялық дайындығын қалыптастыруда:

- экологиялық біліммен қамтамасыз ету;
- моральдық-этикалық нормаларды қалыптастыру;
- болашақ маман ретінде іскерлігі мен дағдысын қалыптастыру;
- зерттеу, практикалық жұмыс жүргізуге іскерлігін қалыптастыруды қамту

қажеттілігін айтып өткендей [206], бұл курсты оқыту болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға, теориялық білімдерін тереңдетуге, әдістемелік жағынан біліктігін арттыруға үлес қосады.

«Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсының негізінде оқу мен практикада болашақ мамандарды дайындау ісінде бірігіп, біртұтас педагогикалық үдерісін жобалау, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілікті дамыту

негіздерінің теориясы мен әдістемесін меңгерту мақсатында мына міндеттерді қарастырамыз:

1. Экологиялық құзыреттіліктің теориялық негіздері бойынша білімдермен қаруландыру.

2. Экологиялық құзыреттілікті дамыту арқылы мектепке дейінгі ұйымда экологиялық-педагогикалық үдерісті жоспарлай алу және ұйымдастыру біліктіліктерін жетілдіруге жағдай жасау.

3. Кәсіби даярлау процесіндегі экологиялық оқыту жағдайында өздерінің кәсіби біліктіліктерін жетілдіруге және кәсіби шеберліктерін арттыруда, үздіксіз өзін-өзі дамытуға баулу.

4. Тұрақты даму мақсаты негізінде экологиялық құзыретті тұлғаға тән сапалық қасиеттерін дамыту.

Білуі керек:

- мектепке дейінгі білім беру жүйесінде экологиялық оқытуды енгізу мәселелері мен даму тенденцияларын; интеграцияланған экологиялық оқыту жағдайында экологиялық құзыреттілікті дамытудың теориялық негіздерін; мектепке дейінгі балаларға экологиялық білім беру әдістемесі мен технологиясын; жоғары оқу орны мен педагогикалық қызметтің бірлескен білім беру үдерісін басқару және ұйымдастырудағы экологиялық менеджмент ерекшеліктерін білуі керек.

Меңгеруі тиіс:

- экологиялық оқыту жағдайында білім беру және оны әрі қарай дамыту; интеграцияланған экологиялық оқыту жағдайында оқытудың заманауи технологияларын пайдалануды; экологиялық сана мен мәдениет жағдайында әлеуметтік өзара әрекеттестіктің құралдары мен технологияларын; экологиялық оқытудың өзекті мәселелерін шешу, қол жеткізген нәтижелерді бағалауды меңгеруі тиіс.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамыту үшін «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсы бойынша жетекші педагогикалық құралдар студенттер мен оқытушылардың мәтіндерді (ғылыми, педагогикалық) оқу және талқылаудан тұратын дәрістер мен семинарлар, тәжірибелік сабақтар, сондай-ақ практикалар, педагогикалық жағдаяттар, «Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігі» портфолиосын толтыру, онда теориялық материалдар ғана емес, сонымен қатар мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім мен тәрбиені ұйымдастыру құралдары мен көрнекіліктерінде қарастырылады.

Дәстүрлі дәрістермен қатар, экологиялық білім берудің басым бөлігін тәжірибеге бағытталған мәселелік дәрістер, іскерлік ойын семинарлары дискуссия, ашық әңгімелер мен пікірталастарға және тренингтер жүргізу арқылы жүзеге асыру қамтылады.

Кесте 8 «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсы бойынша дәріс сабақтарының тақырыптық жоспары

Бөлімдер мен тақырыптар атауы	Сағат саны
1	2
Экологиялық құзыреттілік ұғымының теориялық негіздері	
Экологиялық құзыреттілік - қоғамға бағытталған пән ретінде, оны оқытудың мақсат-міндеті. Экологиялық құзыреттілік ұғымы мен құрылымы.	1 сағат
Экологиялық құзыреттіліктің әдіснамалық негізі: тұғырлары мен қағидалар, тұжырымдамалар.	1 сағат
Экологиялық құзыреттілікті дамытудың психологиялық-педагогикалық негізі.	1 сағат
Экологиялық құзыреттілікке бағытталған білім беру жүйесінің ерекшелігі	
Қазақстанда экологиялық білім беру жүйесінің дамуы және қалыптасуы.	1 сағат
Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту ерекшелігі.	1 сағат
Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктері.	1 сағат
Экологиялық құзыреттілік негізіндегі педагогикалық үдерісті басқару мазмұны	
Мектепке дейінгі ұйымда тұрақты даму мақсаттарын іске асыруды басқару. (диагностикалау және ұйымдастыру)	3 сағат
Мектепке дейінгі ұйымдағы экологиялық менеджмент (басқару)	3 сағат
Экологиялық құзыреттілік технологиясы	
Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім мен тәрбиені ұйымдастыру.	1 сағат
Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім беруді ұйымдастыру формалары мен әдістері.	2 сағат
Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық білім беруді іске асыруда интербелсенді әдістер мен АКТ қолдану.	2 сағат

«Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі»
элективті курсының мазмұны:

I.Бөлім Экологиялық құзыреттілік теориялық негіздері.

Тақырып 1. Экологиялық құзыреттілік - қоғамға бағытталған ғылыми пән ретінде. Экологиялық оқытудың объектісі мен пәні. Экологиялық оқытудың мақсат міндеттері. Экологиялық құзыреттілік ұғымы мен құрылымы.

Тақырыпта «экологиялық сауаттылық», «экологиялық сана», «экологиялық мәдениет», «экологиялық қызмет» ұғымдары беріліп, Экожүйенің адамзат өміріндегі алатын маңыздылығына, оның қарастыру аймағына, мақсат-міндеттері қарастырылады.

Тақырып 2. Экологиялық құзыреттіліктің әдіснамалық негізі: тұғырлары мен қағидалар, тұжырымдамалар.

Тақырыпта экология ғылымына философия, психология-педагогикалық еңбектерде берілген тұжырымдамалардың мәні мен маңыздылығын талдау, әлемдік тәжірибедегі экологиялық білім беру жүйесінің қалыптасу тарихына шолу мен қазіргі таңдағы даму тенденциясын қарастыру. Жүйелілік, синергетикалық, аксиологиялық, тұлғалық іс-әрекеттік тұғырлары мен дидактикалық тұтастық, ұйымдастырушылық өзін-өзі дамыту ұстанымдары қарастырылады.

Тақырып 3. Экологиялық құзыреттілікті дамытудың психологиялық-педагогикалық негізі.

Тақырыпта экологиялық құзыреттіліктің психологиялық-педагогикалық шарттары қарастырылады. Экологиялық құзыреттіліктің психологиялық негізі тұлға психикасын тану.

II.Бөлім Экологиялық құзыреттілікке бағытталған білім беру жүйесінің ерекшелігі

Тақырып 4. Қазақстанда экологиялық білім беру жүйесінің дамуы және қалыптасуы.

Қазақстандағы экологиялық білім беру жүйесінің пайда болуы. Қазақстандағы алғашқы экологиялық ағартушылық қызмет, эколог ұстаздарды даярлау тарихы. Қазақстанда қазіргі таңдағы экологиялық сауаттылық теориясы мен тәжірибесі.

Тақырып 5. Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту ерекшелігі.

Мектепке дейінгі экологиялық білім мен тәрбие беруді іске асыруға қатысушыларды (балабақша педагогтерін, әкімшілік қызметкерлерін т.б.) заман талабына сай үздіксіз дамыту жүйесінің көкейтестілігін ашып көрсету, біліктілігін арттырып отыру маңызыдылығын қарастыру.

Экологиялық білім берудегі мектепке дейінгі ұйым педагог қызметінің ерекшеліктері (экологиялық білім беруге қатысушылардың кәсіби міндеттері мен қызметі). Экологиялық білім беру жүйесіндегі мектепке дейінгі педагогтің кәсіби біліктіліктері мен құзыреттіліктерін дамыту; Экологиялық білім берудегі Педагогтің кәсіби стандарты;

Жоғары кәсіби білім беру жүйесінде экологиялық білім берудегі мектепке дейінгі ұйым педагогінің педагогикалық қызметінің мақсатын, мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі экологиялық білім мен тәрбиені іске асыратын маманның педагогикалық қызметінің ерекшелігін анықтау. Сонымен қатар, қоғамдық тәрбиеге қатысушы ретінде экологиялық саналы (сауатты, әрі мәдениетті, қызметке даяр) маманның экопедагогикалық этикасы қарастырылады. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық кәсіби біліктіліктері мен тұлғалық сапалары.

Тақырып 6. Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктері.

Ұлттық құндылық, өлкетану негізінде интеграцияланған экологиялық білім беру. Экологиялық практикалық жұмыстар негізінде зерттеушілік жобалық іс-әрекеттерін дамыту.

III.Бөлім Кәсіби даярлау жүйесінде экологиялық құзыреттік негізіндегі педагогикалық үдерісті басқару мазмұны

Тақырып 7. Мектепке дейінгі ұйымда тұрақты даму мақсаттарын іске асыруды басқару (диагностикалау және ұйымдастыру).

Мектепке дейінгі экологиялық білім беруді іске асыратын мекемелердің интеграцияланған іс-әрекеті. Ондағы экологиялық білім беруді бағалау,

диагностикалау. Экологиялық тәрбие жұмыс жоспарының, академиялық күнтізбесінің мазмұны мен ерекшелігін талдау.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде экологиялық білім мен тәрбиені ұйымдастырушы педагог (тәрбиеші) тұлғасына қойылатын талаптарын, оның экологиялық ұстанымы мен мақсат, міндеттерін талдау. Әлемдік тәжірибедегі және Қазақстандағы экобағыттағы мектептер мен балабақшалардың қалыптасу тарихы, әлеуметтік қоғамдағы рөлі мен қызметін анықтау. Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беруде мектепке дейінгі мамандар ұйымының (қауымдастығы) мақсаты мен міндеттері және ерекшеліктерін қарастыру. Экологиялық сауаттылық пен мәдениетті іске асырушылары ретінде мектепке дейінгі педагогінің кәсіби экоэтикасы.

Тақырып 8. Мектепке дейінгі ұйымдағы экологиялық менеджмент (басқару)

Мектеп жасына дейінгі балалар экологиясы негіздерін оқытуды жоспарлау (оқу жұмыс жоспары, академиялық күнтізбе, жұмыс кестесі).

Мектепке дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие беру жүйесіндегі интеграцияланған оқу әдістемелік кешенінің мазмұнын талдау және мақсат міндеттерін айқындау. Мектеп жасына дейінгі балалар экологиясы негіздері вариативтік білім беру бағдарламасын дайындау ерекшелігі, мазмұны мен құрылымын (жасерекшелігі ескерілген экологиялық тақырыптарды қамтыған жұмыс жоспары) талдау.

Экологиялық білім беру жүйесіндегі білім беру мекемелеріндегі экоклубтар немесе оқу-әдістемелік қызметті қамтамасыз ететін ортақалықтың қажеттілігінің мәнін айқындау. Экоклубтардың, ғылыми-әдістемелік қызмет көрсету орталығының мүшелерін анықтау, олардың мақсат-міндеттерін жүйелеу, негізгі көрсететін қызмет мазмұны мен мүмкіндіктерін зерделеу.

IV.Бөлім Экологиялық құзыреттілік технологиясы

Тақырып 10. Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім мен тәрбиені ұйымдастыру.

Мектепке дейінгі білім беру мекемелеріндегі экологиялық орталықтар немесе әдістемелік қызмет; МДҰ-дағы экологиялық іс-әрекетті реттейтін ресми құжаттар; (оқыту мен дамуды іске асыру бағдарламасы, экодепартаменттерімен келісім шарт жасау т.б.)

Экологиялық білім беруді әдістемелік қолдау және мазмұнын анықтау, әдістемелік қызмет көрсету. Қоғамда экологиялық білім беруді әдістемелік қамтамасыз етіп және әдістемелік қызмет көрсететін орталықтардың маңызыдылығын айқындау. Экологиялық бағыттағы балабақшалардың, экоклубтардың, әдістемелік орталықтардың құрылымын зерттеу. Мектепке дейінгі ұйымдағы экологиялық іс-әрекетті реттейтін ресми құжаттар, оны іске асырылу бағдарламаларының мазмұнымен болашаққа дайындалатын жұмыс жоспарының маңыздылығын зерттеу.

Тақырып 11. Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім беруді ұйымдастыру формалары мен әдістері.

Мектепке дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие беру жүйесінде оқыту үдерісін ұйымдастыру ерекшелігі мен формалары. Мектепке дейінгі

балаларға экологиялық білім мен тәрбие беру жүйесіндегі теориялық оқытудың мазмұны мен әдіс-тәсілдері, бақылау, тәжірибелік-зертеу жобалық оқытудың мазмұны мен ерекшеліктері.

Тақырып 12. Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық білім беруді іске асыруда интербелсенді әдістер мен АКТ қолдану.

Теориялық мазмұны:

- тұлға және экологиялық құзыреттілік теориялары;
- мектепке дейінгі кәсіби даярлаудағы экологиялық құзыреттілік және оның ішкі құрамаларының кәсіби даярланудағы маңызы;

Курстың қолданбалы бөлігі:

- экологиялық құзыреттілікті дамыту арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін кәсіби даярлаудағы білім мазмұнына сай интеграцияланған оқу қызметтерінің формаларын ұйымдастыру.

Курсты оқыту нәтижесінде:

- экология құзыреттіліктің теориялық негіздері бойынша білімі.
- экологиялық құзыреттілікті дамыту арқылы мектепке дейінгі ұйымда экологиялық-педагогикалық үдерісті жоспарлай алу және ұйымдастыру біліктіліктері.

3. кәсіби даярлау процесіндегі экологиялық оқыту жағдайында өздерінің кәсіби біліктіліктері және кәсіби шеберліктері, үздіксіз өзін-өзі дамыту.

4. Тұрақты даму мақсаты негізінде экологиялық құзыретті тұлғаға тән сапалық қасиеттерінің дамуы.

Аталмыш элективті курс көлемі - 90 сағатқа (3 кредит) есептелген, оның 15 сағаты дәріс, 30 сағаты тәжірибелік-семинар сабағына, 20 сағаты СОӨЖ, 25 сағаты СӨЖ арналған. Элективті курс бойынша сабақты өткізу дәріс, тәжірибе сабақтары, семинар және білім алушылардың өзіндік жұмыстары негізінде ұйымдастырылды.

Дәріс сабақтарында экологиялық құзыреттіліктің теориялық-әдіснамалық негіздері, оның ғылым және қоғам салаларымен байланысы, өзіндік ерекшеліктері, бағыттары, мазмұны мен мәні айтылып, білім алушыларды жүйелі түрде экологиялық оқыту мақсаты қойылды.

Дәрістер экологиялық құзыреттілік мазмұнын ашатын материалдардан, білім алушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында ұсынылатын сұрақтар қойылып, қызығушылықтарын сауалдарға жауаптар беріліп, ой-пікірлер алмасу, ұғым-түсініктерін қалыптастыру көзделді.

Семинар сабақтар формасы оқу материалын өз бетімен белсенді түрде меңгеруге мүмкіндік береді, терең талдау жасап, өзіндік баға бере білуге үйретеді. Семинар сабақтардың негізгі міндеттері:

- білім алушылардың дәрісте меңгерген теориялық білімдерін тереңдету;
- экологиялық құзыреттілік бойынша ғылыми-әдістемелік, оқу әдебиеттерін өз бетінше ізденіп оқуы, білім қорын кеңейту;
- экологиялық құзыреттілікті жүзеге асырылу жолдары мен іскерліктері, дағдыларын меңгерту.

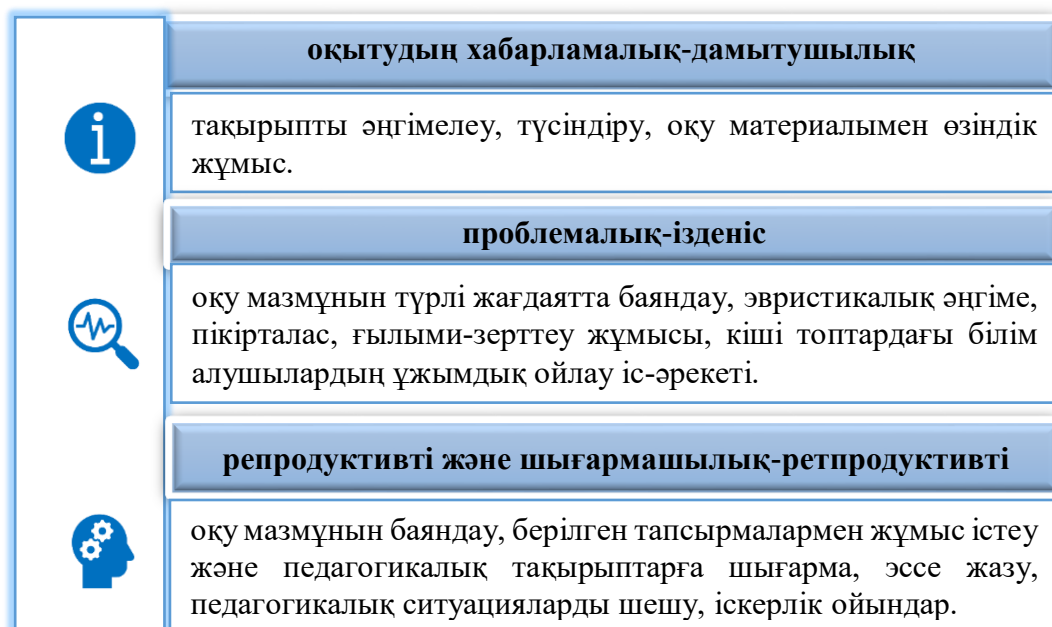
Тәжірибелік семинар сабақтарға дайындық барысында білім алушылардың оқу материалдарын өздігімен дербес іздестіріп, табуы, арнайы және анықтамалық әдебиетпен жұмыс істеудің жолдарын үйренуі олардың білім, іскерлік, дағдыларды берік меңгеруіне ықпал етеді.

Білім алушылар пікірталас барысында бір-біріне сұрақ қояды, өз көзқарасын білдіріп, оны дәлелдейді, сұрақтарға жауап береді. Осындай бағыттағы семинар сабақтар білім алушылардың зерттеушілік жобалық іс-әрекетін қалыптастырып қана қоймай, жауапкершілік, ізденімпаздық сияқты сапа-қасиеттерін қалыптастырып, танымдық ой операцияларын орындау іскерлігін дамытады.

Білім алушылардың оқытушы басшылығымен немесе өзіндік жұмыстарында экологиялық бағыттағы материалдары өзінің жаңалығымен, мазмұндық тереңдігімен, шығармашылық сипатымен ерекшеленеді.

Сондай-ақ, әлемдік экологиялық тенденциялар бойынша жүргізілген өзіндік жұмыстар білімдерін тереңдетіп, келешектегі мамандығының бағыт-бағдарын айқындауға септігін тигізеді. Арнайы элективті курсты жүргізу барысында жоғарыда берілген тақырыптардың мазмұны толық ашылып, білім алушыларға экологиялық білім беру жүйесінің мазмұны туралы білімдер тұрақты даму, «жасыл» экономика негізінде туындаған eco-friendly, zero waste, waste-free, минимализм ұстанымдары туралы білімдері дами түседі.

Элективті курсты оқыту барысында оқыту үдерісінде мына әдістер кеңінен қолданылды:

Сурет 23 - Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда қолданылған әдістер топтамасы

Семинарда білім алушылардың кәсіби біліктілігін жетілдіру үдерісіне конференциялар, тренингтер, пікірталас, рөлдік және іскерлік ойындар,

үйірмелер, диспут және дебаттар, консультациялар, экскурсиялар мен экспедициялар, көрмелер, жарыстар, сайыстар, олимпиадалар, әңгіме, пікірталас, ғылыми-шығармашылық бірлестіктер мен клубтар т.б. жатады.

Осы курсты меңгеруде басты орында ғылыми әдебиеттегі мәліметтерді талдап, курс тақырыптары бойынша арнайы зерттеу еңбектерімен (монграфиялар, мақалалар) танысып, зерттеу мәселесіне байланысты шетелдік тәжірибелерді зерттеулері жұмыстарыда жүргізіледі. Курсты оқыту барысында АКТ, оқу -әдістемелік кешен және қосымша оқу құралдары қолданылды.

Кәсіби-тұлғалық дайындық болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің әлеуметтік-тұлғалық экологиялық құзыреттілігін: жұмысқа қабілеттілігін, коммуникабельдігін, шығармашылыққа және өзін-өзі басқаруға қабілеттілігін меңгеруге қажетті кәсіби маңызды қасиеттерін дамытуды көздейді.

Бұл бағыт педагогикалық практикумның құралдарымен жүзеге асырылады, оның негізгі міндеті студенттердің кәсіби өзін-өзі дамуы үшін жағдай жасау, яғни мамандық талаптарына сәйкес өз тұлғасын жетілдіруге бағытталған саналы практикалық іс-әрекет.

Осы дайындық блогын құрастыра отырып, біз топтық және жеке жұмыс түрлерін үйлестіруге бағыттадық. Теориялық зерттеу барысында болашақ мектепке дейінгі білім беру педагогтарын экологиялық-педагогикалық даярлау контексінде коммуникабельділік шығармашылық және өзін-өзі басқару қабілеттері дамуының ерекше маңызы бар екені анықталды.

Кесте 9 - «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі»
элективті курс негізінде жүргізілген дәріс сабағының үлгі жоспары

Модуль	Экологиялық құзыреттілікке бағытталған дәріс
1	2
Тақырыбы	Экологиялық сауаттылық – негізгі ұғымдары
Мақсаты	Экологиялық сауаттылықтың негізгі ұғымдарын айқындайдау.
Міндеттері	–Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда экологиялық сауаттылық туралы түсініктерін кеңейтіп, ой қозғайды; –Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтірінің экологиялық құзыреттілігін дамытуды ұйымдастыруда экоұстанымның тиімділігін ұғынады.
Әдістері	түсіндіре отырып баяндау әдісі, сұрақ-жауап әдісі, сұхбаттасу әдісі, әңгімелесу әдісі.
Сабақтың көрнекілігі	тақырып бойынша презентациялық слайд, қажетті үлестірмелі материалдар
Жоспары	1.«Экологиялық сауаттылық» ұғымының мәні. 2.Экологиялық сауатты тұлға қалыптастырудағы - Тұрақты даму мақсаты. 3.«Экоәдеп» ұстанымдары.

Барысы	I. Қызығушылықты ояту Дәрісті бастамас бұрын студенттердің көңіл-күйін анықтап алу мақсатында: - бүгінгі көңіл-күйімізді қалай бағалайсыз? - жаңа ақпарат алуға дайынбыз ба? т.б. сұрақтар қою Осылайша сабаққа деген қызығушылығын тудыру және теориялық білімдерін тексеру үшін, жаңа дәрістен не күтетінін анықтап алу мақсатында оларға бірнеше сұрақтар қойылады: 1.«Экологиялық сауаттылық» ұғымын қалай түсінесіз? 2.Экологиялық сауатты тұлға қалыптастырудағы – Тұрақты даму мақсаттары туралы қандай мәліметтер білесіздер? 3.«Экоәдеп» ұстанымдарын естуіңіз бар ма? II. Мағынаны тану (оқытушының дәрісі, презентация түрінде) - Әлемдік деңгейдегі 10 дағдарыс. - Big 5 дағдарыс және оны тиімді шешу жолдары. Экологиялық сауатты тұлға – ол, - қоршаған орта жағдайын сын тұрғысынан (критикалық) бағалай білу, экологиялық сауатты шешімдер қабылдау. - табиғатпен қарым-қатынаста мінез-құлықтың этикалық, құқықтық, моральдық нормаларын ескере отырып іс-әрекет ету. - қоршаған ортаға қорғау және күтім жасау жұмысына қатысу. 2030 жылға дейін тұрақты даму мақсаттарымен (https://egov.kz/cms/kk/zur) танысу және талдау жасау. «Экоәдеп» ұстанымы бойынша үздік еуропалық мемлекеттер: Германия, Норвегия, Финляндия, Бельгия, Швеция, Нидерланд. Қазіргі таңдағы өмір сүру ұстанымы: саналы тұтынушыға айналу. (smart consumption, eco-friendly, zero waste, waste-free, минимализм)
	Айналмалы үнемдеу дағдысының формуласы: 4 Re (Reduce, Reuse, Repair, Recycle) 3R — reduce, reuse, recycle. Green Alternatives – The FIVE R’s: Reduce, Reuse, Repair, Rot, Recycle. 7R — ұстанымы zero waste.

	II. Ой – толғаныс Сұрақ-жауап арқылы: - Экологиялық сауаттылық менің түсінігімде ... - Экологиялық проблемалар мені толғандырады, себебі ... -Болашақ тәрбиеші-педагог ретінде Тұрақты даму мақсатына үлес қосамын.... - менің «ЭКО ұстанымым» ... Әр студент өз қалауы бойынша өз пікірін ортаға салады. Бұл дәріс сабақта студенттерге ұсынылып отырған элективті курстың мазмұнындағы алғашқы тақырыптың мазмұнын ашу қарастырылды. Дәрісте олардың өз білетіндері мен жаңа ақпарат арасына көпір жасай отырып, мазмұнды бірлесіп игеру көзделді және жүзеге асырылды. Білім алушылардың сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру техникалары пайдаланылды. III. Рефлексия «Архиватор 3 2 1» - ұнаған, сізді таң қалдырған 3 сәтті айтыңыз? - алда өміріңізде қолданатын 2 экодепті айтыңыз? - сұрақ тудырған (түсініксіз) 1 жағдайды айтыңыз немесе сұрағыңыз?

Экологиялық құзыреттілікті қалыптастыру бірқатар жағдайлар жасауды қажет етеді: экологиялық-педагогикалық міндеттерді шешуде жинақталған тәжірибе негізінде студенттердің кәсіби саладағы белсенді практикалық қызметін ұйымдастыру; жобалар әдісі негізінде СҒЗЖ маңызды технологиялық элементі ретінде енгізу; оқытудың интерактивті түрлері мен әдістерінің басым болуы; оқу процесін болашақ кәсіби қызметтің пәндік және әлеуметтік жағдайларына жақындату негізінде жобалау; әрбір студентке өзінің экологиялық білімін дамыту бағдарламасын құруда жеке көмек көрсету; әртүрлі шығармашылық тақырыптық семинарлар өткізу; іскерлік ойындар; өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту міндеттерін шешуге бағытталған арнайы тренингтер болып табылады.

Жалпы тренинг бойынша есеп берудің түрі ретінде бізді қызықтыратын жеке қасиеттерді өздігінен дамыту бағдарламасы таңдалған оны әрбір студент келесі іс-қимыл реттілігін ұстана отырып, келесідей іс-әрекет бірізділігін сақтай отырып, жасаған: мақсатты болжау (өзін-өзі тәрбиелеудің жеке маңызды мақсаттары мен міндеттерін таңдау, жоспарлау (іс-қимылдарды таңдау); өзін-өзі тәрбиелеудің әдістері мен құралдарын таңдау; мақсаттарды іске асыру (қол жеткізілген және күтілетін нәтижелерді салыстыру); өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау нәтижелерін ескере отырып, өзін-өзі тәрбиелеу бағдарламасын түзету. Студенттердің өзін-өзі ұйымдастыру және басқаруды негізінде зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру «Экологист» экоклуб негізінде жүргізуге тырыстық.

Экоклуб мақсаты: Тұрақты даму мақсаты негізінде экологиялық құзыретті тұлғаға тән сапалық қасиеттерін дамытуға ықпал ету.

Экоклуб міндеттері:

- экологиялық бағалап бағдарлау;

- кологиялық тиімді қарым-қатынас жасауды дамыту;
- ТДМ іске асыру әрекетін жетілдіру.

Клуб құрылымы және оның жұмысы:

- Клуб жұмысына қатысуға ынталы «Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу» мамандығының студенттері қабылданады.
- Клуб отырыстары кем дегенде 2 айда бір рет өткізіледі.

Клуб мүшелерінің міндеттер:

- Клуб қызметінің сұрақтары бойынша өз пікірлерін білдіріп, ұсыныстарын жасауға;
- экологиялық, әлеуметтік маңызы бар іс-шаралар ұйымдастыруға және өткізуге ұсыныстар беру, ат салысу.

Кесте 10 - «Экологист» эоклуб жұмыс жоспары

Іс – шаралар	Мақсат-мазмұны	Жауапты
1	2	3
Эоклуб құрамын жинақтау. Алдағы жұмыс жоспарын дайындау.	Экологиялық қызығушылығы бар студенттерді клуб құрамына тарту және жұмыс жоспарын бекіту.	Клуб төрағасы.
«Ұлт қауіпсіздігі» тақырыбында дөңгелек үстел	XXI ғасырдағы «қауіпсіздік» ұғымын талдау және «адам--қоғам табиғат» жүйесіндегі экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасы ұлттық мүдделерінің нақты және ықтимал қауіп-қатерлерден қорғалуының жай-күйін талқылау	Клуб мүшелері
5-маусым Дүниежүзілік қоршаған ортаны қорғау күніне арналған «Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім мен тәрбие беру мәселелері» тақырыбында эссе байқауын өткізу	Қазіргі таңдағы экологиялық мәселелердің мектепке дейінгі ұйымда қарастырылуы жағдайын талдау, саралау	Клуб мүшелері
ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауын талдау. (2020ж 1-қыркүйек) (эдвайзерлік тәрбиелік сағат)	«Экология және биологиялық әртүрлілікті қорғау»: Білім ошақтарында экологиялық тәрбие беруді күшейту бойынша практикалық шараларды тұжырымдауды; Қоғамда экологиялық құндылықтарды орнықтыруды үндеу; Жануарларды қорғауға бағытталған заңдыдарды талқылау	Клуб мүшелері
«Табиғат тазалығы-адамзаттың тіршілік бастауы» вебинар тренинг.	ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» жолдауына сәйкес қоғамдағы экологиялық құндылықтарды нығайтуға бағытталған, қоршаған ортаны қорғау жүйесіне серпін беретін бірыңғай экологиялық	Клуб мүшелері

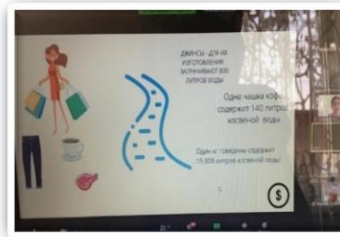
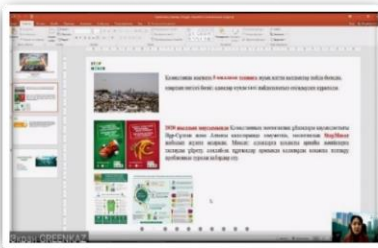

	саясатты қалыптастыру мақсатындағы экологиялық білім беру	
«Ұлттық құндылықтар -экологиялық білімнің қайнар көзі» тақырыбында семинар дәрісін ұйымдастыру	Ұлттық құндылықтарды дәріптеу және ондағы экологиялық ой-тұжырымды талдау арқылы ұлттық рухани сананы қалыптастыру	Клуб мүшелері
«Бақыт гүлі - Қызғалдақ» шеберлік апталығын өткізу	Интеграцияланған оқытуды негізінде мектепке дейінгі білім беруге даярлау. Тәжірибе алмасу, кеңес беру	Клуб мүшелері
«Табиғаттың даусын - кино арқылы есті» мультимедиялық сағат	«Мусор» фильмін тамашалау арқылы, табиғаттың жағдайын, тіршілігін ұғынуға шақыру	Клуб мүшелері
«Табиғат тылсымын тану -жан тыныштығы» арт терапиялық серуендік сағат	Табиғатпен жанасу, оны сезіну арқылы тұлғалық ішкі жан дүниенді тану мақсатындағы саябаққа серуен	Клуб мүшелері
«Жорғалаушылыр - тіршілік әлемі» биоалуанды қорғау, сақтауға арналған семинар тренинг өткізу	Биоалуандылықты сақтау және қорғау мәселесі бойынша білімдерін кеңейту, бауырымен жорғалаушыларды мектеп жасына дейінгі балаларға таныстыруда әдістемелік кеңес	Клуб мүшелері

Жоғарыдағы жұмыс жоспары студенттердің бос уақытын тиімді ұйымдастыру мақсатында және экологиялық бағыттағы ақпараттармен уақытылы танысып, оны сараптауға бағытталды. Осы негізде онлайн форматта студенттермен тренингтік семинарлар, практикадағы Жаратылыстану және Қоршаған ортаны таныстыру бойынша кеңестік уақыттар ұйымдастырылды.

Кесте 11 - «Экологист» эоклуб жұмысы бойынша жүргізілген семинар-тренингтік вебинары

Тақырыбы	«Табиғат тазалығы-адамзаттың тіршілік бастауы»
Мақсаты	ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» жолдауына сәйкес қоғамдағы экологиялық құндылықтарды нығайтуға бағытталған, қоршаған ортаны қорғау жүйесіне серпін беретін бірыңғай экологиялық саясатты қалыптастыру мақсатындағы экологиялық білім беру
Баяндамашылар	-Практик экологист тренер, «Дети супергерой» эокурстың авторы Байбусинова Карлығаш «Как стать экологом и зачем это нам надо?» тақырыбында сөз сөйледі -«STOP MUSOR» әлеуміттік жобасының үйлестірушісі Оқапова Асыл «Қоғамдық ұйымдардың экологиялық мәселелерді шешуге қосатын үлесі» тақырыбында баяндама жасады. -«Мектепке дейінгі, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» білім беру бағдарламасы бойынша кәсіби даярлау бөлімінің профессоры, п.ғ.д. Манкеш Аксауле «Мектепке дейінгі ұйымдардағы экологиялық тәрбие» тақырыбына тоқталды

Семинар тренинг соңында білім алушылармен сұрақ-жауаптық талқылау болды. Білім алушылардан өздерінің осы қарастырылған тақырыптарға деген көзқарастары талданды. Ашық ой бөлісіп, баяндамашыларға сұрақтар қойылды.

Семинар тренинг соңында білім алушылар өз әсерімен бөлісті. Алыс-тілектерін айтты.

Қорытындыланды.

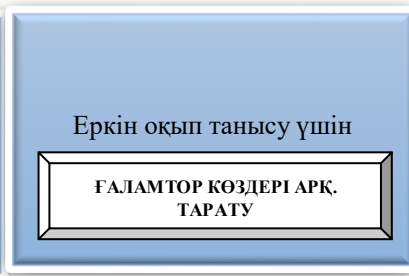
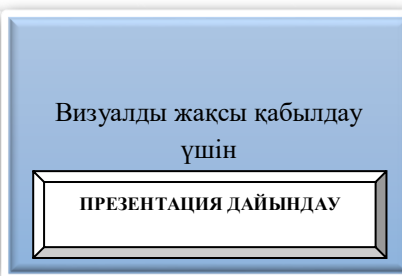
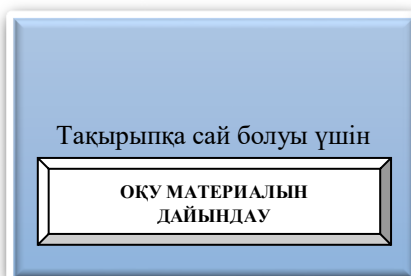
Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың оқыту үдерісінде ақпараттық технологияларды тиімді пайдаланудың орны ерекше екендігіндігі белгілі.

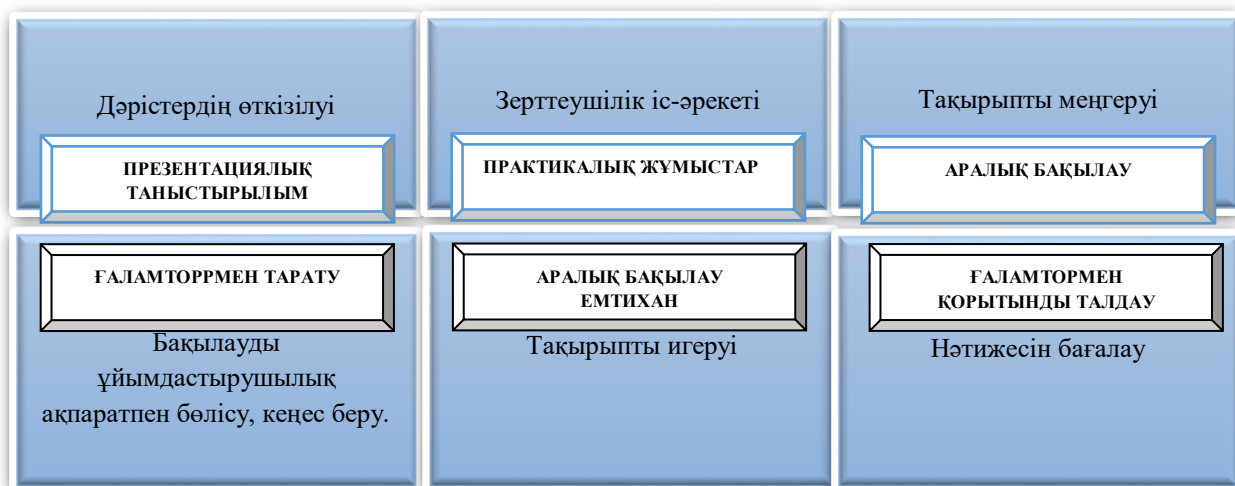
Ол ең алдымен қазіргі заманғы электронды байланыс және ақпарат беру құралдарын күнделікті қолданудағы студенттердің белсенділігінің артуымен және оқыту үдерісінің онлайн форматқа көшуімен байланысты болды.

«Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсы бойынша оқытуда IT-технологияларды қолдану мүмкіндігі, онлайн форматтағы оқу үрдісінде интернет-технологиялар қолданылу алгоритмдік схемасы даярланды.

Жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде экологиялық білім беру жағдайында оқыту сабақтарында қолданылатын интернет-технологияларды қолдану арқылы оқу материалын берудің ұйымдастырудың оңайлатылған блок-схемасы ұсынылған.

Ұсынылған блок-схеманы қолдана отырып, оқу процесін онлайн ұйымдастырудың өзіндік артықшылығында көре алдық. Бұл оқытушылар мен студенттердің тығыз қарым-қатынасы, дәріс және семинар практикалық сабақтармен қатар оқытушы мен студенттер оқу материалымен алдын ала тарту және танысу кезеңінде, сондай-ақ аралық бақылау немесе емтихан алдында күндізгі және интерактивті консультацияларды қоса алғанда, барлық оқу процесінде түсіну үшін күрделі мәселелерді анықтай отырып, интерактивті режимде ақпаратпен қарқынды алмасуға мүмкіндік туыдырады.

Сурет 24 - Онлайн форматтағы оқу үрдісінде интернет-технологияларды қолданылудың алгоритмдік схемасы

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерімен экологиялық оқу үдерісін ұйымдастыруда интерактивті ақпараттық технологияларды пайдалану жұмыс реті:

- кіріспе дәрісте курс құрылымы баяндалғаннан кейін топ старосталары оқытушының талабы бойынша алдын ала дайындалған кестелік формада өз деректерін, үй және ұялы телефондарын, сондай-ақ электрондық пошта адресстерін тіркейді.

- кезекті дәріске бір апта түрлі-түсті графикалық иллюстрациялармен, суреттермен, формулалармен және кестелермен кезекті дәрістің материалын алады.

- әр дәріс материалды бекіту үшін сұрақтармен аяқталады. Бұл сұрақтар кейіннен студенттерді аттестаттау үшін аралық бақылау, сынақтар мен емтихандарға қолданылады.

- кері байланыс жасау мүмкіндігі дәріс тақырыбы бойынша тұрақты кеңес беруге мүмкіндік алады.

- әр студенттің міндетіне өз бетінше жұмыс істеу, іздену, материалды тарату немесе топтың жалпы ортақ пошта жәшігіне материалды орналастыру кірді.

Дәріс материалдарын оқу барысында туындайтын сұрақтарды студенттер кезекті дәрістің өткізу кезінде қоя алды немесе оқытушының пошталық мекен-жайына жазбаша түрде жібереді. Бұл Оқытушы-студент жұмысын дербестендіруге мүмкіндік берді, оқу үдерісін жан-жақты ұйымдастыруға және күндізгі және қашықтықтан оқытуды қоса пайдалануға мүмкіндіктер берді.

Жаңа әдістемені қолданудың оң әсері студенттердің сынақ және емтихан сессияларына терең дайындығы болады, бұл үлгерімнің артуына объективті әсер етеді. Бұрын талпыныс және шыдамдылықпен ерекшеленбеген студенттерде материалды толық меңгеру байқалды.

Осы пәннің бағдарламасын әзірлеу кезінде біз үшін оқу процесіне студенттердің өз бетімен білім алуына және өзін-өзі дамытуға кәсіби тұрғыда қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін тағы бір технологиялық элементті енгізу маңызды болды.

Инновация технологиялық элемент ретінде қорытынды бақылау формасында қолданылатын педагогикалық жобалау. Педагогикалық жобалаудың мәні әрбір студент жоба тақырыбын алып, оны оқу семестрінің соңына әзірлеу керек. Әдетте, мұндай жобалар өзекті білім беру жағдайында студенттің зерттеушілік іс-әрекетін көрсетеді.

Жобаны іске асыру бірнеше кезеңнен тұрды:

- теориялық тақырыпты негіздеу;
- өзгерістерді талап ететін көкейтесті жағдайды зерттеуге бағытталған тақырыпты практикалық негіздеу;
- жобаны апробациялау және тәжірибелік іске асыру;
- жобаның қорытындысын шығару.

Студенттердің жобаларды қорғау кезінде мектепке дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие беру саласындағы өзекті жағдайды талдау, проблемаларды және оларды жеңудің мүмкін жолдарын анықтау қабілеті, абстрактілі идеяны нақты материалға бейімдеу және оны ұйымдастыру-іс-әрекет түрінде ұсыну, студенттердің жаңа экологиялық-педагогикалық технологиялар саласындағы білімін, сондай-ақ жобаларды рәсімдеу жұмысы бойынша бағаланды. Сонымен қатар, зерттеу жобалық іс-әрекетінде экологиялық-педагогикалық міндеттерді шешуде жинақталған тәжірибе негізінде студенттердің кәсіби саладағы белсенді практикалық қызметін ұйымдастыруға ықпал ете отырып, біз педагогикалық практика кезеңінде студенттер үшін арнайы тапсырмаларды әзірлеуге және енгізуге қызығушылық таныттық. Мәселен, «Табиғат тағдыры біздің қолымызда» арнайы ұсынылған жоспар бойынша дамыту ортаны экологиялық талдау, «Судің ерекшелігі» табиғатты тану экспериментін жүргізу, экологиялық соқпақ құру және оны ұйымдастыру, мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беру мәселелері бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттер картотекалары және жоба тақырыптары бойынша жұмыс жасалды. Элективті курстың семинар практикасында қарастырылған сабақтардың ішінде студенттердің дайындаған «Қазақстанның экологиялық проблемалары» тақырыбы бойынша өткізілген дәріс-конференцияны бөліп көрсетуге болады. Әрбір баяндаушы студент оқытушыдан алдын ала тақырып шеңберінде түрлі эсселер жазып, оқыды. Жазылып дайындалған эссе жиынтығы мәселені жан-жақты түсіндіруге мүмкіндік берді. Дәріс соңында студенттердің өзіндік жұмысы мен сөйлеген сөздерінің қорытындысын шығарылып, ұсынылған ақпарат толықтырылып, нақтыланды және негізгі тұжырымдар жасалды. Сонымен бірге адам мен табиғаттың өзара қарым-қатынасы мәселелерін зерттеу кезінде студенттерге Батыс, Шығыс мәдениеттеріндегі және отандық философтардың еңбектеріндегі, ежелгі ойшылдардың, ақын-жазушылардың, саясаткерлердің, ғалымдардың табиғат және оның заңдары, табиғат және адам туралы ой-пікірлерінің дәйексөздерін таңдап оны жинақтап, қанатты сөздерден бейнелі альбом дайындауға жеке тапсырма берілді. Студенттердің өзіндік ізденістерінің нәтижесі ретінде сабақ барысында Д. Бруно, И. Гете, Д. Дидро, У. Шекспир, Әл-Фараби, А. Құнанбаев, Ш. Құдайбердіұлы, Ш. Уалиханов, М. Ломоносов, А. Радищев, Г. Плеханов,

Қ.Сәтбаев, Ә.К. Нұрпейісовтің және т.б. табиғат туралы ой-пікірлері, көзқарастары талқыланды. Бұл қанатты сөздер ұжымдық талдаудың объектісі болды. Әр сабақ өңірдегі, елдегі және әлемдегі табиғат қорғау қызметімен байланысты жаңалықтарды шолудан басталды.

Студенттер еліміздегі «Жасыл ел» бағдарламасы бойынша табиғатты қорғау акцияға қатысты және осы проблемамен айналысатын мемлекеттік мекемелер жүйесімен, ұйымдастырушылармен өзара байланыс орнатып, әртүрлі экологиялық ұйымдар туралы ақпаратты алдын ала дайындады. Жұмыстың мұндай тәсілі студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыруға, іздеу және ең бастысы, экологиялық ойлау мен табиғатты қорғау қызметіне қызығушылықты қалыптастыруға ықпал етті.

Бұл жүргізілген жұмыстан кейін көптеген өзгерістер болды деуге болады. Бұл жерде білім алушылардың бұл мәселеге белсене араласуын ерекше атап кетсек болады. Бұл олардың өзіндік тану мен даму ерекшелігіне зерттеудің тигізген әсері деуге болады. Қалыптастыру экспериментінде жүргізілген жұмыстардың нәтижелерін келесі тармақта толық баяндалатын болады.

3.3 Зерттеу мәселесі бойынша жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыс нәтижелері

Сонымен, экологиялық құзыреттілігін дамыту үшін арнайы қалыптастырушы кезеңді ұйымдастырудың мақсаты: Эксперимент алды жұмысты (тікелей педагогикалық эксперименттің) дидактикалық қамтамасыз ету негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің білім, білік, дағдыларды алуы негізінде, олардың экологиялық құзыреттілігін дамыту міндеттерін толық шешу.

Арнайы әдебиеттерді, осы мәселе бойынша қарастырған зертеушілердің практикалық тәжірибесін талдау барысында, сондай-ақ өзіміздің педагогикалық тәжірибеміз негізінде, ЖОО базасында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық үрдісіне кіріктірілетін, бірқатар әдіснамалық негізі, педагогикалық шарттары анықталып, берілді. Соның ішінде, болашақ мектепке дейінгі ұйым маманының экологиялық құзыреттілігін қалыптастыру бойынша ұстанымдары, оқыту әдісі мен формалары, балама міндеттері анықталды.

Тәжірибелік-эксперимент алды жұмысты дидактикалық қамтамасыз етудің таңдап алынған параметрлері жүргізіліп отырған педагогикалық эксперименттің жалпы да, тұжырымдамалықта негіздері – болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың оқу-тәрбие үрдісінің тәсілдері, принциптері, формалары, әдістері элективті курс бағдарламасында көрініс тапты. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту бойынша, оқу-әдістемелік кешенінің мазмұны туралы ұғым беріліп, маманның экологиялық құзыреттілігін дамытуға бағытталған нақты шығармашылық тапсырмаларда орындалды.

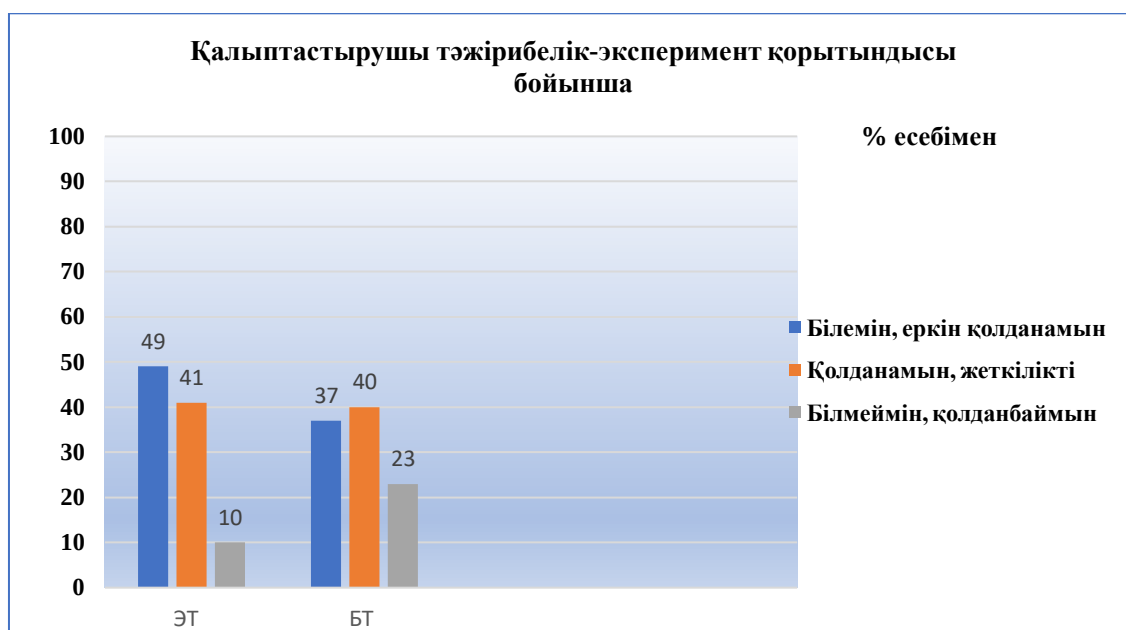
Осылайша, экологиялық білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға бағытталған

интеграцияланған дәріс, семинар және тәжірибелік сабақтар жүйесі студенттердің экологиялық білім мен тәрбиенің тарихы, оның дамуының кезеңдеріне сәйкес теориялар мен тұжырымдамалармен танысуларына, нормативтік құжаттарды талдап, негізгі түйінді ойды, мақсатын түсінуге үйретілді.

Зерттеушілік іс-әрекет негізіндегі серуендер, тәжірибелік бақылаулар экожүйені саналы ұғынуға жағдай жасайды деген қорытынды жасалды.

Қалыптастырушы эксперимент соңында жоғарыда сипатталған тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың қорытындысын шығару үшін болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуды диагностикалаудың айқындаушы кезеңінде жүргізілген диагностикалық әдістер мен авторлық тест сауалнамалары, бақылаулар қайталанып жүргізіліп, нәтижелер алынды.

Енді қалыптастырушы эксперименттің қорытындыларына тоқталайық.

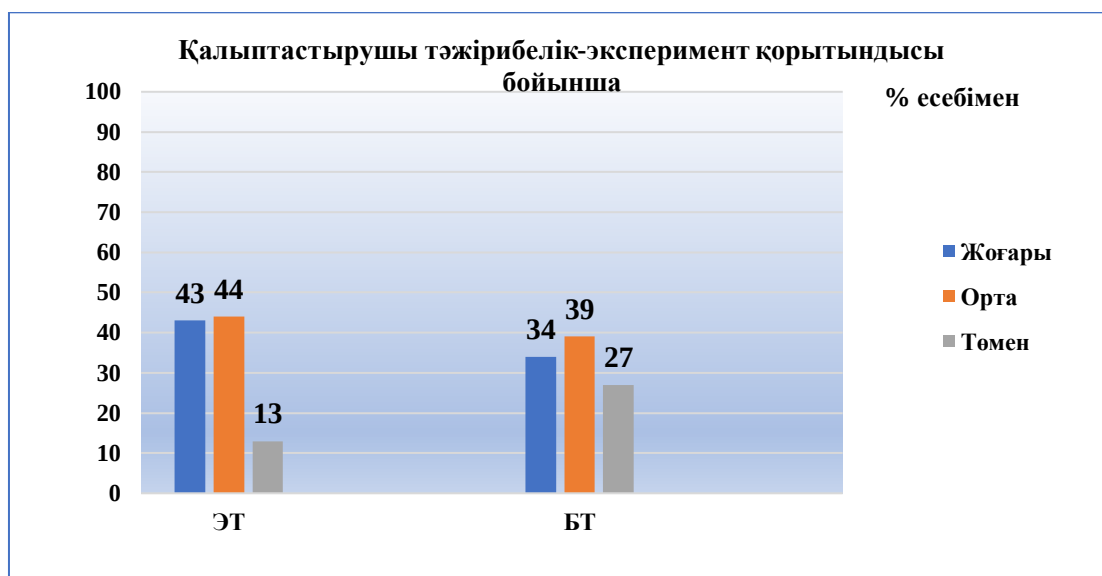

Сурет 25 - «Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеуге педагогтардың дайындығын өзіндік диагностикалауға арналған сауалнама» (А.С.Жданова)

Сурет 26 - «Жоғары оқу орындарында білім алу мотивациясы» әдістемесі
(Т.И. Ильина)

Қалыптастырушы эксперименттің нәтижесінде эксперименттік топ компоненттерінің көрсеткіштерінің пайыздық үлесінің жоғарылағанын диаграммадан байқаймыз. Енді білім алушылардың өздерін дамыту бойынша мақсатты белсенділік танытулары, өзіндік ізденістерінің жоғарылауы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің болашақта экологиялық білім мен тәрбие беру жағдайында кәсіби құзыреттіліктерін сәйкестендіріп, қоғам талабына сай жауап беруге деген сенімдерін байқадық.

Сурет 27 - В.И. Андреев «Жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау»
әдістемесінің нәтижесі

Білім алушылардың жоғары кәсіптік білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда өз бетінше берілген тапсырмалар бойынша орындалған жұмыстар нәтижелері, түрлі тақырыптарда өткізілген пікірталастар, әңгімелер мазмұны олардың кәсіби құзыреттілігінің деңгейінің өзгерісін байқатты.

А.С.Жданова әдістемесі бойынша қорытынды нәтижелердің салыстырмалы 12 кестесін ұсынамыз:

Кесте 12

Деңгейі	Көрсеткіші	ЭТ		БТ	
		Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін
Жоғары	Білемін, еркін қолданамын	29%	49%	35%	37%
Орта	Қолданамын, жеткілікті білмеймін	34%	41%	39%	40%
Төмен	Білмеймін, қолданбаймын	37%	10%	26%	23%

Байқағанымыздай, «білемін, еркін қолдамын» деген жоғары деңгей көрсеткішінің эксперименттік топта 20% жоғарыласа, ал бақылау тобында тек 2% ғана өзгерісті көреміз. «Қолданамын, жеткілікті білмеймін» деген орта деңгей көрсеткіші бойынша, эксперимент тобында 7% өзгеріс болса, бақылау тобында тек 1% өзгерісті байқаймыз. «Білмеймін, қолданбаймын» деген төмен көрсеткіш деңгейі эксперименттік топта 27% төмендеуі, біздің мақсатты тұрғыда нысанаға алынған зерттеу мәселемізге қолданылған қалыптастырушы эксперимент кезеңіндегі қолданылған әдістемеміздің тиімділігін көрсетеді. Ал, бақылау тобы осы көрсеткіш деңгейі бойынша 3% ғана төмендеген.

Келесі Т.И. Ильина әдістемесі бойынша қорытынды нәтижелері 13 кестеде ұсынамыз:

Кесте 13

Деңгейлік көрсеткіші	ЭТ		БТ	
	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін
Мамандықты меңгеруі	31%	46%	33%	36%
Білімді меңгеруі	32%	40%	32%	37%
Диплом алу	37%	14%	35%	27%

Қорытынды нәтижеде көріп отырғанымыздай «Мамандықты меңгеру» бойынша эксперименттік топта 15% өзгерісті көріп отырмыз. Бұл дегеніміз кәсіби мамандығына деген сүйіспеншілігінің артуын және мамандығы мақтанышына айналғандығы деп білеміз. Осы деңгей көрсеткіші бойынша бақылау тобында 3% өзгерісті көріп отырғанымыздай, «диплом алу» төмен деңгейлі көрсеткіштің 8% пайызға төмендегенін де байқап отырмыз. Демек білім алушылардың жоғары курстарға өту арқылы, есеюі негізінде өз мамандығына

деген жауапкершілік сезімі пайда болатындығын дәлелдейді. Ал осы айтылған деңгей көрсеткіші эксперименттік топта 23% төмендеуі де қалыптастырушы кезеңде жүргізілген экологиялық білім берудегі тәжірибеге бағытталған мәселелік дәрістер мен пікірталастар т.б. арқылы қамтылды деп ойлаймыз. Өйткені «Мамандықты меңгеруі» жоғары деңгей көрсеткіші 31%-дан 46% өсуі дәлел. Ал керісінше бақылау тобында тек 33% тен 36%, яғни 3% жоғарылаған.

В.И. Андреевтің әдістемесі нәтижесінің қорытындысына келсек:

Кесте 14

Деңгей	ЭТ		БТ	
	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін
Жоғары	30%	43%	28%	34%
Орта	34%	44%	34%	39%
Төмен	36%	13%	38%	27%

Эксперимент тобында жоғары деңгей 30%-дан 43%, яғни 13%-ға артқандығын, ал бақылау тобында бұл көрсеткіш 6%-ға артқан. Ал орта деңгейде 34%-дан 39%-ға, яғни тек 5%-ға ғана артқан. Бұл көрсеткіш эксперимент тобында 34%-дан 44%-ға, яғни 10% артқандығын көреміз. Бұл екі топтың салыстыруында 2 есеге артық. Сондай-ақ, төмен деңгей көрсеткіші эксперимент тобында 36%-дан 13%-ға төмендеген, осы көрсеткіш бақылау тобында 38%-дан 27%-ға төмендеген. Егер салыстырмалы түрде айырмашылығына қарайтын болсақ, бақылау тобында 11% болғанда, эксперимент тобында бұл көрсеткіш 23%.

Жоғары кәсіби білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілік деңгейін анықтауға арналған авторлық тест бойынша, студенттердің көзқарастары негізіндегі экологиялық құзыреттілігі, экологиялық санасы мен сапалық қасиеттерін анықтаудағы қорытындылау кезеңінің пайыздық көрсеткіштерінің диаграммасынан өзгерістің бар екендігін байқаймыз. Оны төменде 28 – 29 суреттерде ұсынамыз.

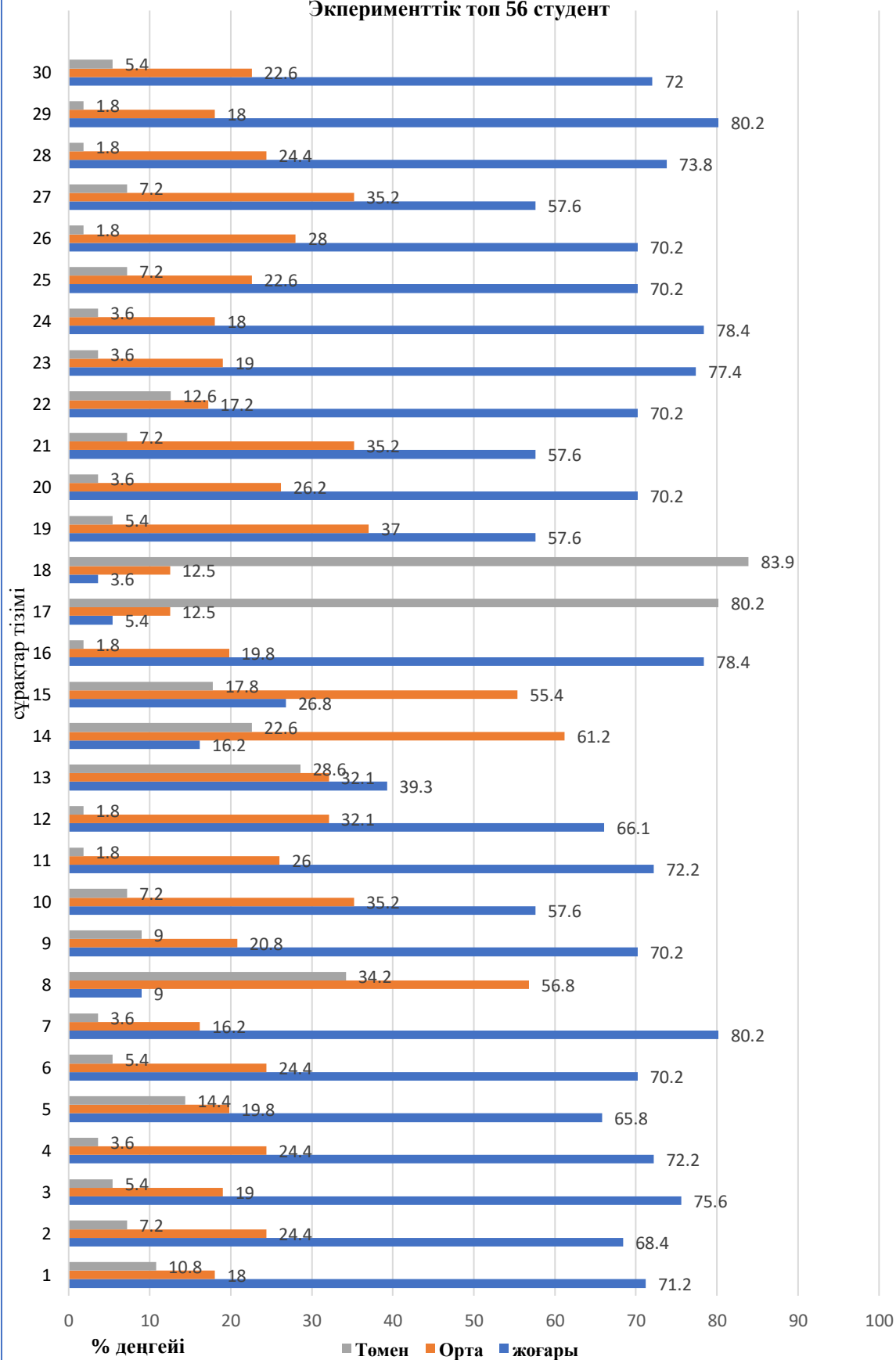
Эксперимент топтағы білім алушыларды дамытуға бағытталған жұмыс жүйесін енгізудің тиімділігін талдау, ондағы жұмыс істеу шарттары даму деңгейіндегі % өзгерісті байқауға мүмкіндік береді.

Сонымен, жүргізілген тәжірибелі-эксперименттік жұмыстардың негізінде біз дайындаған бағдарламаның жоғары кәсіби білім беру үдерісіндегі интеграцияланған экологиялық білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым маманының экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктерінің зор екендігіне көз жеткіздік.

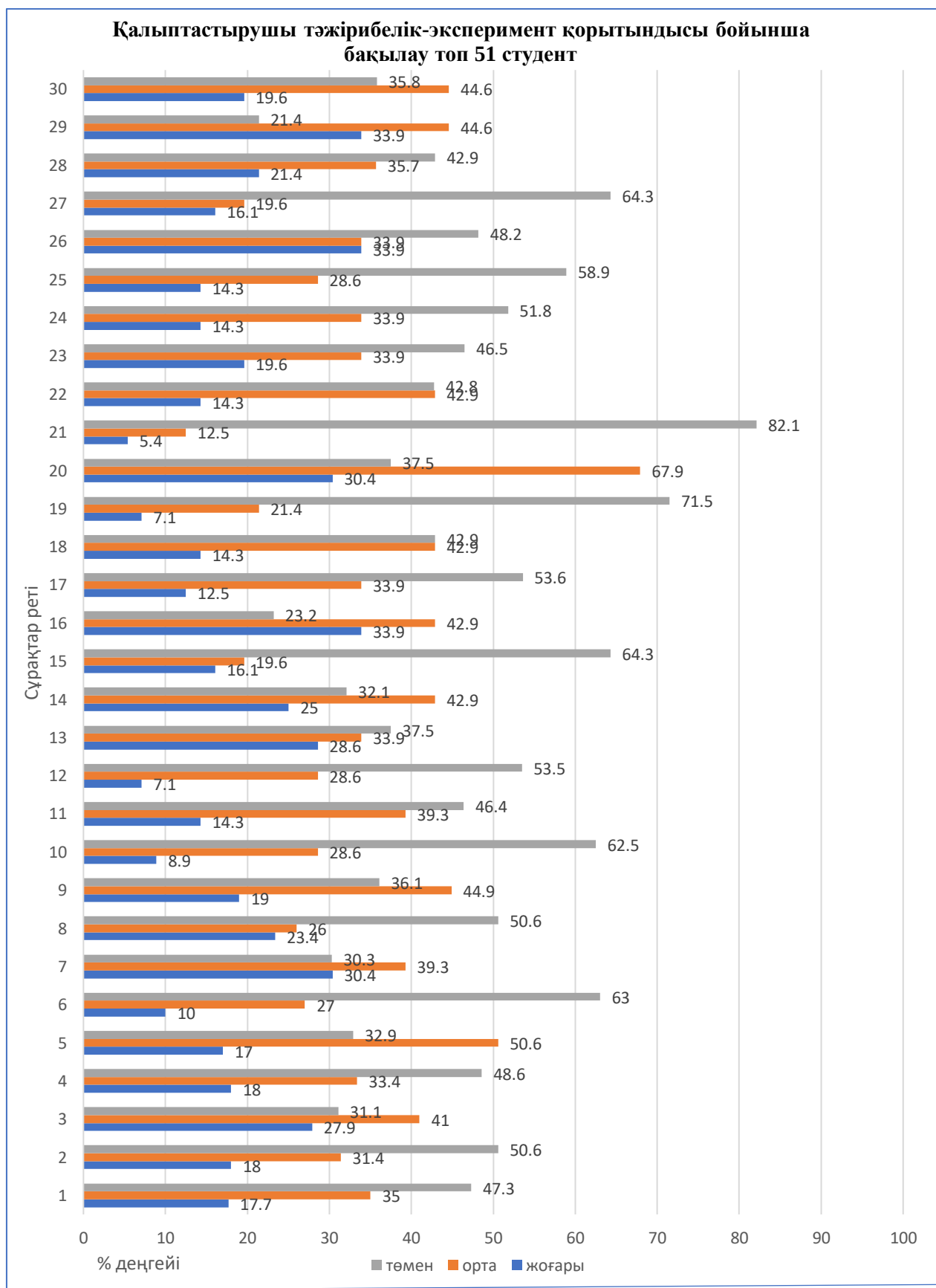
Біз дайындаған авторлық тест әдістемесі болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін нақты, әрі дұрыс анықтауға мүмкіндік беретіндігін көрсету мақсатында SPSS статистикалық бағдарламасына жүгініп, мәліметтерге талдау жүргізілді.

SPSS статистикалық талдау екі кезеңнен тұрды. Бірінші мәліметтерді талдау алды кезеңі (жинау) және екінші мәліметтерді талдау (дәлелдеу).

**Қалыптастырушы тәжірибелік-эксперимент қорытындысы бойынша
Эксперименттік топ 56 студент**

Сурет 28 - Қорытынды кезең нәтижесі

Сурет 29 – Қорытынды кезең нәтижесі

Мәліметтерді талдау алды кезең: Бұл кезеңде зерттеу барысында қолданылған тест нәтижесін талдауға және статистикалық анализ әдістеріне байланысты ақпарат берілді.

Зерттеуде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін өлшеу үшін қолданылған тест құралдарынан алынған балдар SPSS статистикалық бағдарламасында талданды. Атап айтар болсақ талдау кезінде сипаттама статистикасы, Mann-Whitney U тесті (анализы) және аралас өлшемдерге арналған ANOVA тесті (анализдері) қолданылды. Алдымен эксперименттік және бақылау топтары үшін сипаттамалық статистиканың орташа арифметикалық мәні, стандартты ауытқуы, қиғаштық және куртоздық коэффициенттері қаралды. Эксперименттік және бақылау топтарының әр кезең яғни айқындаушы және қорытынды кезең бойынша тест балдары қиғаштық коэффициенттерімен қалыптылық шартына сәйкестігі тексерілді. Бұл үшін айқындаушы мен қорытынды кезеңдері тестінен алынған балдардың қалыптылық шартына сәйкестігін тексеру үшін қалыптылық тесті жасалынды. Әр топ бойынша зерттеуге қатысушылардың саны 50-ден жоғары болса, Колмогоров-Смирнов (K-S) сынағы (анализы), ал 50-ден төмен болса, Шапиро-Вилк сынағы (анализы) қолданылады. Біздің зерттеуімізде әр топ бойынша қатысушы саны 50-ден жоғары болғандықтан Колмогоров-Смирнов (K-S) тесті (анализы) жүргізілді. Аталмыш тест (анализ) нәтижесіне сәйкес p мәнінің (коэффициентінің) 0,05-тен жоғары болуы балдардың қалыптылық шартына сәйкес болғандығын көрсетеді. Сондай-ақ, зерттеуге қатысқан топтардың біртектілік шартына сәйкестігі Левен тесті (анализы) арқылы тексерілді. Бұл тесттен (анализден) алынған p мәнінің (коэффициентінің) 0,05-тен жоғары болуы топтардың өзара біртекті екендігін көрсетеді. Сондықтан, эксперимент кезеңі барысында алынған балдардың қалыптылық пен біртектілік шарттарына сәйкестігінде SPSS бағдарламасында параметрлік тест, сәйкес болмаған жағдайда параметрлік емес тесті бойынша талдаулар жүргізіледі. Айқындаушы және қорытынды кезеңдер бойыншы эксперимент және бақылау топтарының болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін өлшеу үшін қолданылған тест балдарын салыстыру үшін алдымен сипаттамалық статистикадан орташа арифметикалық, стандартты ауытқу, қиғаштық сынды мәндері (коэффициенттер) тексерілді. Сонымен қатар екі топтан алынған балдардың қалыпты таралуы мен біртектілік шарттарына сәйкестігі қарастырылды. Екі топ үшін де алынған балдардың қалыптылық Колмогоров-Смирнов (K-S) тесті (анализы) мен біртектілік бойынша Левен тестінің (анализы) p мәндері (коэффициенті) 0,05-тен кіші болғандықтан эксперимент алды екі топтың тесттен алған балдарын салыстыру үшін параметрлік емес Mann-Whitney U сынағы (анализы) қолданылды. Талдау нәтижесінде екі топтың да эксперимент алды тест нәтижесі бойынша бір-біріне тең (эквивалентті) екендігі анықталды.

Зерттеудің эксперименттік кезеңінің яғни болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға арналған оқыту моделіміздің тиімді екенін тексеру үшін аралас өлшемдерге арналған екі

факторлы ANOVA тесті (анализы) қолданылды. Бұл тесттің (анализдің) бірінші факторы эксперимент және бақылау топтары, екінші факторы өлшем (айқындаушы кезең тесті –қорытынды кезең тесті) болып саналады. Аралас өлшемдерге арналған екі факторлы ANOVA тесті (анализі) эксперимент және бақылау топтары мен өлшемнің (айқындаушы кезең тесті –қорытынды кезең тесті) бірлескен әсерін және қолданылатын эксперименттік кезеңнің тиімділігін тексеру үшін қолданылатын күшті статистикалық параметрлік анализ. Аралас өлшемдерге арналған екі факторлы ANOVA тесті (анализі) сенімді нәтижелер беруі үшін кейбір шарттардың орындалуы қажет. Атап айтар болсақ, айқындаушы және эксперимент кезеңдері барысында алынған тест балдары қалыпты және біртекті болуы шарт.

Сонымен қатар, топтардың ковариация мәнінің (коэффициенті) өзара тең болуы шарт. Бірінші алғышарт бойынша екі топ үшін де екі кезең бойынша алынған тест балдарының қалыптылық болжамы үшін Колмогоров-Смирнов (K-S) тесті (анализы) мен біртектілік бойынша Левен тестінің (анализы) р мәндерінің (коэффициенттерінің) 0,05-тен кіші болғандығы расталды. Сонымен қатар, топтардың ковариация мәнінің (коэффициенті) өзара тең екендігін тексеру үшін Box's M тестінің нәтижесі ескерілді. Осылайша бұл алғышарттар орындалмағандығы анықталды.

Алайда бұл жағдаят бойынша бірнеше ғалымдар (Green және Salking, 2005 s.187;) қалыптылық және біртектілік шарттарының орындалмаған жағдайында да зерттеуге қатысушылар санының әр топ бойынша 50-ден төмен болмағандығында бұл тесттің (анализдің) күшті әрі сенімді нәтиже көрсете алатындығын байқатады. Сондықтан осы ғалымдардың тұжырымдамаларына сүйене отырып оқыту моделіміздің тиімді екендігін тексеру мақсатында аралас өлшемдерге арналған екі факторлы ANOVA тесті (анализы) қолданылды. Бұл тест (анализ) талдауы нәтижесінде әсер мөлшері де анықталды. Бұл анализ бойынша әсер мөлшері статистикада eta-квадрат (η^2) мәні (коэффициенті) бойынша есептеледі. Eta-квадрат (η^2) мәні (коэффициенті) .01 болғанда «кіші», .06 «орта» және .14 «үлкен» әсер мөлшерін көрсетеді.

Мәліметтерді талдау кезеңі: Зерттеу жұмысының бұл бөлімінде эксперименттік және бақылау топтарының экологиялық құзыреттілігін өлшеуге арналған тест балдарын айқындаушы және қорытынды кезеңдері бойынша салыстыру, статистикалық талдаулар жүргізу жұмыстары қамтылған.

Алдымен эксперименттік және бақылау топтарының айқындаушы кезең бойынша тест балдары арасында айырмашылық бар-жоғын салыстыру үшін Mann-Whitney U сынағы (анализы) жасалынды. Ең алдымен, екі топ бойынша эксперимент алды тест балдарының қалыптылық шартына сәйкес болып болмағандығын анықтау үшін Колмогоров-Смирнов (K-S) тесті (анализы) жасалынды. Зерттеу жұмысына қатысушылар саны әр топ бойынша 50-ден жоғары болғандықтан, Колмогоров-Смирнов (K-S) тесті жасалынды. Талдау нәтижелері 15-кестеде берілген.

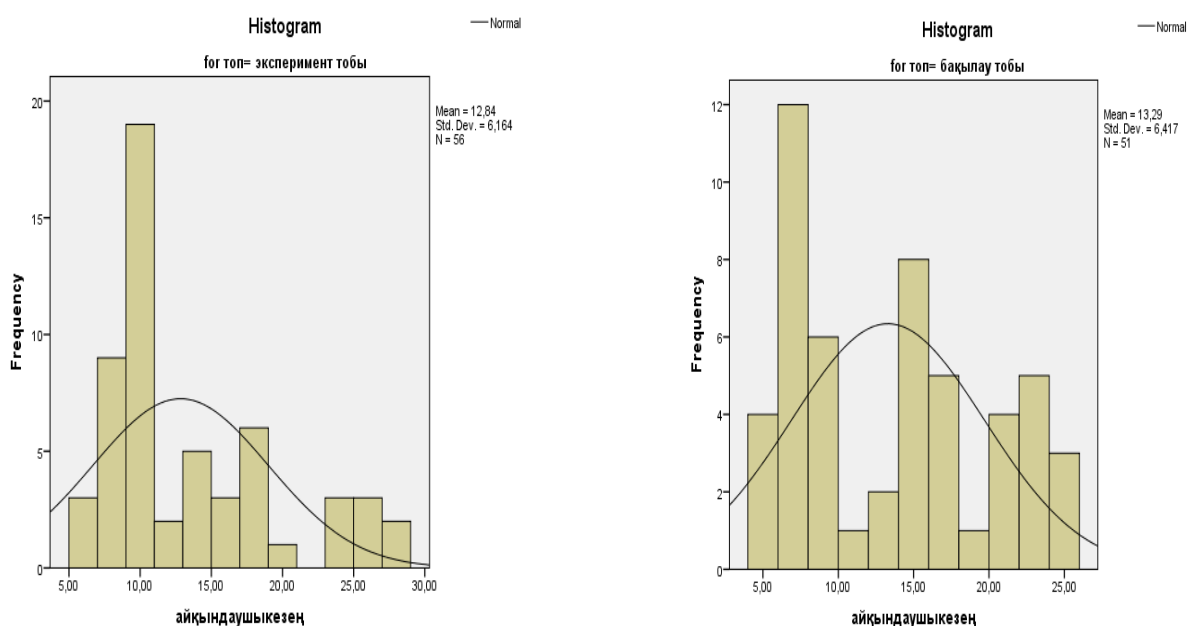
Кесте 15 - Айқындаушы кезең бойынша эксперименттік және бақылау топтарының арифметикалық орталама, стандартты ауытқу, қиғаштық мәндеріне және Колмогоров-Смирнов (K-S) тестіне қатысты талдау нәтижелері

Топ	n	$\bar{X}$	std.	Skewness	Kurtosis	Kolmogorov-Smirnov p
Эксперименттік	56	12,839	6,163	1,101	,114	,000
Бақылау	51	13,294	6,416	,329	-1,227	,000

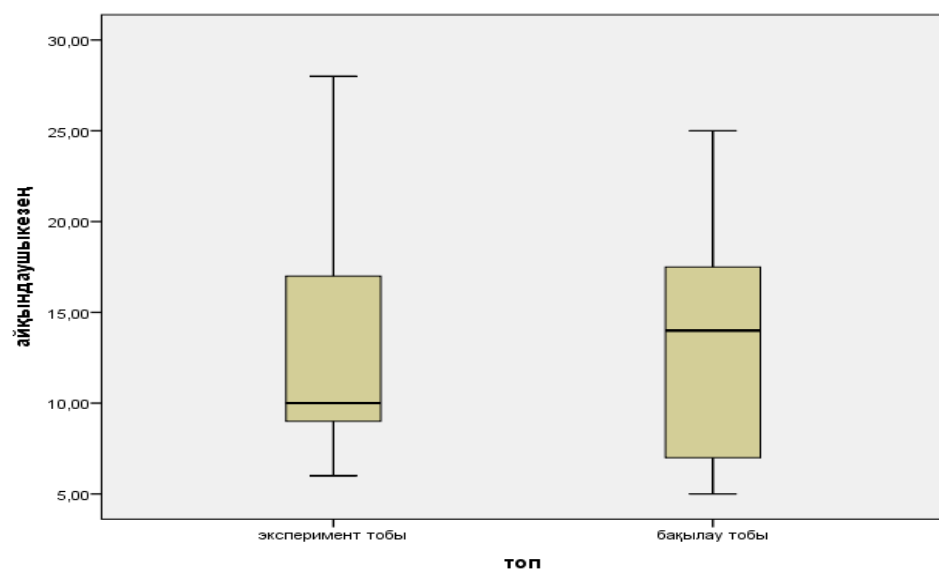
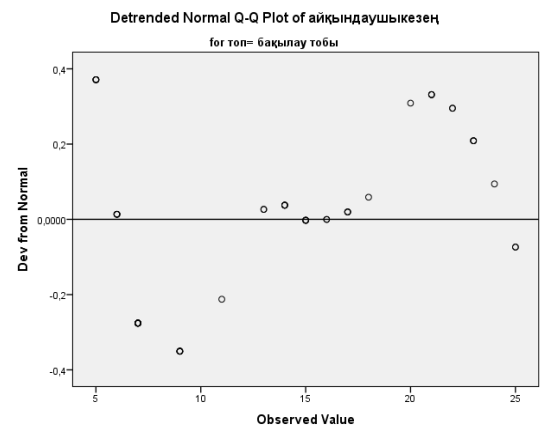
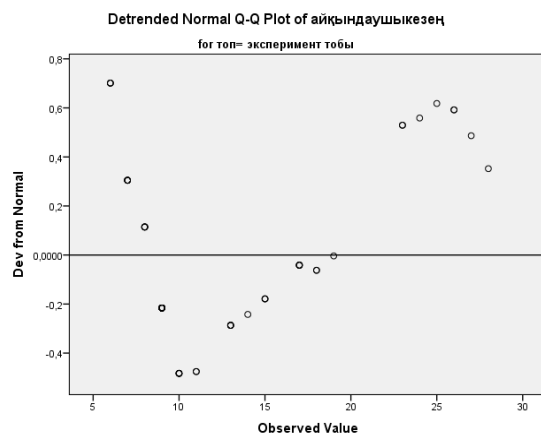
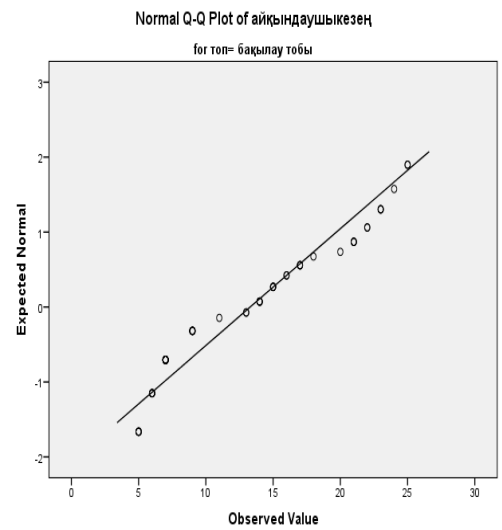
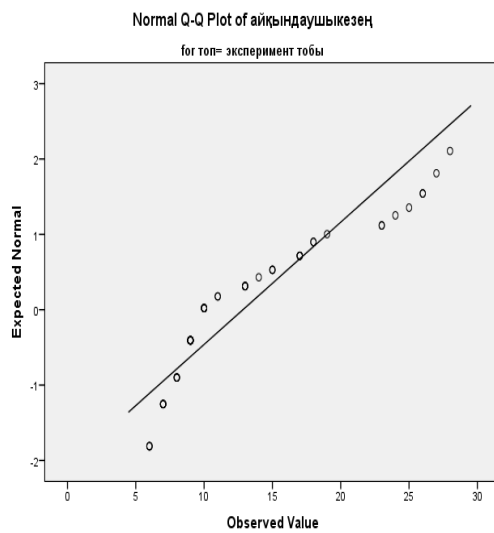
15-кестедегі қалыптылық шартына сәйкес талдау нәтижелері айқындаушы кезең бойынша тесттің орташа балы эксперименттік топта 12,839, бақылау тобында бұл көрсеткіш 13,294 болғандығы анықталды.

Айқындаушы кезең тест балдарының қалыптылық шарты талдауына сәйкес эксперименттік және бақылау топтарында Колмогоров-Смирнов (K-S) тестінің p мәні (коэффициенті) ,000 болғаны көрсетілді ($p < 0,05$).

Бұл жағдай екі топтың да айқындаушы кезең тест балдарының қалыптылық шартына сәйкес еместігін көрсетіп отыр. Левен тестіне келер болсақ, тесттің p мәні (,424), $p > 0,05$ болғандықтан, эксперименттік және бақылау топтарының айқындаушы кезеңде өзара біртекті екендігі көрсетіп отыр. Тест нәтижесіне байланысты график көрсеткіштері төмендегі графиктерде көрсетілген.

Сурет 30 - Тест нәтижесі, бет 1

Жоғарыдағы орын алған әр түрлі графиктер айқындаушы кезеңі бойынша екі топтың тест балдарының қалыптылық және бірізділік болжамдарына сәйкес болмағандығын көрсетіп отыр. Сондықтан айқындаушы кезең бойынша эксперименттік және бақылау топтарының тест баллын салыстыру үшін Mann-Whitney U тесті (анализі) жасалынды. Алынған нәтижелер 16-кестеде келтірілген.

Кесте 16 - Эксперименттік және бақылау топтарының айқындаушы кезең бойынша Mann-Whitney U тесті (анализы) нәтижелері

Топ	n	Реттік орташа	Реттік жиынтығы	U	p
Эксперименттік	56	54,15	3032,50	1419,50	,958
Бақылау	51	53,83	2745,50		

Айқындаушы кезеңде эксперименттік және бақылау топтары арасында экологиялық құзыреттілігін дамытуға байланысты өлшеуге арналған тест баллын салыстыру үшін Mann Whitney U тесті жасалынды. Тест нәтижесінде алынған көрсеткіштерге сәйкес эксперименттік топ ($Mdn = 54,15$) пен бақылау тобы ($Mdn = 53,83$) ($U = 1419,50$, $z = -,053$, $p = ,958$) тест баллының арасында статистикалық маңызды айырмашылық жоқ екендігі расталды. Демек эксперимент алды айқындаушы кезеңде екі топ бір-бірімен теңдей дәрежеде болғандығын айта аламыз.

Зерттеудің эксперименттік кезеңінің яғни болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға арналған оқыту моделіміздің тиімді екендігін тексеру үшін аралас өлшемдерге арналған екі факторлы ANOVA тесті (анализы) қолданылды. Алдымен бұл тестті жасау үшін сәйкес шарттарды анықтау қажеттілігі туындауда. Осы себепті алдымен екі топтың экологиялық құзыреттілігін дамытуға байланысты өлшеуге арналған тест балдарының қалыпты шартына сәйкестігі тексеріледі. Жоғарыда айқындаушы кезеңге байланысты әр топтың тест балдары қалыптылық шартына сәйкестігі тексерілді. Нәтижелер кесте және график түрінде көрсетілді. Ендігі кезек екі топтың қорытынды кезең бойынша тест балдарын қалыптылық шартына тексеру. Сондықтан қорытынды кезең бойынша Колмогоров-Смирнов (K-S) тесті (анализы) жасалынды. Талдау нәтижелері 17-кестеде берілген.

Кесте 17 - Қорытынды кезең бойынша эксперименттік және бақылау топтарының арифметикалық орталама, стандартты ауытқу, қиғаштық мәндеріне және Колмогоров-Смирнов (K-S) тестіне қатысты талдау нәтижелері

Топ	n		$\bar{X}$	std.	Skewness	Kurtosis	Kolmogorov-Smirnov p
Эксперименттік	56		22,125	6,728	-,670	-,623	,001
Бақылау	51		15,745	6,575	,187	-1,296	,018

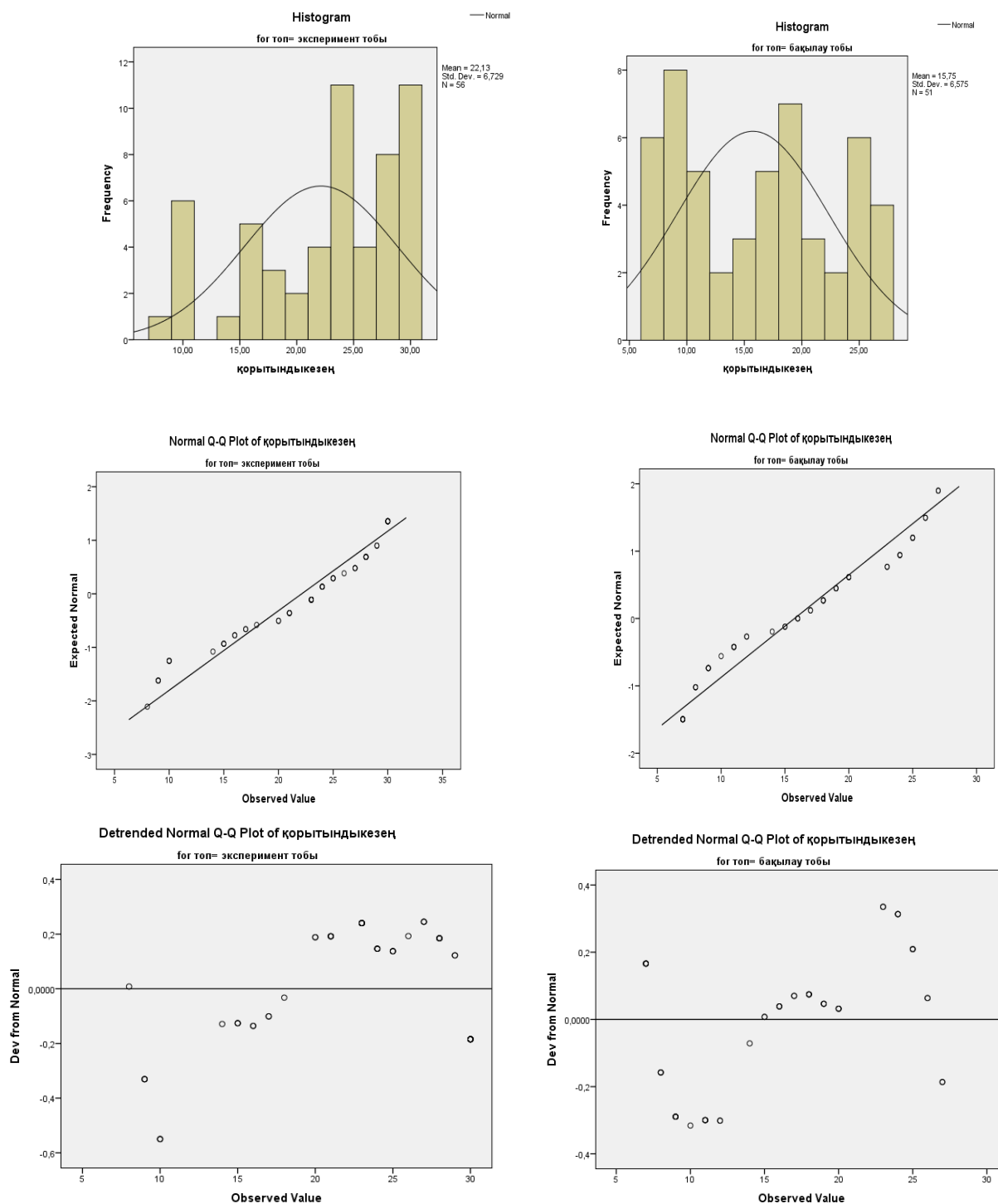
17-кестедегі қалыптылық болжамына сәйкес талдау нәтижелеріне сәйкес қорытынды кезең бойынша тесттің орташа балы эксперименттік топта 22,125, бақылау тобында бұл көрсеткіш 15,745 болғандығы анықталды.

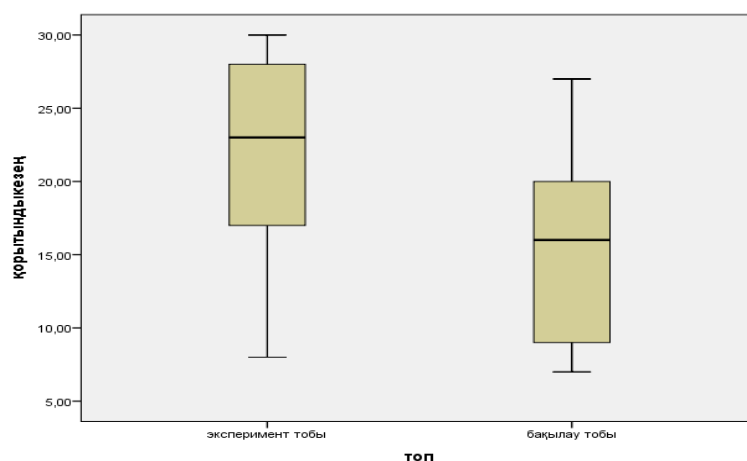
Қорытынды кезең тест балдарының Колмогоров-Смирнов (K-S) тестінің p мәні (коэффициенті) эксперименттік топта ,001 және бақылау тобында бұл көрсеткіш ,018 болғаны расталды ($p < 0,05$). Бұл жағдай екі топтың да қорытынды кезең тест балдарының қалыптылық шартына сәйкес еместігін көрсетіп отыр.

Қорытынды кезең бойынша Левен тесттің p мәні (,820), $p > 0,05$ болғандықтан эксперименттік және бақылау топтарының өзара біртекті екендігі анықталды.

Тест нәтижесіне байланысты график көрсеткіштері төмендегі көрсетілген.

Сурет 31 - Тест нәтижесі, бет 1

Сурет 31, бет 2

Жоғарыдағы орын алған әр түрлі графиктер қорытынды кезеңі бойынша екі топтың тест балдарының қалыптылық және бірізділік шарттарына сәйкес болмағандығын көрсетіп отыр. Қалыптылық және біртектілік шарттарының орындалмаған жағдайында да зерттеу жұмысына қатысқан қатысушылар санының әр топ бойынша 50-ден төмен болмағандықтан аралас өлшемдерге арналған екі факторлы ANOVA тесті (анализы) қолданылды. Себебі бұл тест сенімді нәтиже беретін күшті статистикалық анализ. Эксперименттік үрдістің тиімділігін тексеру үшін аралас өлшемдерге арналған екі факторлы ANOVA тестінің нәтижесі 18-кестеде және 19-кестеде келтірілген.

Кесте 18 - Эксперименттік және бақылау топтарының айқындаушы және қорытынды кезеңдерінің тест балдарының орташа және стандартты ауытқу мәндері

Топ	Айқындаушы кезең			Қорытынды кезең		
	n	$\bar{X}$	std.	n	$\bar{X}$	std.
Эксперименттік	56	12,839	6,163	56	22,125	6,728
Бақылау	51	13,294	6,416	51	15,745	6,575

18-кестеде көрсетілгендей, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға арналған оқыту моделі негізінде оқытылған эксперименттік топтың айқындаушы кезеңде тест орташа баллы 12,839 болса, қорытынды кезеңде бұл көрсеткіш 22,125 болды. Дәстүрлі оқыту негізінде болған бақылау тобының бірінші кезеңде орташа баллы сәйкесінше 13,294 болып соңғы кезеңде бұл көрсеткіш 15,745 құрады. Бұл көрсеткіштер нәтижесінде екі түрлі топтағы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілік деңгейлері алдыңғы кезеңмен салыстырғанда айтарлықтай айырмашылық көрсетіп отыр. Зерттеудің эксперименттік кезеңінің яғни болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға арналған оқыту моделіміздің тиімді екендігіне қатысты екі факторлы ANOVA нәтижелері 19-кестеде берілген:

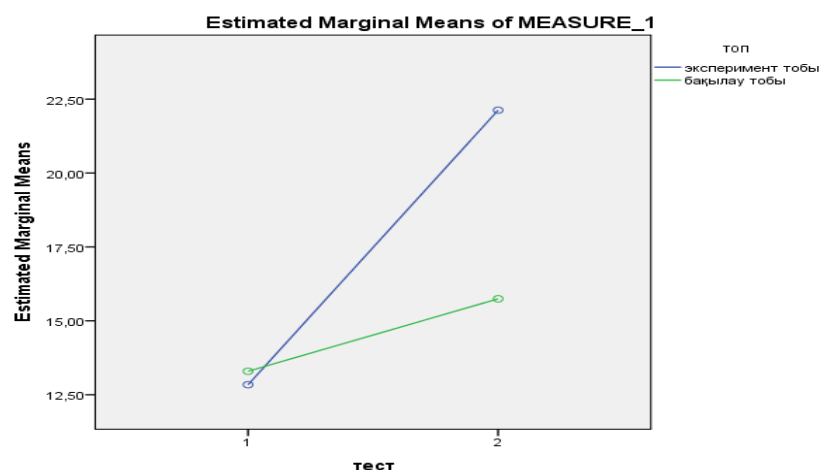
Кесте 19 - Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға бойынша тестілеуге дейінгі және тесттен кейінгі тест балдарының ANOVA тесті нәтижелері

Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P	Partial Eta-Squared η^2
Топтар арасы		106				
Топ (Deney/Kontrol)	468,524	1	468,524	5,970	,016	0,054
Қате	8240,925	105	78,485			
Топ ішілік		107				
Тест(Алдыңғы-Соңғы)	1838,383	1	1838,383	345,296	,000	0,767
Топ*Тест	623,430	1	623,430	117,096	,000	0,527
Қате	559,028	105	5,324			
Жиынтық		213				

Зерттеудің эксперименттік кезеңінің яғни болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға арналған оқыту моделіміздің тиімді екендігін тексеру үшін аралас өлшемдерге арналған екі факторлы ANOVA тесті (анализы) нәтижесінде эксперименттік және бақылау топтарының экологиялық құзыреттілік деңгейлері қорытынды кезеңде айтарлықтай өзгеріске ұшырағандығы расталды.

Тест нәтижесінде топ*тест бірлескен көрсеткішінің атап айтқанда эксперименттік топ жағына сәйкес статистикалық маңызды өзгеріске ұшырағаны анықталды ($F_{(1,105)} = 117,096$, $p < 0,05$, эта-квадрат мәні (коэффициенті) $\eta^2 = 0,527$). Бұл статистикалық көрсеткіш болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға арналған оқыту моделіміздің тиімді екендігін айқындап отыр.

Сонымен қатар эта-квадрат мәні (коэффициенті) $\eta^2 = 0,527$ болып, ұсынып отырған моделіміздің болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудағы әсері үлкен екендігі анықталып отыр. Сонымен қатар қорытынды кезең бойынша эксперименттік топтың ($\bar{X}=22,125$, $std.=6,728$) тест орташа баллы бақылау тобына ($\bar{X}=15,745$, $std.=6,575$) қарағанда статистикалық тұрғыдан айтарлықтай айырмашылыққа ие болғандығын айта аламыз. Аралас өлшемдерге арналған екі факторлы ANOVA тесті (анализы) нәтижесі төмендегі графикте анық көрсетілген.

Сурет 32 - Тест нәтижесі

Графиктен көрініп тұрғандай, эксперименттік және бақылау топтарының бірінші кезең тест орташа балдары бір-біріне жақын болған. Алайда қорытынды кезеңде екі топ арасында айтарлықтай айырмашылық көрінеді. Бұл айырмашылық тест орташа эксперименттік топтың үлесінде екендігі анық байқалады. Яғни жасалынған бұл тест көрсеткіштерінен болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға негізделген моделдің үш компонентінің барлығының эксперименттік топта қалыптасқандығын айтуға болады.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігінің қалыптасуының авторлық моделін жүзеге асыру қорытындысы бойынша жүргізілген диагностикасы студенттердің экологиялық-педагогикалық дайындығына жобаланған тәсілдің тиімділігін растады. Барлық компоненттердің қалыптасу нәтижелерінің сапалық және сандық талдауы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің эксперимент басында және соңында экологиялық құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін көруге мүмкіндік берді.

Ұсынылған мәліметтер эксперименттік топтың студенттері экологиялық құзыреттіліктің қалыптасуында бастапқы деңгейіне қатысты бақылау тобының студенттеріне қарағанда анағұрлым жоғары нәтижелерге қол жеткізгенін дәлелдейді.

Зерттеу болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуға әзірленген моделі мектепке дейінгі ұйым педагогтерін жаңа буын бағытында дайындауға болашақ маманның экологиялық санасын қалыптастыруға, сондай-ақ мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық білім беру контекстінде студенттерді кәсіби даярлау міндеттерін шешуге ықпал ететінін көрсетті.

Қорыта келе бұл оқыту моделінің болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуда тиімді екендігі анықталды және көрсетілген мағлұматтарға қарап екі тәуелсіз топтардың эксперименттен кейін әрбір компонент бойынша статистикалық айырмашылығы бар деп қабылдаймыз. Сондай-ақ, экологиялық білім беру негізінде болашақ мектепке

дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту даярлығы жүйелі ұйымдастырылған жұмыстың барысында теориялық талдауларға сүйене отырып, дайындалған элективті курс әдістемесі мен экоклуб бағдарламасы негізінде алдымызға қойған болжамның дұрыстығы дәлелденді.

Зерттеу мәселеміз бойынша тәжірибелі-эксперименттік жұмыстың танымдық бағыттағы зерттеу жұмыстары жоғары кәсіби білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мәселесіне қатысты теориялық білімдерін, іскерлік дағдысын арттырудағы мүмкіндігінің зор екендігіне көз жеткіздік. Бұл зерттеу жұмысының алға қойған мақсаттарының орындалғанын, зерттеудің ғылыми болжамының дәлелденгендігін көрсетеді. Мәселен,

- жоғары кәсіби білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мақсатында анықтаушы, қалыптастырушы, бақылау экспериментінің нәтижелері талданды;

- «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» бағдарламасының мазмұны мен жүйесі айқындалды;

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделінің тиімділігі тәжірибелік-эксперимент жүзінде тексерілді;

- жоғары кәсіби білім беру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың формалары, құралдары мен әдістері анықталды.

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту бойынша жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың практикалық маңыздылығы артты.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі таңда әлемдік деңгейдегі экологиялық проблеманы шешу мақсатында 2015 жылы БҰҰ-дің 70-ші Бас Ассамблеясы шеңберінде БҰҰ саммитінде 2015 жылдан кейінгі даму саласындағы күн тәртібін қабылдау бойынша Тұрақты даму мақсаттарының бағдарлары мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық дамуына және экологиялық тұрақтылығына бағытталған 2030 жылға дейінгі мақсаттар мен индикаторлардың кешенді әмбебап жинағына, жаһандық дамуға арналған құжатқа қол қойды.

Қазақстан үшін ТДМ әдіснамасын және индикаторларын енгізу, Қазақстанның ең алдымен, «2050-Стратегиясы» бағдарламалардың жаһандық даму мақсаттарына үйлесімдігін ескере отырып, білім жүйесін әлемдік стандарттарға жүйелік бейімдеуге мүмкіндік береді.

Осы тұрғыда Қазақстан жоғары білімінің стратегиялық міндеттері ұлттық білім беру жүйесіндегі жетістіктерді сақтай отырып, табиғатта қолдану заңдылығын қалыптастыратын, өзіндік экологиялық көзқарасы мен ізденісі бар, экологиялық білім-білік-дағдысы қалыптасқан экологиялық құзыретті тұлғаны қалыптастыру қажеттілігін көрсетіп отыр.

Адамның қоғамға, табиғатқа әсер ету ортасындағы білімнің ғылыми жүйесін экологияландыруда, тұлғаның «адам–табиғат» жүйесінде экологиялық құндылыққа, экологиялық маңызды қасиеттеріне ие болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогін даярлаудың алатын орны ерекше.

Зерттеу жұмысымыздың мақсат, міндеттерін орындаудағы теориялық талдаулар барысы мен алынған тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар негізінде төмендегідей тұжырымдар жасауға болады:

1. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуды теориялық тұрғыда негіздеу барысында, экологиялық құзыреттілік ұғымының мән-мағынасы талданып, «экологиялық құзыреттілік» - экологиялық сауаттылық пен мәдениет және экологиялық қызмет ету жүйесіндегі экологиялық бағдарланған саналы тұлға болып табылса, ***болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі – мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беру міндеттерін шешудегі интеграцияланған кәсіби-тұлғалық қабілеті және экологиялық құндылықты-бағдарланған жеке басының көрсеткіштері*** деп анықталды.

2. Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары: өздігінен экологиялық білім алуға ұмтылысы, кәсіби қызметінің ерекшелігіне дайындығы, зерттеушілік іс-әрекетте өзін-өзі дамытылуы сипатталып, оны дамыту мүмкіндіктері: *ұлттық құндылық, өлкетану, интеграцияланған білім мен зерттеушілік іс-әрекеттерін* тиімді пайдалану қажеттілігі нақтыланды.

3. Осы теориялық-әдіснамалық және әдістемелік сипаттағы негізгі қағидалар жиынтығынан түзілген құрылымға бағдарлану арқылы, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалды. Ол өзара байланысқан жүйелілік,

синергетикалық, аксиологиялық, іс-әрекетті тұлғалық тұғырларды қамти отырып, когнитивті-мазмұндық, құндылықты-мотивациялық, іс-әрекетті-практикалық тұрғыдан стандартты емес экологиялық білім беру жағдайында ізденіске даярлайтын өзара байланысқан жиынтық ретінде, жоғары экологиялық мәдениетті және саналы жеке тұлғаны қалыптастыру.

4. Мектепке дейінгі ұйым педагогі - мектепке дейінгі экологиялық білім мен тәрбие беру жүйесіндегі басқарушы тұлғаға ретінде танылып, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың әдістемесі: «Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курсы және «Экологист» экоклуб бағдарламаларының жоспары мен «Экологиялық құзыреттілік» оқу құралы дайындалды.

Зерттеу нәтижелерін жүргізіп, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мақсатында төмендегідей ұсыныстарды:

- студенттердің экологиялық құзыреттілігін дамытуды өзекті мәселе ретінде танып, ЖОО-ның даму стратегиясын іске асыруда негізге алу;

- жоғары педагогикалық оқу орындарында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытуды оқыту үдерісінде, кәсіби іс-әрекетті меңгертуде әдістемелік тұрғыда қарастырып оқытушылармен арнайы дайындықтар ұйымдастыру;

- болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың теориялық және практикалық маңыздылығын ескере отырып, міндетті пәндердің мазмұнына арнайы тақырыптар енгізуде, дәріс оқуда, семинар сабақтарын өтуде пайдалану мүмкіндіктерін қарастыру;

- зерттеу тақырыбы аясында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің ғылыми-жобалық іс-әрекетінде жоба тақырыптар аясын кеңейту;

- зерттеу тақырыбы бойынша мектепке дейінгі ұйым мамандарының үздіксіз педагогикалық практикасында экологиялық құзыреттіліктерін дамытуды толыққанды жүзеге асыруды қамтамасыз ететін әдістемелік-дидактикалық ресурстық базасын құру деп береміз.

Жоғары оқу орнында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігінің дамуы, әлеуметтік тәжірибедегі өзгерістер кезінде өз маңызын, мәнін жоғалтпайды, керісінше кәсіби қызметін нәтижелі атқаруына ықпал етіп, кәсіби шеберлік деңгейінің жоғарылауына жол ашады.

Сондықтан, келешекте осы зерттеу жұмысындағы мәселе бойынша ұсынылған теориялық-әдіснамалық негіздерді қолдана отырып, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттіліктерін дамытуға бағдарланған оқыту мәселесін қарастыру бағытында жалғасын табуы тиіс деп санаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2000000413> 16.02.2020.
- 2 ҚР экология кодексі (2021 жылғы 2 қаңтардағы, №400-VI ҚРЗ) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100000400> 18.06.2020.
- 3 Қазақстандағы ТДМ жобаларын жүзеге асыруды қолдау // <https://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/kk/home/sustainable-development-goals.html> 16.03.2020.
- 4 «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> 12.09.2020.
- 5 Құдайқұлов М.Ә. Нарықтық оқытудың жүйесі мен технологиясы. - Алматы: ҚазҰПУ, 2010. - 152 б.
- 6 Сабыров Т.С. Оқушы жастардың танымдық әрекетін арттырудағы оқытудың әдістері мен формаларының дидактикалық жүйесін тиімді қолдануға мұғалімді даярлаудың теориялық негіздері: пед. ғыл. док. ... дис: 13.00.01. – Алматы, 1996. – 278 б.
- 7 Хмель Н.Д. Жалпы білім беретін мектептегі педагогикалық процесс. – Алматы: Ғылым, 2002. – 172 б.
- 8 Бейсенбаева. А.А Теория и практика гуманизации школьного образования. – Алматы: Ғылым, 1998. –225 с.
- 9 Каргин С.Т. Влияние профессионального взаимодействия в вузовском педагогическом процессе на качество подготовки будущих учителей: дис. ... док. пед. наук: 13.00.08. – Алматы, 2000. – 320 с.
- 10 Жұматаева Е.Ө. Жоғары мектеп дидактикасы дамуының ғылыми – педагогикалық негіздері: пед. ғыл. док. ... автореф.: 13.00.01. – Алматы, 2004. – 52 б.
- 11 Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. -М.: Когито-Центр, 2002. - 396 с.
- 12 Хуторской А.В. Как обучать творчеству? // Дополнительное образование. – 2001. - №1. - С. 4-10.
- 13 Құдайбергенова Г.Қ. Құзырлық ұғымының теориясымен әдістемесі оқу құралы. – Алматы, 2008. – 54 б.
- 14 Абсатова М.А., Таженова Г.С. т.б. ЖОО оқыту үрдісін құзыреттілікке бағытталған амал негізінде ұйымдастыру: оқу-әдістемелік құрал. - Алматы, 2016. - 140 б.
- 15 Танабаев Ө. Әдебиетті оқу және класстан тыс жұмыстар процессінде жоғары класс оқушыларына экологиялық тәрбие беру (X-XI кластардың қазақ әдебиетін оқыту материалдары негізінде): пед.ғыл.канд. ... дис. –Астана, 1991. - 196б.
- 16 Сарыбеков Н. Педагогические основы подготовки учащихся к охране природы в системе общесреднего образования. -1984.

- 17 Болтаев А.Д., Пәнаралық байланыс арқылы оқушыларға экологиялық тәрбие беру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1994. – 154 б.
- 18 Жангелдина Д.І. Оқушыларға экологиялық тәрбие беру (4-5 класс табиғаттану курсы материалдары бойынша): пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, – 1995. - 140 б.
- 19 Төлегенова Р.Т. Физикалық географияны оқыту процесінде оқушылардың экологиялық біліктерін дамыту жолдары: пед. ғыл. канд. . дис. – Алматы, 1997. – 157 б.
- 20 Орынбеков С. Өлкелік принцип негізінде жануартанудан экологиялық білім беру әдістемесі: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1996. – 186 б.
- 21 Сарыбеков Қ-Д.Н. Қазақтың табиғат қорғау дәстүрлерінің тарихы мен тәрбиелік мәні: пед. ғыл. канд. ... дис. – Тараз, 1997. – 152 б.
- 22 Бұзаубақова К.Ж. Жалпы орта білім беретін мектептерде сабақтан тыс жұмыстарды өткізу барысында оқушыларға экологиялық білім беру мен табиғат қорғауға тәрбиелеудің педагогикалық негіздері: пед. ғыл. канд. ... дис. – Тараз, - 1997. – 198 б.
- 23 Аймағанбетова Қ. Бастауыш сыныптарында дүниетануды оқытудың ғылыми-әдістемесінің негізі: пед. ғыл. док. ... дис. – Алматы, 1998. – 323 б.
- 24 Манкеш А.Е. Балабақшаның ересектер тобындағы балаларға қоршаған ортамен таныстыру арқылы экологиялық тәрбие беру: пед. ғыл. канд. ... дис. - Алматы, 1999. – 140 б.
- 25 Сайлауова Н.С. Балабақшадағы мектепалды топ балаларының бастапқы экологиялық мәдениет негіздерін қалыптастыру. - Алматы, 2004. – 149 б.
- 26 Чилдебаев Д. Оқушылардың экологиялық білім мазмұнының ғылыми педагогикалық негізі: пед. ғыл. канд. ... дис. -Алматы, 2006. – 145 б.
- 27 Кочергин А.Н., Марков Ю.Г., Васильев Н.Г. Экологическое знание и сознание. Особенности формирования / под ред. Г.А. Анпилова. - Новосибирск, 1987. – 158 с.
- 28 Захлебный А.Н., Экологическое образование в России: теоретические аспекты / под ред. А.Н. Захлебного, Л.П. Симоновой-Салеевой. - М., 1997. - 160 с.
- 29 Дерябо С.Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания. - М.: МПСИ, 1999. - С.130 - 151.
- 30 Рыжова Н.А. Экологическое образование в дошкольных учреждениях: теория и практика: автореф. ... док. пед. наук. – М., 2000. - 32 с.
- 31 Зверев И.Д. Экологическое образование и воспитание: узловые вопросы. Экологическое образование: концепции и технологии. - М: Перемена, 1996. – 148 с.
- 32 Гагарин А.В., Иващенко А.В. Экологическая психология: практический курс: учебно-методическое пособие по специализации «Экологическая психология». Формирование эколого-ориентированного мировоззрения личности. - М.: Изд. РУДН, 2006. – 116 с.

- 33 Панфилова Л.В. Формирование экологической компетентности в процессе профессиональной подготовки учителя химии: дис. ... док. пед. наук. - Тольятти, 2002. - 481 с.
- 34 Новик-Качан А.И. Формирование экологической компетентности студентов в системе дополнительной квалификации «Преподаватель»: автореф. ... канд. пед. наук. - Ставрополь, 2005. – 22 с.
- 35 Темиров К.У. Экологическая компетентность студентов вуза как фактор развития экотуристического кластера в Республике Казахстан // Вестник ПГУ серия «Педагогические науки». - Павлодар, 2016. - №1. - С. 222-228.
- 36 Алиева А.Я. Формирование экологической компетентности у будущих специалистов в современной высшей школе: док. филол. (PhD) ... дис. – Астана, 2016. – 141 с.
- 37 Исакова М.О. Формирование экологической компетентности будущих учителей начальных классов (на примере вузов Казахстана). - М., 2017. – 176 с.
- 38 Максимова И.М. Экологическое воспитание студентов педагогического вуза на основе системно-деятельностного подхода: автореф. ... канд. пед. наук. - Казань, 2000. – 19 с.
- 39 Симонова Т.И. Формирование экологического сознания у студентов педагогического университета небиологических специальностей: автореф. ... канд. пед. наук. - Самара, 2000. – 21 с.
- 40 Лагутин А.О. Экологическая культура как фактор устойчивого развития общества: автореф. ... канд. культурол. - Краснодар, 2001. – 22 с.
- 41 Макарова Е.А. Формирование экологической компетентности в профессиональной подготовке учителей через обучение в сотрудничестве. - Самара, 2012. - 155 с.
- 42 Шульпина Е.А. Педагогические условия формирования экологической компетентности у студентов университета (на примере общепрофессиональных дисциплин специальности «География»): дис. ... канд. пед. наук. - Челябинск, 2001. - 183 с.
- 43 Бейсенова Ә.С. Экология – ел тағдыры: эколог мамандарға арн.оқу құралы. – Алматы: Мектеп, 2006. – 208 б.
- 44 Сарыбеков М.Н. Теория и практика экологической подготовки будущих учителей: дис. ... док. пед. наук. – Тараз, 1998. – 312 б.
- 45 Шайхеслямова К.О. Научно-методические основы формирования экологической культуры в процессе изучения школьного курса химии в интеграции с предметами естественно научного цикла: дис. ... док. пед. наук. – Алматы, 2004. – 316 с.
- 46 Сауытбаева Г.З. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін экологиялық білім сабақтастығын қалыптастыруға даярлау: пед. ғыл. канд. ... дис. – Қызылорда, 2002. – 140 б.
- 47 Бодықова И.Н. Болашақ мұғалімдерді экологиялық іс-әрекет процесінде оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге даярлау: пед. ғыл. канд. ... дис. – Астана, 2002. – 158 б.

- 48 Рахимжанова М.М., Рахимжанова М.М. Формирование экологического стиля жизни у студентов // Материалы научно-практической конференции, посвященной науке в информационном обществе. - Челябинск, 2018. - С. 24-30.
- 49 Бакирова К.Ш. Теоретико-методологические основы формирования экологической культуры студентов педагогического вуза. - Алматы: Издательство «Ұлағат» КазНПУ Абая, 2012. – 355 с.
- 50 Сағындықова Э.О. Оқу-жобалық іс-әрекет процесінде болашақ мамандардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Астана, 2006. – 160 б.
- 51 Әлімқұлова Э.Ж. Химия жаратылыстану пәндерін байланыстыра оқыту негізінде студенттердің экологиялық білімін жетілдіру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2005. – 139 б.
- 52 Беркімбаев К.М. Болашақ экология мамандарын кәсіби даярлаудағы информатикалық оқыту үдерісінің педагогикалық жүйесі: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2006. – 278 б.
- 53 Сихынбаева Ж.С., Сихынбаева Ж.С. Студенттердің экологиялық білімін арттыруда инновациялық технологияларды пайдаланудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис. – Түркістан, 2006. – 117 б.
- 54 Емельянова М.В. Взаимосвязь общего и особенного в экологическом воспитании младших школьников (на примере учреждений Чувашской Республики): автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - М., 2006. - 50 с.
- 55 Яковлева Л.А. Педагогические условия формирования экологической культуры студентов факультета дошкольного воспитания: дис. ... канд. пед. наук. - Магнитогорск, 2006. - 181 с.
- 56 Нестерова А.А. Формирование эколого-педагогической компетентности будущих педагогов дошкольного образования: дис. ... канд. пед. наук. - Чебоксары, 2006. - 166 с.
- 57 Жданова С.А. Формирование экологической компетентности специалиста дошкольного учреждения: дис. ... канд. пед. наук. - Шуя, 2009. - 199 с.
- 58 Шерьязданова Х.Т. Мектепке дейінгі білім беру саласындағы педагогтар мен психологтарды кәсіби дайындаудың психологиялық негіздері: пед. ғыл.док. ... дис. – М., 1999. – 147 б.
- 59 Бупебаева Р.Т. Мектепке дейінгі мекемелерде балалардың ақыл-ойын тәрбиелеуге келешектегі ұстаздардың дайындықтарын қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Қарағанды, 2000. – 146 б.
- 60 Балабаева А.И. Педагогикалық практикада студенттердің кәсіби бағыттылығын қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2005. - 158 б.
- 61 Белгібаева Г.Қ. Болашақ мамандарды мектеп жасына дейінгі балаларға халық ауыз әдебиеті арқылы патриоттық тәрбие беруге даярлау: пед. ғыл. канд. ... дис. – Қарағанды, 2006. – 165 б.
- 62 Васюкова И.А. Словарь иностранных слов: ОК.5000 слов. – М.: Астрель; АСТ; Транзиткнига; Lingua, 2005. – 992 с.

63 Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы качества образования. – М.: Уфа Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 34-38.

64 Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. шк., 2000. – 119 с.

65 Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: пед. ғыл. док. ... дис.: 13.00.08. – Қарағанды, 2005. – 267 б.

66 Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития. – Алматы: Научно-издательский центр «Ғылым», 2001. – Книга 1. – 200 с.

67 Меңлібекова Г.Ж., Хмель Н.Д. Развитие педагогической науки в XXI веке: Теория целостного процесса – основа профессиональной подготовки будущего учителя // Международная научно-практическая конференция, посвященная 85-летию доктора педагогических наук, профессор Н.Д. Хмель. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2014. – С. 31-33.

68 Сангилбаев О.С. Зейін қасиеттерін дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздері: пед. ғыл. док. ... дис.: 19.00.07. – Алматы, 2008. – 274 б.

69 Семёнов М.В. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности будущих педагогов в вузе: автореф. ... док. пед. наук. – Караганда, 2005. – 28 с.

70 Жайлыбай К.Н., Райымқұлова С.Қ. Экология терминдерінің түсіндірме сөздігі: оқу құралы. – Алматы: Зверо, 2015. – 84 б.

71 Жатқанбаев Ж. Экология негіздері: оқулық. – Алматы: Зият, 2004. – 212 б.

72 Шульпина Е.А. Педагогические условия формирования экологической компетентности у студентов университета (на примере общепрофессиональных дисциплин специальности «География»): дис. ... канд. пед. наук. – Челябинск, 2001. – 183 с.

73 Пистунова Л.Е. Формирование экологической компетентности студентов вуза: дис. ... канд. пед. наук. – Кемерово, 2006. – 56 с.

74 Насонова А.А. Становление профессиональной экологической компетентности студентов горного колледжа: средствами химических дисциплин: дис. ... канд. пед. наук. – Чита, 2007. – С. 77-79.

75 Ермаков Д.С. Педагогическая концепция формирования экологической компетентности учащихся: автореф. ... док. пед. наук. – М., 2009. – 39 с.

76 Базаров Е.Л. Развитие экологической компетенции будущих специалистов. – М., 2009. – 47 с.

77 Ахметова М.Х. Формирование экологической компетентности учащейся молодежи в условиях монопромышленного города. – Красноярск: Научно-инновационный центр, 2016. – 212 с.

- 78 Сейтжанова А.Р. Экологическое образование как средство формирования экологической культуры личности студентов: дис. ... канд. пед. наук. – Алматы, 2010. – 45с.
- 79 Яценко Н.Е. Толковый словарь обществоведческих терминов. Серия «Учебники для вузов. Специальная литература». - Спб.: Издательство «Лань», 1999. -528с.
- 80 Ожегов Ю.П. Экологический импульс: проблемы формирования экологической культуры молодежи. – М.: Мол.гвардия, 1990. – 271 с.
- 81 Тұрдықұлов Э.А. Экологическое образование и воспитание учащихся в процессе изучения естественнонаучных дисциплин. - Т. Укитувчи, 1991. – 190 с.
- 82 Каупенова С.М. Қазақстанда экологиялық мәдениеттің қалыптасуы мен дамуының үдерістері мен негізгі бағыттары: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2014. – 138 б.
- 83 Урсул А.Д. О понятие «экологическая деятельность»: Философские науки. - 1986. - №1. – С. 35-42.
- 84 Дерябо С.Д., Ясвин В.А., Экологическая психология: Ростов на Дону. Феникс. -1996. 24-36с.
- 85 Тетиор А.Н. Критика экологических этик. Этика эмпатии: Национальная ассоциация ученых // Философские науки. – 2000. - №4(20). – С. 150-153.
- 86 Барлукова Я.А. Педагогические условия становления любовно-творческой личности школьника: дис. ... канд. пед. наук. – Улан-Удэ, 2005. – С. 34-36.
- 87 Гайнуллова Ф.С. Формирование экологической компетентности у будущих учителей начальных классов в условиях ВУЗа: дис. ... канд. пед. наук. - М., 2004. - 154 с.
- 88 Манкеш А.Е. Үздіксіз білім беру процесіндегі экологиялық тәрбие сабақтастығының ғылыми-педагогикалық негіздері: пед. ғыл. док. ... дис. - Алматы, 2008. - 277 б.
- 89 Hungerford and Volk, 1990: 8–9; Vreken and Rens, 1997:14
- 90 Жакупов А. Болашақ мектепке дейінгі мамандарға экологиялық білім берудің ерекшелігі // Хабаршы. «Педагогика ғылымдары» сериясы. - 2019. - №1(61). – Б. 257-263.
- 91 Горелов А.А. Человек и Природа: Пути гармонизация: автореф. ... док. филол. наук. – М., 1987. – 39 с.
- 92 Суравегин И.Т. Экологизация школьного естествознания: проблема и поиски решения // Экологическое образование: до школы, в школе, вне школы. - 2001. - №4. – С. 5-10.
- 93 Глазачев С.Н. Экологическая культура и общественный договор. Экологическая культура и общественное развитие. - М., 2006. - С 12-21.
- 94 Пономарева И.Н. Концептуальные проблемы экологического образования в современной высшей педагогической школе // Экологическое образование: проблемы и перспективы. - Н. Новгород: Н. Новгор. кн. изд-во, 1998. – 148 с.

- 95 Салеева Л.П. О содержании экологического образования в начальной школе // Начальная школа. - 1993. - №2. - С. 4-6.
- 96 Лихачев Б.Т. Экология личности // Педагогика. -1993. - №2. – С. 16-20.
- 97 Метербаева К.Н. Қоршаған дүниемен таныстыру арқылы балалардың байланыстырып сөйлеуін қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2005. -150 б.
- 98 Керімбетова Р.К. Жыл мезгілдеріндегі табиғат құбылыстарын таныстыру арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың дүниетанымын қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Тараз, 1999. – 141 б.
- 99 Салиева А.Ж. Бейнелеу әрекеттері арқылы балалардың табиғат туралы білімін жетілдіру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2001. – 131 б.
- 100 Егенисова А.Қ. Бастауыш сынып оқушыларына экологиялық білім мен тәрбие берудің педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис. – Астана, 2000. -133 б.
- 101 Есеналина Н.Т. Бастауыш сынып оқушыларына экологиялық білім мен тәрбие берудің этнопедагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис. – Астана, 2004. – 123 б.
- 102 Шавалиева З.Ш. Бастауыш сынып оқушыларына экологиялық білім берудің дамуы: пед. ғыл. канд. ... дис. – Павлодар, 2010. – 150 б.
- 103 Айтжанова А.Б. Экологическое воспитание младших школьников средствами народной деятельности в школе: дис. ... канд.пед.наук. – Шымкент, 2007. – 173 с.
- 104 Шклярова О.А. Формирование фундаментальных понятий экологии человека в факультативном курсе «Здоровье и окружающая среда» IX класс: дис. ... канд.пед.наук. – М., 1991. – 155 с.
- 105 Тоқбергенова У.Қ. Физиканы оқыту барысында оқушылардың экологиялық білімдерін қалыптастыру (X-XI сыныптар): пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1998. – 159 б.
- 106 Есназарова Ұ.Ә. Қазақстан географиясын оқыту үдерісінде оқушыларға экологиялық білім беру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1996. -262 б.
- 107 Құрманбаева К.С. Қазақ әдебиетін оқытуда оқушылардың табиғатқа ізгілік қатынасын қалыптастыру негіздері: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1997. -190 б.
- 108 Сабденалиева Г.М. Оқушыларға экологиялық тәрбие берудің педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1999. – 133 б.
- 109 Исламова К.И. Оқыту процесінде оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2001. – 137 б.
- 110 Қойбағарова Б.Х. Оқушыларға қазақ халық дәстүрлері арқылы экологиялық білім мен тәрбие беруге болашақ мұғалімдерді даярлау: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2005. – 140 б.
- 111 Шайхеслямова Қ.О. Болашақ химия мұғалімдерін экологиялық білім беруге әзірлеу әдістемесі: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1997. – 149 б.

112 Тлешова Ж.К. Қазақстан мен АҚШ жоғары білім беру орындарын салыстыру негізінде болашақ мұғалімдердің экологиялық дайындығын қалыптастырудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис. – Астана, 2003. - 147 б.

113 Тұрабаева Г.Қ. Болашақ мұғалімдерді мектептегі экологиялық өлкетану жұмысына дайындаудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис. – Шымкент, 2006. – 145 б.

114 Даутова З.С. Органикалық химия курсын оқыту үрдісінде студенттерге экологиялық білім берудің әдістемелік ерекшеліктері: пед. ғыл. канд. ... дис. – Астана, 2006. – 155 б.

115 Молдалиев М.С. Болашақ заңгерлердің экологиялық-құқықтық мәдениетін оқу-тәрбие үдерісінде қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Түркістан, 2010. - 143 б.

116 Әміралиева Б.К. Биолог мамандарын дайындауда экологиялық білім берудің теориялық және әдістемелік негіздері:

117 Шоканова А.Ш., Педагогические условия инновационно-ориентированной экологической подготовки биологов в системе высшего образования: дис. ... док. филос. (PhD). – Астана, 2014. – 166 с.

118 Абенова С.У. Психолого-педагогические условия развития экологического волонтерства будущих специалистов: дис. ... док. филос. (PhD). – Нұрсултан, 2020. – 221 с.

119 Қилыбаева Б.Қ. Қазақстанның экологиялық дағдарыс аймақтарындағы мәдени процесс: тар. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1996. – 198 б.

120 Утарбаева Ж.Б. Социально-политические факторы формирования экологического сознания в Республике Казахстан: дис. ... канд. полит. наук. – Алматы, 1998. – 138 с.

121 Жақсыбеков Ә.С. Қазақстанда экологиялық мәдениетті қалыптастырудың тарихи негіздері және бағдарлары: филол. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2001. – 128 б.

122 Айтуғанова З.Ш. Адам және табиғат концепциясы шағын прозада: дис. ... филол. ғыл. канд. – Алматы, 2000. – 127 б.

123 Тілеубердиев Қ.М. Қ. Мырзалиев шығармаларындағы табиғат және экологиялық мәселелердің көркем шешімі: филол. ғыл. канд. ... дис. – Түркістан, -2000. - 136 б.

124 Төлемісова А.М. Экологиялық қолайсыз елді мекендегі балалар мен жасөспірімдердің дене бітімінің даму ерекшеліктері: дис. ... мед. ғыл. док. – Астана, 2009. – 318 б.

125 Сартаева Р.С. Философский анализ формирования экологии человека: дис. ... канд. филол. наук. – Астана, 2010. – 131 с.

126 Есалиев А.А. Мигрант оралмандардың ОҚО аумағында экологиялық-гигиеналық тұрғыда бейімделуін қалыптастыруды қамтамасыз етуге бағытталған шаралардың ғылыми негізі: мед. ғыл. док. ... дис. – Астана, 2010. - 204 б.

127 Байкүшікова Г.С. Қазақстан халықаралық қатынастарындағы экологиялық қауіпсіздікпен қамтамасыз ету мәселелері: Еуропа елдерінің Орталық Азияға тәжірибесі: док. филос. (PhD) ... дис. – Астана, 2011. – 150 б.

128 Каримова Б.Ж. Ақпараттық кеңістіктегі экологиялық мәдениет қалыптастыру жолдары: шетелдік тәжірибе және ұлттық үлгісі: док. филос. (PhD) ... дис. – Алматы, 2019. – 144 б.

129 Меңдаяқова Қ.М. Байланыстырып сөйлеуге үйрету арқылы қазақ тілін оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері: пед. ғыл. док. ... дис. – Алматы, 2001. – 142 б.

130 Храпченкова Н.И. Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбиенің дамуы (1946-1980жж.): пед.ғыл.канд. ... дис. – Алматы, 1992. – 114 б.

131 Құлжанова Н. Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар. - Алматы: Ана тілі, 2014. - 384 б.

132 Андросова В.Н. Мектеп жасына дейінгі аға буындағы балаларда балабақша жағдайында поэзияға қызығушылықты дамыту: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1968. – 138 б.

133 Меңлібекова Г.Ж. Қазақстан Республикасы-ның мектепке дейінгі мекемелерінде еңбек тәрбиесінің дамуы (1960-1985жж.): пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1992. – 208 б.

134 Сапарбайқызы Ш. Мектеп жасына дейінгі балаларды қазақтың тұрмыс-салт дәстүрі негізінде еңбекке баулу (5-6 жас): пед.ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2006. – 158 б.

135 Наубаева Х.Т. Мектеп жасына дейінгі балалардың өзара бірлесіп атқаратын іс-әрекеттерін гумандық негізде жүзеге асыру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Талдықорған, 1999. – 113 б.

136 Меңжанова А.К. Мектеп жасына дейінгі балаларды көркем әдебиет арқылы тәрбиелеу. - Алматы: Мектеп, 1987. - 152 б.

137 Жиенбаева С.Н. Мектепалды балаларын еңбекке баулудың ғылыми педагогикалық негіздері: пед. ғыл. канд. ... автореф. - Алматы, 2002. - 24 б.

138 Сейсембаев Қ., Балаларды отбасылық тәрбиелеу арқылы мектепке дайындауда қазақ ұлттық педагогикасының прогрессивті ойлары мен тәжірибесін қолдану мәселелері. пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы. -1987.

139 Турыскельдина М.Т., Қазақстанда алты жастағы балалардың дене тәрбиесінің дамуы (1970-1985). пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы. -1991.

140 Сәтімбекова. М.С., Алты жастағы оқушылардың математикалық білімдерін жетілдірудегі қызықты тапсырмалар жүйесі. пед. ғыл. канд. ... дис. – Ташкент. 1991

141 Әмірова Ә.С., Ересектер тобындағы балалар әдебиеті арқылы адамгершілікке тәрбиелеу (5-6 жас). пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы. -1994

142 Таубаева Г.З. Мектепалды дайындығында оқу-тәрбие үрдісінде балалар әдебиетін пайдалану: пед. ғыл. канд. ... дис. - Алматы: Қыз.Мем.пед.инст., 2005. - 132 б.

143 Левченко Т.А., Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнерін мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың эстетикалық тәрбиесінде пайдалаудың

ғылыми-практикалық негіздері (орыс тілді балабақшалар материалдары арқылы). пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы. -1996

144 Жұмабекова Ф.Н., Баланың көркемдік талғамын сәндік-қолданбалы өнер негізінде қалыптастыру. пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы. -1998.

145 Акпарова Ж.М., Мектеп жасына дейінгі ересек топтағы балалардың қазақ халық музыкалық шығармашылығына қызығушылығын қалыптастыру (Қазақстан Республикасының орыс тілді балалар бақшалары-ның материалдарында). пед. ғыл. канд. ... дис. –Алматы, -1997.

146 Т.Иманбеков, Қазақ балабақшаларындағы оқу-тәрбие жұмыстарында ұлттық ойындарды пайдалану (5 -7 жас). пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы. -1995.

147 Нығыметова Қ.Н. Балалардың психикалық денсаулығына экологиялық ортаның ықпалы. псих. ғыл. канд. ... дис. –Алматы, -2009. -20б.

148 Арчажникова Л. Методика музыкального воспитания. – М.,1990. -Ч.1. - 50 с.

149 Ядэшко И.В. Совершенствование профессиональной подготовки специалистов дошкольного воспитания // Сборник статей. - М.: МГПИ, 1986. - С. 3-14.

150 Мирза Н.В. Анализ прооблемы формирования профессиональной компетентности педагогов // Білім берудегі менеджмент. - 2008. - №4. – С. 126-130.

151 Арзанбаева Б.О. Болашақ мұғалімдердің мектепке дейінгі балалардың ойын іс-әрекеттеріне кәсіби құндылық бағдарын қалыптастыру (қазақ халқының ойындары негізінде): пед. ғыл. канд. ... дис. - Алматы, 2001. - 155 б.

152 Поздняк Л. Подготовка организатора дошкольного воспитания в системе высшего педагогического образования: автореф. ... канд. пед. наук. – М., 1984. - 24 с.

153 Логинова В.И. Воспитатель детского сада и учитель школы. - Л.: ЛГПИ, 1973. - 28 с.

154 Саморукова П. Творческая игра как средство знакомства детей с окружающей общественной жизнью: автореф. ... канд. пед. наук. – Ленинград, 1951. – 17 с.

155 Семушина Л.Г. Исследование профессиональных функций воспитателя дошкольного учреждения: автореф. ... канд. пед. наук. – М., 1979. - 25 с.

156 Хасанова Ж.С. Мектепке дейінгі балаларды адамгершілікке тәрбиелеуде қазақ халық педагогикасын пайдалану арқылы тәрбиешілерді дайындау: пед. ғыл. канд. ... автореф. – Алматы, 1995. – 20 б.

157 Бапаева М.К. Жоғары мектепте психологиялық білім беру процесін жетілдірудің ғылыми-теориялық негіздері (мектепке дейінгі мекеме психологы): психол. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2006. – 163 б.

158 Абилбакиева Ғ.Т. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің басқарушылық құзыреттілігін қалыптастыру: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2019. – 123 б.

- 159 Шәуенова М.Ә. У.Кайқауыстың «Қабуснамасындағы» педагогикалық идеялар негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін даярлау: филос. док. (PhD) ... дис. -Алматы, 2021. – 199 б.
- 160 Тлеубай С. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің үштілділік коммуникативтік құзыреттілігін дамыту: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2021. – 147 б.
- 161 Zhakupova A., Opportunities for the development of ecological competence of the future preschool teachers. Cypriot Journal of Educational, v17 Issue 1 (January 2022) 228-239.
- 162 Даярбаев А.А., сб.тезисов. экологическое образование и воспитание в вузах республики, сб.докладов и тезисов уч.в научно-практической конференции»: 3-5 июня. -Алматы. -1991.
- 163 Дробницкий О.Г. Моральная философия // Избр.тр. – М., 2002. – 523 с.
- 164 Каган М.С. Проблемы ценностей в философии. – М., 1966. – 102 с.
- 165 Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. - М.: Политиздат, 1986. – 221 с.
- 166 Ядов В.А., Кон И.С. Личность и ее ценностные ориентации. - М., 1969. - 19 с.
- 167 Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Изд. 3-е. - Питер, 2001. - 288 с.
- 168 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - М., 1946. - 244 с.
- 169 Кажимова К.Р. Этнопедагогикалық білім беру негізінде студенттердің кәсіби құндылықтарын дамыту: филос. док. (PhD) ... дис. – Астана, 2018. – 151 б.
- 170 Щуркова Н.Е. Научить быть человеком (о специфике нравственного воспитания). – М., 1979. – 64 с.
- 171 Волков Г.Н. Этнопедагогическое осмысление общечеловеческих ценностей // Российско-японский симпозиум «Вечные ценности: труд, красота, добро, справедливость – основа нравственного воспитания детей и молодежи». - М., 2002. - С. 235-243.
- 172 Гашимов А.Ш. Идеи умственного и нравственного воспитания в азербайджанских сказках и пословицах: дис. ... канд.пед.наук. – Баку, 1957. -123 с.
- 173 Афанасьев В.Ф. Этнопедагогика нерусских народов Сибири и дальнего Востока. – Якутск, 1979. – 182 с.
- 174 Ұзақбаева С.А., Қожахметова К. Жоғары мектеп студенттеріне этнопедагогикалық білім беру тұжырымдамасы. – Алматы, 1999. – 120 б.
- 175 Жарықбаев К.Б. Развитие педагогической мысли в дореволюционном Казахстане: автореф. ... док.пед.наук. – Киев, 1982. – 46 с.
- 176 Қалиев С.Қ. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы, 2003. – 202 б.
- 177 Бабакова Т.А. Теория и практика школьного экологического краеведения: дис. ... док. пед.наук. – М., 1996. – 194 с.

- 178 Иванова Я.Н. Реализация краеведческого принципа в изучении физической географий (на примере начального курса физического географии): дис. ... канд.пед.наук. – М., 1997. – 128 с.
- 179 Буковская Г.В. Формирование экологической культуры младших школьников средствами краеведо-туристической деятельности: дис. ... канд.пед.наук. – М., 1997. – 155 с.
- 180 Жортанов С. Өлкетану және қоғамдық пайдалы еңбек. – Алматы, 1968. – 96 б.
- 181 Қазақстан: Ұлттық энциклопедиясы / бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы, - 1998. – 199 б.
- 182 Федосеев П.Ф. Философия, мировоззрение, наука. – М., 1979. – 64 с.
- 183 Чепиков В.Т., Березовин Н.А., Чеховских М.И. Основы психологии и педагогик: учеб. пособ. для вузов. – Минск, 2004. – 336 с.
- 184 Убнязова Ш.А. Оқыту үдерісінде интеграция негізінде студенттердің толеранттылығын қалыптастыру: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2013. -138 б.
- 185 Білім және ғылым. Энциклопедиялық сөздік / бас ред. Ж.Қ.Түймебаев. – Алматы, 2009. – 132 б.
- 186 Поддьяков А.Н. Методологические основы изучения и развития исследовательской деятельности // Исследовательская работа школьников. – М., 2005. - №4. - С. 39-47.
- 187 Заир-Бек Е.С., Соляникова Ю.В. Технологии обучения научно-исследовательской деятельности как фактор качественной подготовки научных кадров в педагогическом университете. – Спб., 2000. – С. 96-114.
- 188 Аманбаева М.Б. Болашақ бітолог мұғалімдердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру әдістемесі: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2017. -147 б.
- 189 Денисова Г.Б. Учебно-исследовательская деятельность студентов как фактор профессионализации подготовки будущего учителя математики в педагогическом вузе: дис. ... канд.пед.наук. – Рязань, 1999. - 242 с.
- 190 Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. – М.:Азъ, 1992.– 874 с.
- 191 Бордовская Н.В. Педагогическая системонология. – М.: Дрофа, 2009. – 201 с.
- 192 Краевский В.В. Методология педагогики: пособие для педагогов-исследователей. - Чебоксары: Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. - 244 с.
- 193 Юдин Э.Г. Системный подход к принципу деятельности. Методологические проблемы современной науки. - М., 1978. – 288 с.
- 194 Каган М.С. Формирование личности как синергетический процесс. Синергетическая парадигма: Человек и общество в условиях нестабильности. – М., 2003. – 147 с.
- 195 Садирбекова Д.К. Болашақ педагогтардың басқарушылық құзыреттілігін қалыптастыру: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2018.- 122 б.
- 196 Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Изд. 2е. – М.: Политиздат, 1997. - 304 с.

- 197 Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. – Казань: Из-во Казан ун-та, 1996. – 368 с.
- 198 Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: (Метод, основы). – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
- 199 Нұрғалиев Р.Н. Философиялық сөздік. - Алматы, 1996. - 52 б.
- 200 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі // Педагогика және психология. - Алматы: «Мектеп» ЖАҚ, 2002 - 256 б.
- 201 Немов Р.С. Психология // Словарь-справочник: в 2 ч. - М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. - Ч. 2. - 352 с.
- 202 Берікұлы Н. Педагогика. - Ақтөбе, 2005. - 350 б.
- 203 Казиев К.О. Болашақ педагог-психологтардың рефлексиясын дамытудың ғылыми негіздері: филос. док. (PhD) ... дис. – Нұр-Сұлтан, 2017. – 170 с.
- 204 Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.: Знание, 1996. – 308 с.
- 205 Дорохов Ф.М., Образцов П.И., Приходько М.Г., Модель управления познавательной деятельностью обучаемых с использованием ЭВМ. сб.научн. трудов ВИПС. -№2. –Орел: ВИПС. -1994. -126-133с.
- 206 Кубанец Б.С., Природоохранительная подготовка студентов, как форма подготовки будущих учителей. Содержаниеи формы экологического образования в педвузе. -Пермь. -1990.
- 207 Аманова А.К. Болашақ педагог-психолог мамандарын кәсіби кұзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: 6D010300: док. филос. (PhD) ... дис. – Астана, 2017. – 143 б.
- 208 Боранбаева А.Р. Болашақ мұғалімдердің кәсіби өздігінен білім алуға даярлығын қалыптастыру: филос. док. (PhD) ... дис. – Түркістан, 2018. – 173 б.

ҚОСЫМША А

Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеуге педагогтердің дайындығын
өзіндік диагностикалауға арналған

САУАЛНАМА

(С.А. Жданова әдістемесі бойынша)

Дайындық көрсеткіштері	1 білемін , еркін қолдан амын	2 қолданам ы, жеткілікті білмеймін	3 білмеймі н, қолданба ймын
Ата-аналармен балалардың экологиялық тәрбиесі бойынша жұмыс түрлерін қолдана білу			
Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеу технологияларын меңгеру			
Экологиялық білім беру және тәрбиелеу әдістерін білу			
Тәрбиенің экологиялық бағытын іске асыру үшін материалды игеру			
Оқыту мен тәрбиелеуде ойын және белсенді әдістерді қолдана білу			
Балалармен жағымды қарым-қатынас орната алу			
Табиғаттағы жанды және жансыз заттардың бірлігі мен өзара байланысын, табиғаттың жүйелі құрылымын түсіну			
Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беруге бағытталған педагогикалық өзара іс-әрекеттестік жүйесін білу			
Балалардың экологиялық тәрбиесін диагностикалау әдістерін білу			
Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеудің әртүрлі формаларын жүргізу әдістемесін меңгеру			
топта және учаскеде экологиялық дамытушы ортаны құра білу			
Балалармен экологиялық -педагогикалық жұмысты: - балалардың жас ерекшеліктерін; - танымдық қызығушылықтарын; -әр баланың жеке және жас ерекшеліктерін ; - экологиялық тәрбие деңгейін . ескере отырып ұйымдастыра білу			

Жүргізілуі:

Берілген сауалнамадағы сұрақтарға жауап варианттарының бірін таңдау арқылы жауап беру.

Нәтиженің бағалануы:

Барлық ұпайларды есептеуде 1 – 2 балл, 2 – 1балл, 3 – 0 балл. Жалпы максималды ұпай саны – 24 балл.

ҚОСЫМША Ә

Т.И. ИЛЬИНАНЫҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ АЛУ МОТИВАЦИЯСЫН ЗЕРДЕЛЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

Осы әдістемені жасау барысында автордың үш шкаласы бар: «Білім жинақтау» (білім жинақтауға ұмтылу, білуге деген ұмтылушылық); «Мамандықты игеру» (кәсіптік білімді игеруге және кәсіби маңызды сапаларды қалыптастыруға ұмтылу); «Диплом алу» (формальды түрде білім игеру барысында диплом алуға ұмтылу, емтихан және сынақ тапсыру барысында оңай жолдарын іздестіру).

ЖАУАП БЕРУ ПАРАҒЫ

Факультет _____ Курс _____ Топ _____

Фамилия _____ Аты _____ Тегі _____

Парақты толтыру мерзімі: _____

Нұсқау: Төмендегі пікірлермен келісіміңізді «+» белгісімен немесе келіспейтіндігіңізді «-» белгілерімен белгілеңіз.

1. Сабақтардың жағымды ахуалы – еркін пікір айту ахуалы.
  2. Әдетте мен тынымсыз жұмыс істеймін.
  3. Менің уайымнан және тынымсыз жұмыстан кейін басым сирек ауырады.
  4. Менің ойымша, болашақ мамандығыма қажетті бірнеше пәнді өз бетінше оқып-үйрене аламын.
  5. Өзіңізге тән қандай қасиеттеріңізді бағалайсыз?
  6. Мен таңдаған мамандыққа әмірді арнау керек деп ойлаймын.
  7. Сабақта қиын проблемаларды қарастырудан қанағаттанатындай сезімде бола аламын.
  8. Жоғары оқу орындарында біз жасап жүрген жұмыстардың көпшілігінің мағынасы жоқ.
  9. Өзімнің мамандығым туралы әңгімелеу мен үшін үлкен ғанибет.
  10. Мен алып жатқан мамандығым бойынша жұмыс істемеуім мүмкін, сондықтан жақсы білім алу үшін ерекше күш салудың қажеті жоқ деп есептеймін.
  11. Қазіргі уақытта жоғары білім алудың қажеті жоқ деп есептеймін.
  12. Мамандығымды дұрыс таңдағандығыма сенімдімін.
  13. Өзіңіздің қандай қасиеттеріңізден аулақ болғыңыз келеді?
-
14. Мен ыңғайлы жағдай болып қалса, емтихан тапсыру барысында қосымша материалдарды қолданамын.
  15. Өмірдің ең тәтті кезеңі – жастық уақыт.
  16. Менің ұйқым тынышсыз және түнде көп оянамын.
  17. Мен мамандықты толық игеру үшін барлық оқу пәндерін бірдей тереңдікте оқып, үйрену керек деп есептеймін.
  18. Мүмкіндік болса мен басқа оқу орнына түсер едім.
  19. Мен әдетте алдымен барынша жеңіл тапсырмаларды орындаймын, ал күрделілерін кейінге қалдырамын.
  20. Мен үшін мамандық таңдау қиынға соқты.
  21. Мен кезкелген жағымсыз оқиғалардан кейін уайымсыз ұйықтаймын.
  22. Менің мамандығымның мені моральдық және материалдық тұрғыда қанағаттанушылық сезімге бөлейтініне сенімдімін.
  23. Менің ойымша, достарым оқуға маған қарағанда анағұрлым қабілетті.
  24. Мен үшін магистратураны бітіріп, диплом алу ең маңызды мәселе.
  25. Практикалық тұрғыдан ойлап қарайтын болсақ осы оқу орны мен үшін өте ыңғайлы.
  26. Әкімшіліктің ескертуінсіз ақ оқуға менің күш қайратым жеткілікті.
  27. Мен үшін өзімнің өмірім әрқашанда қандай да бір тынымсыз еңбекпен байланысты.
  28. Емтиханды көп күш салмай-ақ тапсыруға болады.
  29. Қызығушылықпен оқуға болатын жоғары оқу орындары бар деп ойлаймын.

30. Қандай қасиетіңіз оқуға сізге кедергі жасайды?
31. Мен әр түрлі іспен қызығушылықпен айналысамын, бірақ оның барлығы өзімнің мамандығыма тікелей байланысты.
32. Өз уақытында тапсырылмаған емтихан немесе орындалмаған жұмыс маған ұйқы бермейді.
33. Магистратураны бітіргеннен кейін жоғары жалақылы жұмыс істеу мен үшін маңызды емес.
34. Топтың жалпы шешімін қолдау үшін жақсы көңіл –күйде болуым қажет.
35. Мен магистратураға қоғамда беделге ие болу үшін түстім.
36. Мен сабақты емтиханды жақсы тапсыру үшін емес, кәсіпқой маман болу үшін оқимын.
37. Менің ата-аналарым кәсіпқой мамандар, сондықтан мен оларға ұқсағым келеді.
38. Қызмет бабымен көтерілу үшін де жоғары білімнен кейінгі білім қажет деп ойлаймын.
39. Өзіңіздің қандай қасиеттеріңіз оқуға көмектеседі?
40. Мамандығыма қатысы жоқ оқу пәндерін оқу маған қиындыққа соғады.
41. Мүмкін болатын сәтсіздіктер мені барынша үрейлендіреді.
42. Менің жақсы оқу үшін мені қызықтыратындай және ынталандыратындай жағдайлар болып тұру керек.
43. Менің ғылым жолындағы бағытым айқын.
44. Менің достарымның барлығы магистратура бітірген, мен де олардан қалғым келмейді.
45. Топты бір нәрсеге сендіру үшін менің қызу жұмыс істеуіме тура келеді.
46. Әдетте менің көңіл-күйім әрқашанда көтеріңкі.
47. Менің таңдаған мамандығым көңіліме ыңғайлылық, тазалық және жеңілдік сезімін ұялатады.
48. Магистратураға түскенге дейін өз мамандығым жайлы әр түрлі әдебиетті көп оқыдым.
49. Өзімнің мамандығымды маңызды және оның болашағы бар деп санаймын. 50. Мамандығым жайлы менің білімім оны таңдауға жеткілікті болды.

Нәтижелерді өңдеу және түсіндіру.

Сауалнаманың сұрақ-жауап кілті:

«Білімді меңгеруі» шкаласы - 4-ші пікірмен келісу («+») – 3,6 ұпай; 17 -ші пікірмен келісу – 3,6 ұпай; по п. 26-ші пікірмен келісу – 2,4 ұпай; - 28-ші пікірмен келіспеу(«-») – 1,2 ұпай; 42-ші пікірмен келісу – 1,8 ұпай. Максимум – 12,6 ұпай.

«Мамандықты меңгеруі» шкаласы - 9 -ші пікірмен келісу – 1 балл; 31-ші пікірмен келісу – 2 ұпай; 33 -ші пікірмен келісу – 2 ұпай; 43-ші пікірмен келісу – 3 ұпай; 48-ші пікірмен келісу – 1 ұпай и по п. 49-ші пікірмен келісу – 1 ұпай. Максимум – 10 ұпай.

«Диплом алу» шкаласы - 11-ші пікірмен келіспеу – 3,5 ұпай; - 24-ші пікірмен келіспеу – 2,5 ұпай; 35-ші пікірмен келісу – 1,5 ұпай; 38-ші пікірмен келісу – 1,5 ұпай және 44-ші пікірмен келісу – 1 ұпай. Максимум – 10 ұпай.

5, 13, 30, 39-шы пікірлер сұрақ-жауаптық мақсатына сәйкес бейтарап (нейтралды), яғни олар өңдеуге жатпайды.

Алғашқы екі шкала бойынша мотивтердің басым болуы студенттің мамандықты дұрыс таңдағандығын және өзінің болашақ мамандығына қанағаттанатындығын дәлелдейді.

ҚОСЫМША Б

В.И. АНДРЕЕВТИҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Нұсқау. Тест сұрақтарына жауап беру кезінде жауаптардың бірін тандап, оны жазып алу қажет. Мысалы: 1-а, 2-г, 3-в және т.с.с.

Жауап нұсқаларын таңдау кезінде шынайы жауап беруге тырысыңыз. Соңында өзіңіз туралы өте қызықты, әрі тереңірек объективті ақпарат алуға мүмкіндік береді.

1. Мен алдағы үш жылда не нәрсеге қол жеткізгім келетінін білемін.
а) иә, б) мүмкін иә, в) айту қиын, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
2. Іскер, тәжірибелі және ұйымдастырғыш адамдарды бағалаймын.
а) иә, б) мүмкін иә, в) айту қиын, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
3. Мен қай салада лайықты (қомақты) ақша табуға болатынын білемін.
а) иә, б) мүмкін иә, в) айту қиын, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
4. Мен бастаған ісімді аяқтауға күш-қуатым жетеді.
а) иә, б) мүмкін иә, в) айту қиын, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
5. Жұмыстан кейін (сабақ оқығаннан кейін) шаршаймын.
а) иә, б) мүмкін иә, в) кейде, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
6. Ата-анам мен ұстаздарым мені еңбекқор, әрі табанды деп санайтын.
а) иә, б) мүмкін иә, в) кейде, жағдайға қарай, г) олай емес сияқты, д) жоқ.
7. Шешімсіз болып көрінетін мәселенің күтпеген қарапайым және тіпті керемет шешімін таба аламын.
а) иә, б) салыстырмалы түрде жиі, в) кейде, жағдайға қарай, г) сирек, д) жоқ.
8. Жаңа қызмет (іс-әрекеттерді) тез меңгеремін.
а) иә, б) үнемі, в) кейде, жағдайға қарай, г) әркезде олай емес, д) жоқ.
9. Ұжымдағы жаңашылдықтардың бастамашысымын.
а) иә, б) үнемі, в) кейде, жағдайға қарай, г) сирек, д) жоқ.
10. Табысқа жету мүмкіндігі аз болса да, тәуекелге бара аламын.
а) иә, б) мүмкін иә, в) кейде, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
11. Менің достарым мені тәуекелшіл адам деп санайтын.
а) иә, б) мүмкін иә, в) әркімге, әр қалай, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
12. Қымбат, бірақ өзіме қажетті затты сатып алғанда, өз талғамыма сүйене отырып, өзім шешім қабылдаймын.
а) иә, б) үнемі, в) кейде, жағдайға қарай, г) жиі ақылдасамын, д) әрқашанда ақылдасамын.
13. Біреуге ұнамаса да өз пікірімді айтамын.
а) иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
14. Пікірталас пен дау-дамайларда мен көбіне өз дегенімде тұра аламын.
а) иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
15. Жауапты шешім қабылдағанда тек өзіме ғана сенемін, ешкіммен ақылдаспаймын.
а) иә, б) үнемі, в) әркезде, әр қалай, г) көбінесе жоқ, д) жоқ.
16. Достар арасында мен «компанияның жаны» болуды ұнатамын.
а) иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) кейде, д) жоқ.
17. Мен өзім үшін, жаңа адамдармен оңай байланыс орнатамын.
а) Иә, б) салыстырмалы түрде жиі, в) әркезде, әр қалай, г) сирек, д) жоқ.
18. Мен біреуге мойынсұнғаннан гөрі адамдарды басқарып, жауапкершілікті алғанды жақсы көремін.
а) иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) кейде, д) жоқ.
19. Өзімді-өзім тәрбиелеумен, жеке қасиеттерімді дамытумен жүйелі түрде айналысамын.
а) Иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) өте әлсіз және сирек, д) жоқ.

20. Мен күнделік жүргіземін, онда өз өмірімді жоспарлаймын, қателерімді және қателіктерімді талдаймын.
 а) Иә, ә) жиі, б) мерзімді, г) өте сирек, д) жоқ.
21. Егер мен бір нәрсеге қол жеткізсем, ол өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі дамытудың арқасында.
 а) Иә, б) мүмкін иә, в) жауап беру қиын, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
22. Жұмыс күнінен кейін кешке мен ұйықтаймын:
 а) өте тез, ә) салыстырмалы түрде тез, в) кейде, г) кейде мен ұйқысыздықтан зардап шегемін, д) ұйқысыздықпен жиі ауырамын.
23. Егер маған біреу дөрекі көрсетсе, мен ол жағдайды тез ұмытамын.
 а) иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) кейде, д) жоқ.
24. Мен өзімді жанжалдарға тартпауға тырысамын.
 а) иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) кейде, д) жоқ.
25. Жұмыстағы достарыңыз, әріптестеріңіз сізді «перспективалы» адам деп санай ма (кәсіби өсу тұрғысынан)?
 а) иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) кейде, д) жоқ.
26. Өз бастамаңыз бойынша пікірталастарға, семинарларға, конференцияларға қаншалықты жиі қатысасыз?
 а) Жиі, ә) салыстырмалы түрде жиі, б) мерзімді, г) салыстырмалы түрде сирек, д) қатыспайды.
27. Мен соңғы екі жылда кәсіби (кәсіби өзін-өзі анықтау және біліктілігін арттыру тұрғысынан) жоғарылады.
 а) Иә, б) мүмкін иә, в) айту қиын, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
28. Мен жұмысты мұқият және тиімді орындау керек немесе мүлде жасамау керек деп есептеймін.
 а) Иә, ә) көбінесе, ия в) әр жұмыс бірдей тиянақтылықты талап етпейді, г) мен бәрін бірдей жақсы істей алмаймын, д) Мен бәрін тез, бірақ жеткілікті сапалы емес.
29. Мен сапаны жақсарту мақсатында бір жұмысты бірнеше рет қайталап жасай аламын.
 а) Иә, б) мүмкін иә, в) әркезде, әр қалай, г) мүмкін жоқ, д) жоқ.
30. Сіздің менеджеріңіз (жетекшіңіз) орындалған жұмысты қайта жасауды сұраған жағдайлар болды ма?
 а) ондай нәрсе есімде жоқ, б) өте сирек, б) мерзімді, г) салыстырмалы түрде жиі, д) өте жиі.

Нәтижелерді өңдеу.

Сауалнаманың сұрақ-жауап кілті:

Жауаптардың нәтижелерін ұпайға айналдырыңыз. Сұрақтарға жауап беру кезінде: а = 5 ұпай, б = 4 ұпай, в = 3 ұпай, г = 2 ұпай, д = 1 ұпай.

Жинаған ұпайларыңызды қорытындыласаңыз, 30-100 ұпай аралығындағы сан шығады.

Кесте Б 1 - Сіздің бәсекеге қабілеттілік деңгейіңіз қандай?

Балл	тұлғаның бәсекеге қабілеттілік деңгейі	
30-42	өте төмен	ТӨМЕН
43-57	төмен	
58-70	орташадан төмен	
71-83	орташадан сәл төмен	ОРТА
84-96	орташа	
97-109	Орташадан сәл жоғары	
110-122	Орташадан жоғары	ЖОҒАРЫ
123-137	жоғары	
138-150	Өте жоғары	

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін анықтауға арналған сауалнама сұрақтары:

Мазмұнды-когнитивтік компоненті бойынша:

- 1.Экологиялық мәселелер және қоршаған ортаны қорғау бойынша өзіңіздің экологиялық құзыреттілік деңгейіңізді қалай бағалайсыз?
- 2.Мектеп жасына дейінгі балалармен экологиялық іс-әрекет процесіне теориялық-әдістемелік дайындығыңызды қандай дәрежеде деп бағалайсыз?
- 3.Қазақстандағы экологиялық аймақтың көшбасында Атырау және Маңғыстау облыстары ма?
- 4.Сіз «жасыл» экономика негізінде туындаған eco-friendly, zero waste, waste-free, минимализм ұстанымдарынан хабарыңыз бар ма?
- 5.Сіз өзіңіз тұратын өңірдің экологиялық хал-ахуалы мен географиялық ерекшелігін қаншалықты білесіз?
- 6.Сіз экологиялық бағыттағы мемлекеттік шаралар, заңнамалар мен нормативтік құжаттарға қатысты сауаттылығыңызды қалай бағалайсыз?
- 7.Педагогикалық оқу-тәрбие үдерісінде алынған экологиялық білімнің педагогикалық практикада қажеттілігі бар деп санайсыз ба?
- 8.Қазіргі таңдағы мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің, балаларға экологиялық білім мен тәрбие берудегі олардың экологиялық құзыреттілік деңгейін қалай бағалайсыз?
- 9.Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық құзыреттілік деңгейіне мониторинг жүргізіп критериальды бағалай аласыз, солай ма?
- 10.Оқу-зерттеу жұмысын (семинар-практикалық сабақтарда) орындау кезінде сіз қарастырып отырған мәселенің экологиялық қырын қаншалықты ашуға тырысасыз?

II.Құндылықты-мотивациялық компоненті:

- 11.Сіз үшін кәсіби жетіліп дамуда, экологиялық біліміңізді тереңдету және кеңейтудің қажеттілігі бар ма?
- 12.Сізді экологиялық тақырыптардағы ақпараттарды тыңдау мен әдебиеттерді оқу қызықтырады ма?
13. Әлеуметтік ақпарат көздерінде экологиялық проблемаларды қозғау әрбір азаматтың міндеті деп санайсыз ба, әлде мемлекеттік мекемелер мен жауапты органдар ақпараттандыру қажет пе?
- 14.Айналадағы адамдардың, құрбы-құрдастарыңыздың экологиялық нормаларды ұстануын қалай бағалайсыз?
- 15.Құрбы-құрдастарыңыздың арасында экологиялық проблеманы қаншалықты жиі қозғап талдайсыздар?
16. Сіздің ойыңызша, оқу орнында қоғамдық экологиялық қозғалысты дамытудың қажеттілігі бар ма?
17. «Табиғат - барынша игеруді қажет ететін материалдық байлықтың көзі» тұжырымына келісесіз бе?
18. «Табиғат – қоршаған орта, алайда оның қоғамдағы құбылыстар мен өзгерістерге әсері жоқ» тұжырымына келісесіз бе?
- 19.Айналаңыздағыларға экологиялық сауаттылықты насихаттау сіздің өмірлік ұстанымыңыз, солай ма?
- 20.Экологиялық дағдарысты халықты экологиялық сауаттандыру арқылы шешуге болады деген пікірге келісесіз бе?

III.Іс-әрекеттік – практикалық компоненті:

- 21.Сіз өзіңіздің әлеуметтік парақшаларыңызда экологиялық проблемаларды жариялап тұрасыз, солай ма?
- 22.Сіз тұратын аймақтағы экологиялық жағдайды жақсарту үшін волонтерлік бірлестікпен іс-шараларға, экологиялық рейдтерге, экологиялық сенбілікке қаншалықты жиі қатысасыз?

23. Құрбы-құрдастарыңыздың алдында экологиялық ұстанымыңызды батыл білдіріп, олардың экологияға жат мінез-құлық әрекеттеріне кедергі келтіресіз бе?
24. Жануарлар мен құстарға, балықтарға зиян тигізушілерге қатысты ақпаратты естігенде, сізде ашу сезімі туындап, олардың іс-әрекетін сөгесіз бе?
25. Сіз күнделікті өміріңізде eco-friendly, zero waste, waste-free, минимализм ұстанымы бойынша әрекет етесіз, солай ма?
26. Өзіңіздегі қоршаған ортаны қорғауға қатысты жауапкершілік сезімін қалай бағалайсыз?
27. Егер сіз экологиялық нормалардың бұзылуына, экологиялық апатқа куә болсаңыз, қаншалықты белсенді және принципті тұрғыда (наразылық шеруіне қатысу) қарсылық көрсетесіз?
28. Мектеп жасына дейінгі балаларда адамгершілік-этикалық норманы қалыптастыруда экологиялық іс-әрекетті тәрбие құралы ретінде пайдаланасыз ба?
29. Сіз қаншалықты жиі мектеп жасына дейінгі балалардың экологияға жат мінез-құлық әрекеттеріне куә болып, түсіндірме жұмыстарын жасайсыз?
30. Орманды алқаптардың азаюы сізді толғандырғандықтан, көшеттер отырғызып көгалдандыру іс-шараларына мақсатты түрде қатысамын?

Айқындаушы кезең

ЖАСАЛЫНҒАН АНАЛИЗДІҢ ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ

	топ	Талдау					
		Расталған		Расталмаған		Жалпы	
		Қатысушы саны N	Пайыз	Қатысушы саны N	Пайыз	Қатысушы саны N	Пайыз
айқындаушы кезең	эксперимент тобы	56	100,0%	0	0,0%	56	100,0%
	бақылау тобы	51	100,0%	0	0,0%	51	100,0%

СИПАТТАМАЛАР

	топ	Статистика	Стандартты қате
айқындаушы кезең	эксперимент тобы	Орташа	12,8393
		Орташа үшін 95% сенімділік аралығы	Төменгі 11,1886
		Жоғары 14,4900	
		5% кесілген орташа көрсеткіш	12,4286
		Медиана	10,0000
		Дисперсия	37,992
		Стандартты ауытқу	6,16376
		Ең төменгі	6,00
		Ең жоғарғы	28,00
		Аралық	22,00
		Аралық диапазон	8,00
		Қиғаштық	1,101
		Куртоз	,114
			,319
	бақылау тобы	Орташа	13,2941
		Орташа үшін 95% сенімділік аралығы	Төменгі 11,4894
		Жоғарғы 15,0988	
		5% кесілген орташа көрсеткіш	13,1166
		Медиана	14,0000
		Дисперсия	41,172
		Стандартты ауытқу	6,41652
		Ең төменгі	5,00
		Ең жоғарғы	25,00
		Аралық	20,00
		Аралық диапазон	11,00
		Қиғаштық	,329
		Куртоз	-1,227
			,333
			,656

ҚАЛЫПТЫЛЫҚ ТЕСТІ

	топ	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Статистика	Еркіндік дәрежесі	Елеулі Sig.	Статистика	Еркіндік дәрежесі	Елеулі Sig.
айқындаушыкезең	эксперимент тобы	,231	56	,000	,844	56	,000
	бақылау тобы	,180	51	,000	,911	51	,001

Параметрлік Емес Тест Нәтижесі

Mann-Whitney Testі

ДӘРЕЖЕЛЕР

	топ	Қатысу шы саны N	Реттік орташа	Реттік жиынтығы
айқындаушыкезең	эксперимент тобы	56	54,15	3032,50
	бақылау тобы	51	53,83	2745,50
	Жиынтық	107		

СТАТИСТИКАЛЫҚ ТЕСТ

ҚОРЫТЫНДЫСЫ^A

	айқындаушы кезең
Mann-Whitney U	1419,500
Wilcoxon W	2745,500
Z	-,053
Елеулі Sig.	,958

a. Айнымалы: топ

ҚОРЫТЫНДЫ КЕЗЕҢ

ЖАСАЛЫНҒАН АНАЛІЗДІҢ ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ

	топ	Талдау					
		Расталған		Расталмаған		Жалпы	
		Қатысушы саны N	Пайыз	Қатысушы саны N	Пайыз	Қатысушы саны N	Пайыз
қорытындыкезең	эксперимент тобы	56	100,0%	0	0,0%	56	100,0%
	бақылау тобы	51	100,0%	0	0,0%	51	100,0%

СИПАТТАМАЛАР

	топ	Статистика	Стандарты кате
қорытындыкезең	эксперимент тобы	Орташа	22,1250 ,89916
		Орташа үшін 95% сенімділік аралығы	Төменгі 20,3231
		Жоғарғы	23,9269
		5% кесілген орташа көрсеткіш	22,4365
		Медиана	23,0000
		Дисперсия	45,275
		Стандартты ауытқу	6,72867
		Ең төменгі	8,00
		Ең жоғарғы	30,00
		Аралық	22,00
		Аралық диапазон	11,00
		Қиғаштық	-,670 ,319
		Куртоз	-,623 ,628
	бақылау тобы	Орташа	15,7451 ,92072
		Орташа үшін 95% сенімділік аралығы	Төменгі 13,8958
		Жоғарғы	17,5944
		5% кесілген орташа көрсеткіш	15,6176
		Медиана	16,0000
		Дисперсия	43,234
		Стандартты ауытқу	6,57524
		Ең төменгі	7,00
		Ең жоғарғы	27,00
		Аралық	20,00
		Аралық диапозрн	11,00
		Қиғаштық	,187 ,333
		Куртоз	-1,296 ,656

ҚАЛЫПТЫЛЫҚ ТЕСТІ

	Топ	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Статистика	Еркіндік дәрежесі	Елеулі Sig.	Статистика	Еркіндік дәрежесі	Елеулі Sig.
қорытындыкезең	эксперимент тобы	,159	56	,001	,904	56	,000
	бақылау тобы	,137	51	,018	,919	51	,002

АРАЛАС ӨЛШЕМДЕРГЕ АРНАЛҒАН ЕКІ ФАКТОРЛЫ ANOVA ТЕСТІНІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

Топ ішілік факторлар

Өлшем: Өлшем1

тест	Тәуелді айналым
1	айқындаушык езең
2	қорытындыкез ең

Топ арасы факторлар

	Дәреже	Қатысушы саны N
топ	1,00 эксперимент тобы	56
	2,00 бақылау тобы	51

Сипаттамалар

	топ	Орташа	Стандартты ауытқу	Қатысушы саны N
айқындаушыкезең	эксперимент тобы	12,8393	6,16376	56
	бақылау тобы	13,2941	6,41652	51
	Total	13,0561	6,25983	107
қорытындыкезең	эксперимент тобы	22,1250	6,72867	56
	бақылау тобы	15,7451	6,57524	51
	Total	19,0841	7,35761	107

**Топтардың ковариация
мәнінің өзара теңдігіне
арналған Box's M тестінің
нәтижесі**

Box's M	62,392
F	20,367
Еркіндік дәрежесі1	3
Еркіндік дәрежесі2	2776612,105
Елеулі Sig.	,000

Көпнұсқалы тесттер

Әсер		Мәні	F	Гипотеза еркіндік дәрежесі	Қателердің еркіндік дәрежесі	Елеулі Sig.	Ішінара эта- квадрат әсер мөлшері
тест	Pillai's Trace	,767	345,296 ^b	1,000	105,000	,000	,767
	Wilks' Lambda	,233	345,296 ^b	1,000	105,000	,000	,767
	Hotelling's Trace	3,289	345,296 ^b	1,000	105,000	,000	,767
	Roy's Largest Root	3,289	345,296 ^b	1,000	105,000	,000	,767
тест * топ	Pillai's Trace	,527	117,096 ^b	1,000	105,000	,000	,527
	Wilks' Lambda	,473	117,096 ^b	1,000	105,000	,000	,527
	Hotelling's Trace	1,115	117,096 ^b	1,000	105,000	,000	,527
	Roy's Largest Root	1,115	117,096 ^b	1,000	105,000	,000	,527

Топ-ішілік әсерлер тесті

Өлшем: Өлшем 1

Әлшем: Әлшем 1							
Деректер		III түрі Квадраттың қосындысы	Еркіндік дәрежесі	Квадраттың орташа мәні	F	Елеулі Sig.	Ішінара эта- квадрат әсер мөлшері
тест	Болжам қабылданды	1838,383	1	1838,383	345,296	,000	,767
	Greenhouse- Geisser	1838,383	1,000	1838,383	345,296	,000	,767
	Huynh-Feldt	1838,383	1,000	1838,383	345,296	,000	,767
	Lower-bound	1838,383	1,000	1838,383	345,296	,000	,767
тест *	Sphericity	623,430	1	623,430	117,096	,000	,527
топ	Assumed						

Қате (тест)	Greenhouse-Geisser	623,430	1,000	623,430	117,096	,000	,527
	Huynh-Feldt	623,430	1,000	623,430	117,096	,000	,527
	Төменгі көрсеткіш	623,430	1,000	623,430	117,096	,000	,527
	Болжам қабылданды	559,028	105	5,324			
	Greenhouse-Geisser	559,028	105,000	5,324			
	Huynh-Feldt	559,028	105,000	5,324			
	Төменгі көрсеткіш	559,028	105,000	5,324			

Топ-ішілік салыстырма тесті

Өлшем: Өлшем 1

Деректер	тест	III түрі Квадраттардың қосындысы	Еркіндік дәрежесі	Квадраттың орташа мәні	F	Елеулі Sig.	Ішінара эта- квадрат әсер мөлшері
тест	СЫЗЫҚТЫҚ	1838,383	1	1838,383	345,296	,000	,767
тест * топ	СЫЗЫҚТЫҚ	623,430	1	623,430	117,096	,000	,527
Қате(тест)	СЫЗЫҚТЫҚ	559,028	105	5,324			

**Қателік ауытқуларының теңдігі
шартына арналған Левен тесті**

	F	Еркіндік дәредесі1	Еркіндік дәрежесі2	Елеулі Sig.
айқындаушыкезең	,645	1	105	,424
қорытындыкезең	,052	1	105	,820

Топ арасындағы әсерлер тесті

Өлшем: Өлшем _1

Трансформацияланған айнымалы: Орташа

Деректер	III түрі Квадраттардың қосындысы	Еркіндік дәрежесі	Квадраттың орташа мәні	F	Елеулі Sig.	Ішінара эта- квадрат әсер мөлшері
Кесу	54670,355	1	54670,355	696,571	,000	,869
топ	468,524	1	468,524	5,970	,016	,054
Қате	8240,925	105	78,485			

Студенттерге арналған пән сипабуы

1. Пән туралы ақпарат

Пәннің атауы – «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі»

Кредит саны – 3

Курс, семестр, оқу жылы – 2к\Зк. З\6 2019-2021

Білім бағдарламасының атауы және шифры –5В010100 «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу»

Институт – Педагогика және психология институты

Оқытушы –А.Ж.Жакупова п.ғ.м.

2. Пәннің қысқаша мазмұны.

Курстың мақсаты: болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілікті дамыту негіздерінің теориясы мен әдістемесін меңгерту.

Міндеттері:

1. экология құзыреттіліктің теориялық негіздері бойынша білімдерді қаруландыру.
2. экологиялық құзыреттілікті дамыту арқылы мектепке дейінгі ұйымда экологиялық-педагогикалық үдерісті жоспарлай алу және ұйымдастыру біліктіліктерін жетілдіруге жағдай жасау.
3. кәсіби даярлау процесіндегі экологиялық оқыту жағдайында өздерінің кәсіби біліктіліктерін жетілдіруге және кәсіби шеберліктерін арттыруда, үздіксіз өзін-өзі дамытуға баулу.
4. Тұрақты даму мақсаты негізінде экологиялық құзыретті тұлғаға тән сапалық қасиеттерін дамыту.

Білуі керек:

- мектепке дейінгі білім беру жүйесінде экологиялық оқытуды еңгізу мәселелері мен даму тенденцияларын; интеграцияланған экологиялық оқыту жағдайында экологиялық құзыреттілікті дамытудың теориялық негіздерін; әдістемесі мен технологиясын; жоғары оқу орны мен педагогикалық қызметтің бірлескен білім беру үдерісін басқару және ұйымдастырудағы экологиялық менеджмент ерекшеліктерін білуі керек.

Меңгеруі тиіс:

- экологиялық оқыту жағдайында білім беру және оны әрі қарай дамыту; интеграцияланған экологиялық оқыту жағдайында оқытудың заманауи технологияларын пайдалануды; экологиялық сана мен мәдениет жағдайында әлеуметтік өзара әрекеттестіктің құралдары мен технологияларды; экологиялық оқытудың өзекті мәселелерін шешу, қол жеткізген нәтижелерді бағалауды меңгеруі тиіс.

Теориялық мазмұны:

- тұлға және экологиялық құзыреттілік теориялары;
- мектепке дейінгі кәсіби даярлаудағы экологиялық құзыреттілік және оның ішкі құрамаларының кәсіби даярланудағы маңызы;

Курстың қолданбалы бөлігі: - экологиялық құзыреттілікті дамыту арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін кәсіби даярлаудағы білім мазмұнына сай интеграцияланған оқу қызметтерінің формаларын ұйымдастыру.

Курты оқыту нәтижесінде:

1. экология құзыреттіліктің теориялық негіздері бойынша білімі.
2. экологиялық құзыреттілікті дамыту арқылы мектепке дейінгі ұйымда экологиялық-педагогикалық үдерісті жоспарлай алу және ұйымдастыру біліктіліктері.

3. кәсіби даярлау процесіндегі экологиялық оқыту жағдайында өздерінің кәсіби біліктіліктері және кәсіби шеберліктері, үздіксіз өзін-өзі дамыту.

4. Тұрақты даму мақсаты негізінде экологиялық құзыретті тұлғаға тән сапалық қасиеттерінің дамуы.

3. Күнтүзбелік-тақырыптық жоспар

Пән тақырыбының атаулары		Ауд.сабақтар		Сабақ түрі (сипаттама)		Барлығы(с.)
		ДӘРІС	СЕМИНАР	СОӨЖ	СӨЖ	
Экологиялық құзыреттілік ұғымының теориялық негіздері						
	№1 Дәріс тақырыбы: Экологиялық құзыреттілік - қоғамға бағытталған пән ретінде, оны оқытудың мақсат-міндеті. Экологиялық құзыреттілік ұғымы мен құрылымы.	1				1
	Семинар тақырыбы: Экологиялық құзыреттілікті дамытуды қамтамасыз етудегі нормативтік құжаттар.		2			2
	СОӨЖ тақырыбы: Тұрақты даму мақсатын іске асырудағы экологиялық құзыретті тұлға ерекшелігі.			1		1
	СӨЖ тақырыбы: Экологиялық құзыретті тұлға сипаттамасы.				2	2
	№2 Дәріс тақырыбы: Экологиялық құзыреттіліктің әдіснамалық негізі: тұғырлары мен қағидалар, тұжырымдамалар.	1				1
	Семинар тақырыбы: Жүйелілік, синергетикалық, аксиологиялық, тұлғалық -іс-әрекеттік тұғырлар		2			2
	СОӨЖ тақырыбы: Экологиялық құзыреттілік ұстанымдары.			2		2

СӨЖ тақырыбы: Экологиялық құзыреттілікті дамытудың философиялық, әлеуметтік тұжырымдамалары.				2	2
№3 Дәріс тақырыбы: Экологиялық құзыреттілікті дамытудың психологиялық- педагогикалық негізі.	1				1
Семинар тақырыбы: Экологиялық психология ерекшелігі.		3			3
СОӨЖ тақырыбы: Экологиялық құзыретті маман даярлаудың педагогикалық шарттары.			2		2
СӨЖ тақырыбы: Экологиялық құзыретті тұлға қалыптастырудағы психологиялық шарттары.				2	2
Экологиялық құзыреттілікке бағытталған білім беру жүйесінің ерекшелігі					
№4 Дәріс тақырыбы: Қазақстанда экологиялық білім беру жүйесінің дамуы және қалыптасуы.	1				1
Семинар тақырыбы: Мектепке дейінгі экологиялық білім берудің дамуы мен қалыптасуы.		2			2
СОӨЖ тақырыбы: Тәрбие тұжырымдамасындағы экологиялық бағыты.			1		1
СӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі білім беру саласындағы нормативтік құжаттардағы экологиялық тәрбиенің мақсат-міндеттері.				2	2

№5 Дәріс тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілігін дамыту ерекшелігі.	1				1
Семинар тақырыбы: Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім берудегі мектепке дейінгі ұйым педагогі қызметінің ерекшеліктері (экологиялық білім беру міндеттерін шешудегі кәсіби-тұлғалық қабілеті).		2			2
СОӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамытудың қазіргі жағдайы.			2		2
СӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби-тұлғалық құзыреттілігі.				2	2
№6 Дәріс тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктері.	1				1
Семинар тақырыбы: Ұлттық құндылық, өлкетану, интеграцияланған білім және зерттеушілік іс-әрекеттер негізінде экологиялық білімді дамыту.		3			3
СОӨЖ тақырыбы: Табиғат тылсымын танудағы ұлттық құндылықтардың орны. өлкетану негізінде экологиялық туризмді ерекшелігі.			2		2
СӨЖ тақырыбы: Экологиядағы тіршілік әлемі.				2	2

(зерттеушілік іс-әрекет негізіндегі интеграцияланған білім беру ерекшелігі)					
Экологиялық құзыреттілік негізіндегі педагогикалық үдерісті басқару мазмұны					
№7 Дәріс тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйымда тұрақты даму мақсаттарын іске асыруды басқару. (диагностикалау және ұйымдастыру)	2				2
Семинар тақырыбы: Тұрақты даму мақсатын іске асырудағы экологияландырылған балабақшалар қызметі		3			3
СОӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым мекемелерінің Экологиялық департаментімен бірлескен жұмыс түрлері.			2		2
СӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым мекемелерінің ЭКО бағыттағы саяси-қоғамдық ұйымдармен бірлескен іс-шараларға атсалысу.				3	3
№8 Дәріс тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйымдағы экологиялық менеджмент (басқару)	2				2
Семинар тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілік: когнитивті-мазмұндық, құндылықты-мотивациялық, іс-әрекетті -практикалық компоненттері.		3			3
СОӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық құзыреттілік көрсеткіштері мен өлшемдері.			2		2

СӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйым педагогінің экологиялық оқу-танымдық, ғылыми жобалық, зерттеушілік іс-әрекеті.				3	3
Экологиялық құзыреттілік технологиясы					
№9 Дәріс тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім мен тәрбиені ұйымдастыру.	1				1
Семинар тақырыбы: Интеграцияланған экологиялық бағыттағы оқу қызметтерін ұйымдастыру.		2			2
СОӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйымда өлкетану негізінде экологиялық білім беруді ұйымдастыру.			3		3
СӨЖ тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйымда ұлттық құндылықтар негізінде экологиялық білім беруді ұйымдастыру.				2	2
№10 Дәріс тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық білім беруді ұйымдастыру формалары мен әдістері.	2				2
Семинар тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйымда 4К моделі бойынша экологиялық білім беруді ұйымдастыру.		2			2
СОӨЖ тақырыбы: Мектеп жасына дейінгі балаларға ART технологиясы негізінде экологиялық білім беру.			3		3

	СӨЖ тақырыбы: Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беруде STEAM технологиясын қолдану.				2	3
	№11 Дәріс тақырыбы: Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық білім беруді іске асыруда интербелсенді әдістер мен АКТ қолдану.	2				2
	Семинар тақырыбы: Мектеп дейінгі ұйымда экологиялық орта құру ерекшелігі.		2			2
	СОӨЖ тақырыбы: Мектеп жасына дейінгі балаларға жаратылыстану негізіндегі қоршаған ортаны таныстыру әдістері: бақылау, зерттеу, тәжірибе жасау, еңбек т.б.			3		3
	СӨЖ тақырыбы: Мектеп жасына дейінгі балаларға жаратылыстану негізіндегі қоршаған ортаны таныстыру формалары: оқу және оқудан тыс т.б.				3	3
	Барлығы:	15	25	30	20	90

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУ МАЗМҰНЫ

ББС	БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНЫҢ МАҚСАТЫ	ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МАҚСАТЫ	МЖД БАЛАДАН КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕ	МДҰ ПЕДАГОГІНЕН КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕ	
				ӘДІСТЕМЕЛІК ПРАКТИКАЛЫҚ	ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛЫҚ
ДЕНСАУЛЫҚ	Денсаулығы мықты, дене бітімі дамыған баланы тәрбиелеу, тәрбиеленушілер дің бойында өз денсаулығына саналы түрде қарауды қалыптастыру болып табылады.	«Адам – Қоғам - Табиғат» жүйесінде баланы өз денсаулығын сақтап нығайтуда; жалпы тұрмыста, көшеде, табиғат аясында, қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру.	«Адам – Қоғам - Табиғат» жүйесінде қауіпсіздік қағидаларын саналы түрде орындайды. Өсімдіктер мен, жануарлардың, жәндіктердің қимыл әрекетін жасай алады.	- экологиялық білім беру процесінің мәні, заңдылықтары, оны басқару туралы білімді жете меңгеруі. - «адам-қоғам- табиғат» қатынастарын реттеуде құндылыққа бағдарланған экологиялық тәрбиенің рөлі мен мәні, оның ерекшелігі туралы терең түсінік. - мектепке дейінгі ұйымда экологиялық іс- әрекеттерін ұйымдастыру формалары мен әдістерін, мазмұнын, әдістемесін білуі.	- экологиялық дағдарыс маңыздылығын жете түсінуі және экологиялық білімді меңгеруге белсенділігі. - экологиялық тәрбиенің әлеуметтік маңызын ұғынуы және қоғамға пайда келтіретінін білуі. - балалармен экологиялық іс- әрекет жұмыстарын жоспарлау, ұйымдастыру, өткізу іскерлігі. - қоғамдық саяси, экономикалық жағынан экологиялық міндеттерді шешуде білімдерін пайдалана алуы.
ҚАТЫНАС	ауызекі сөйлеуді қалыптастыру, өмірдегі түрлі жағдайлардағы қарым-қатынас дағдыларын игеру, оқу мен жазудың алғышарттарын қалыптастыру болып табылады.	коммуникативтік біліктер мен дағдыларды дамытуда, табиғатқа, қоршаған ортаға деген қызығушылықты дамыту тәрбиелеу мен оқытуда заттық ұғымдарды айқындауды, нақтылауды және жалпылауды қамтиды.	Табиғаттың тірі және өлі нысандарының атауын біледі, бейнелі суреттерді, заттарды қарастыру кезінде сұрақтарға дұрыс жауап береді. Жан- жануарларды, өсімдіктерді т.б. өлі және тірі табиғат атауларын, құбылыстарды, олардың ерекшеліктерін, белгілері мен сапасын атайды және		

			сипаттайды. Табиғат туралы әңгімелерді, өлеңдерді, тақпақтарды тыңдауда түсініп туындыларына эмоционалды үн қатады.	- Экологиялық білімін нақты жағдайларда пайдалана алу іскерлігі. - мектепке дейінгі ұйымда экологиялық іс-әрекеттерін ұйымдастыруға саналы қызығушылығы мен талпынысы және балалармен ынтымақтастықта ізгі қатынас орнатуға ұмтылысы.	- қоғамдағы экологиялық дағдарысты диагностикалай алуы, жағдайға талдау жасау қабілеті. - экологиялық жағдайларды шешуде шығармашылық, зерттеушілік іскерлігі, еріктілік қызметі.
ТАНЫМ	мектеп жасына дейінгі баланың жеке тұлғасын қоршаған әлеммен өзара іс-қимыл жасауда командада жұмыс істей білуге қажетті танымдық іс-әрекеттің қарапайым дағдыларын меңгеруі үшін дамыту болып табылады.	санау дағдыларын, геометриялық пішіндер туралы түсініктерді қалыптастыруда, кеңістікті және уақытты бағдарлауда; табиғи және қалдық материалдарды құрастырып пайдалануда; тірі және өлі табиғат заттары мен құбылыстары жөнінде білімдерді кеңейту	Табиғат әлемін жағымды қабылдайды, Қоршаған әлемнің алуан түрлілігін түсінеді. Өсімдіктердің белгілерін, қасиеттерін, олардың тіршілік ортасын біледі. Табиғат бұрышын мекендеушілерге күтім жасай алады. Тіршілік иелерін, өсімдіктер мен Жануарлар әлеміне мейірімділік пен ұқыптылық танытады.	- отбасында және мектепке дейінгі ұйымда табиғатқа, қоршаған ортаға мейірімді болуға, оны сақтап қорғау үшін көңіл бөлуге, қамқорлық жасау және бір-біріне көмектесу жағдай жасау.	

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ	шығармашыл тұлғаны, шығармашылық қабілеттерді, сезімдік-эмоционалдық саланы, қиялды, ойлауды, көркем талғамды қалыптастыру, ұлттық бейнелеу өнеріне баулу арқылы патриотизмге тәрбиелеу.	өнер туындыларын қабылдау мен түсінуде қоршаған ортаға, табиғатқа эстетикалық қатынасты, шығармашылық әрекет процесінде шынайы әлемнің бейнелерін қалыптастыру	Қоршаған ортаны, табиғат жаратылысын эстетикалық тұрғыдан қабылдау Түрлі заттары дайындауда жан-жануар, өсімдіктер с.с. элементтерін пайдалану арқылы табиғатқа деген сүйіспеншілікке, қамқорлыққа баулу.	ЖҮРГІЗУ ФОРМАСЫ МЕН ӘДІСІ - семинар-тренингтер және проблемалық тұрғыдан дискуссиялық талдаулар, мастер кластар, іскерлік ойындар, жеке және топтық кеңес т.б.); - мақсатты саяхат, акциялар мен экскурсиялар, лагерь, мерекелік іс-шаралар т.б.); - ғылыми зерттеушілік іс-әрекеттері: тәжірибелер курстар, семинар, конференциялар, олимпиадалар мен байқаулар, проектілік конкурстар т.б.); - геймификациялық бағыттағы мобильдік қосымшалар т.б. - ата-аналармен ынтымақтастық кездесулер мен жиналыстар, шығармашылық кештер т.б.
	ӘЛЕУМЕТ	мектеп жасына дейінгі тәрбиеленушілерді қолайлы әлеуметтендіру, оларды мәдени-әлеуметтік нормаларға, отбасы, қоғам мен мемлекеттің дәстүрлеріне баулу, рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру болып табылады.	әлеуметтік дағдыларды үйренуде қоғамда өзін-өзі ұстай білуді адамгершілік нормаларын, жалпы адамзаттық құндылықтарды меңгеру; туған жер туралы түсініктерін кеңейтуді, еңбек түрлері мен түрлі мамандық иелеріне қызығушылықты қалыптастыру	МЕКТЕП ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МАЗМҰНДЫҚ ТӘСІЛДІ ІСКЕ АСЫРУ ЖАҒДАЙЫ - экологиялық трансформацияланған ойындар мен тақырыптық аймақтарды құру; - еркін жеке және топтық қимыл-қозғалысқа бағытталған экологиялық мазмұндағы ойындарды ұйымдастыру; - балаларға қол жетімді табиғаттану заттық кеңістіктік ортаны құру;

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАҒЫТТА ҰЙЫМДАСТЫРЫЛҒАН ОҚУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҮЛГІСІ

Тақырыбы: «Жас экологтар»	МДҰ:
Білім саласы: «Әлеумет»	Қатысқандар:
Оқу қызметі: «Қоршаған ортамен таныстыру»	Қатыспағандар:
Мақсат	«Эколог» мамандығымен таныстыру. Бұл мамандықтың адамды қоршаған ортаны қорғауға тигізетін пайдасымен, оны қорғау әрбір адамның парызы екенін балаларға түсіндіру. Тірі организмнің қоршаған ортамен байланысы туралы түсініктерін нығайту. Табиғатты аялауға, қорғауға дағдыландыру. Эколог мамандығына деген қызығушылығын арттыру.
Болжамды нәтиже	Барлық балалар істей алады:
	«Эколог» деген мамандықты түсіндіре алады
	Көпшілік балалар істей алады:
	Табиғатта өзін-өзі ұстай білудің ережесін Табиғатқа зиян келтіруі ықтимал жағдаяттарды атайды
	Кейбір балалар істей алады:
	Эколог мамандығын сипаттап бере алады. Қоршаған ортаға, табиғатқа келтірілетін жағдаяттар мен іс-әрекеттердің салдарын, онымен күрес жолдарын
Тапсырмалар (Балалар бойында дағдыларды дамыту)	4К стратегиясы (кумуляциялық, командалық, креативтік, сыни тұрғыдан ойлау шегінде)
	Табиғат, қоршаған орта туралы сөздік қоры: экология, эколог, тірі және өлі табиғат, табиғатты қорғау, табиғатта өзін-өзі ұстай алу, т.б. сөздердің мағынасын түсіну, байланыстырып дұрыс сөйлеу, бір-біріне сұрақ қою. Танымдық қабілеттерін дамытуда топтық тұрғыда тапсырмаларды орындау, талқылау т.б. Шығармалық қабілеттерін, эстетикалық талғамын, табиғатқа сүйіспеншілігін дамытуда сурет салу, бояу, өлең айту т.б. Болжамдар ұсыну үшін тіректер пайдалану арқылы табиғатта өзін-өзі ұстай білудің ережесін
	құру. Берілген сұрақтарға шапшаң жауап беруді меңгерту.
Жоспар	
Іс-әрекет кезеңі	Жоспарланған іс-әрекет

Мотивациялық-қозғаушылық (Дұрыс көңіл-күй орнату)	Бүгінгі ауа-райын, мезгілді талдап алып, балалардың көңіл-күйін сұрау. Шаттық шеңбері: Бақытты дәйім армандап, Досқа да бақыт тіледің, Күтеді сені алдан бақ, Жақсылық етсең үнемі. Тәрбиешінің бастауымен балалар бір-біріне жақсы тілектерін жеткізеді.
Өмірлік тәжірибені маңыздандыру	Педагог балаларға топ ішінде алдын-ала жайылып қойылған суреттерді жинауды және онда бейнеленген бір сөзбен атауға тырысайықшы. (Табиғат) Табиғат – бізді қоршаған әлем. Табиғат бізге адамзатқа барын ұсынып беруде, адам табиғат арқылы өніп-өсуде, тіршілік етуде. Сондықтан адамзат табиғатқа да қамқорлықпен қарауы қажет. (Интерактивті тақтаны пайдалану: презентациялық слайд «Табиғат әлемінің әсемдігі» көрсету) -Біз өмір сүріп жатқан планетамыз қалай аталады? (Жер) Балаларға глобус, планетамыздың кішірейтілген түрі ретінде таныстырылады. - Қараңдаршы біздің планетамыз қандай әдемі, глобуста қандай түстер көріп тұрмыз? Және қай түс басымырақ? Біздің планетамызды « жасыл әлем» - деп атайды. Мұндағы көк түс нені білдіреді деп ойлайсыңдар?(Теңіз, мұхит, өзендер) Ал жасыл түс нені білдіреді? (Орман, егіндік) Сары, қоңыр түс? (Тау, дала, шөл, шөлейт) Педагог табиғатта өзін-өзі ұстай білудің ережелері жайында не білетінін анықтап, осы табиғатты қорғаумен айналысатын мамандық бар екенін айта отырып, ҰОҚ тақырыбы тұжырымдалады.
Ұйымдастыру-іздігіру	«Қызықты тапсырмалар әлеміне саяхат» (4К стратегиясы (коммуникациялық, командалық, креативтілік, сыни тұрғыдан ойлау шегіне арналған тапсырмаларды орындау)

Балаларды таңдаған (Дұрыс көңіл-күй орнату кезіндегі) суреттері бойынша топтастыру.

Балалардың назарын бейнелі суреттерге аудару, (презентациялық слайд «Табиғаттағы апаттар») жағдайды өз ойларынша талқылау.

Оны болдырмау шешімін сұрап білу.

Балалар табиғаты қорғауда арнайы мамандары бар. Оларды біз эколог деп атаймыз.

Эколог адамның өмірімен денсаулығын, қоршаған ортаны қорғауға ондағы құстар, өсімдіктер, жануарлар және адамдар өмірін қорғайтын, ауа мен судың ластанбауына көмектесіп, қорғайды.

Әліппе-дәптермен жұмыс:

- Балалардың іс-әрекетін дұрыс деп ойлайсыңдар ма?
- Мұндай жағдайда сен қандай іс-әрекет жасар едің?
- Қай іс-әрекет дұрыс?
- Сен табиғатта өзін-өзі ұстай білу ережесін білесің бе?

Сергіту сәті.

https://www.youtube.com/watch?v=Vwa5zBMF_WU

Бақылау:

«Жас эколог» ретінде табиғатты бақылауға, тануға аттанайық. (Балаларға бірнеше құстарды көрсету, олардың қанаттарына бақылау жасату, талдау.)

Дәптермен жұмыс:

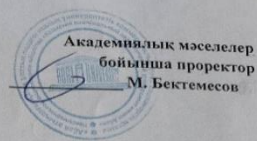
- Экологиялық белгілердің мән-мағынасын түсіндіру.
- Рұқсат етілмейтін белгіні қандай түспен белгіленуі керек?
- Өз экологиялық таңбанды ойлап тап.

Тәжірибелік-зертханалық жұмыс:

«Екінші өмір сыйла»

Жарамсыз заттардан жарамды заттар жасап қолдану. Сүт, шырын қорапшаларынан құстарға ұя жасау.

Рефлексивті-түзетушілік	Табиғаттағы өзін-өзі ұстау ережелерін пысықтау: -Құстың ұясын бұзуға болмайды. -Орманда от жағуға болмайды. -Суды ластауға болмайды. -қоқысты кез-келген жерге тастауға болмайды. -ағаштардың бұтағын сындыруға болмайды т.б. Балаларға «жас эколог» табиғатты қорғаушылар қоғамының мүшесі етіп қабылдап, значок тапсыру. Рефлексивті бағалау: Педагог балаларға бүгінгі оқу қызметінен алған әсерін эмоциялық ым-ишарамен бағалауды сұрайды.

Ғылыми зерттеу жұмысының нәтижелерін оқу үдерісіне енгізу

АКТ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті 6D010100- «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығының 2018-2021 оқу жылдарындағы PhD докторант Жакупова Алтынай Жұмабекқызының «Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту» тақырыбында орындаған ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижелері Кәсіби даярлау: «Мектепке дейінгі, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану білім беру бағдарламалары» бөлімі 5B010100 - «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығының 2018 жылы оқуға түскен студенттердің 2019/2020 оқу жылы бойынша жұмыс оқу жоспарына «Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігі» элективті курс ретінде енгізілді.

Педагогика және психология
институтының директоры

Г.А.Абаева

«Мектепке дейінгі, әлеуметтік
педагогика және өзін-өзі тану білім беру»
бағдарламаларының жетекшісі

Ү.Қ.Қыяқбаева

Академиялық мәселелер
бойынша проректор
М. Бектемесов

Ғылыми зерттеу жұмысының нәтижелерін оқу үдерісіне енгізу

АКТ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті 6D010100-
«Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығының 2018-2021 оқу
жылдарындағы PhD докторант Жакупова Алтынай Жұмабекқызының
«Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін
дамыту» тақырыбында орындаған ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижелері
Кәсіби даярлау: «Мектепке дейінгі, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
білім беру бағдарламалары» бөлімі 5B010100 - «Мектепке дейінгі оқыту және
тәрбиелеу» мамандығының студенттеріне 2019-2020/2020-2021 оқу жылдары
«Экологист» эко клубы жұмыс жоспары бойынша енгізілді.

Педагогика және психология
институтының директоры

Г.А.Абаева

«Мектепке дейінгі, әлеуметтік
педагогика және өзін-өзі тану білім беру»
бағдарламаларының жетекшісі

Ұ.Қ.Қыяқбаева

«БЕКТЕМІН»
Қазақ ұлттық
қыздар педагогикалық университеті
Педагогика және психология
факультетінің деканы
Жақып С.Н. Жиембаева
«19» *сәуір* 2019 ж.

БАҚЫЛАУ ТӘЖІРИБЕСІН ӨТКІЗУ АКТІСІ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 6D010100-Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 1 курс докторанты Жакупова Алтынай Жұмабекқызының «Болшақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің экологиялық құзыреттілігін дамыту» тақырыбындағы диссертациясы бойынша тәжірибелік сынақ жұмысын өткізу мақсатында 5B010100-Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 1-3 курс студенттері бақылау тобы ретінде алынды.

Мектепке дейінгі және бастауыш білім
кафедрасының меңгерушісі

Т.Б.Байназарова